

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**NEO-GRAMŞİYAN YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE ÇEVRECİ HAREKETLER:
AKKUYU, ÇIRPILAR, FINDIKLI ÖRNEKLERİ**

İLKE TAŞDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

NEO-GRAMŞİYAN YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'DE ÇEVRECİ HAREKETLER:
AKKUYU, ÇIRPILAR, FINDIKLI ÖRNEKLERİ

İlke TAŞDEMİR

Danışman : Dr. Öğretim Üyesi Marella BODUR ÜN

İkinci Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Sevgi BALKAN ŞAHİN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Harun ARIKAN

Jüri Üyesi : Dr. Öğretim Üyesi Senem ATVUR

Jüri Üyesi : Dr. Öğretim Üyesi Yüksel Alper ECEVİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğretim Üyesi Marella BODUR ÜN
(Danışman)

Üye:

Üye:

Üye:

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

/2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
  - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
  - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
  - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
  - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirim, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. /2019

İMZA

İlke TAŞDEMİR

ÖZET

NEO-GRAMŞİYAN YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE ÇEVRECİ HAREKETLER: AKKUYU, ÇIRPILAR, FINDIKLI ÖRNEKLERİ

İlke TAŞDEMİR

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Marella BODUR ÜN

İkinci Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Sevgi BALKAN ŞAHİN

Şubat 2019, 95 sayfa

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ekonomik kalkınma söylemi ile desteklenen enerji politikalarına karşı ortaya çıkan çevreci hareketleri incelemektir. Tezde, Türkiye’de enerji alanında uygulanan neoliberal politikaların neden olduğu sorunlara karşı ortaya çıkan nükleer karşıtı hareket, termik santral karşıtı hareket ve hidroelektrik santral karşıtı hareket incelenmektedir. Nükleer, kömür ve hidroelektrik santral karşıtı hareketler, daha önceki çalışmaların çoğunda Yeni Toplumsal Hareketler teorisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ise bu hareketlerin, hegemonya karşıtı hareketler olduğu ve aydınlar tarafından inşa edilen değerlerle desteklendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışma kapsamında Türkiye’nin neoliberal politikalara geçişi, enerji politikalarındaki değişimler, enerji alanında ortaya çıkan karşıt grupların nasıl oluştuğu incelenecek ve nükleer, kömür ve hidroelektrik santral karşıtı hareketlerin amaçları, söylemleri ve eylemleri değerlendirilip, analiz edilecektir. Çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulurken Antonio Gramsci’nin hegemonya, karşı hegemonya kavramlarından ve Robert Cox’un fikirlerinden faydalanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akkuyu-Çırpılar-Fındıklı Santralleri, Toplumsal Hareketler, Hegemonya, Karşı Hegemonya, Neo-Gramşiyen Yaklaşım.

ABSTRACT**ENVIRONMENTAL MOVEMENTS IN TURKEY WITHIN THE
FRAMEWORK OF THE NEO-GRAMSCIAN APPROACH :
AKKUYU, ÇIRPILAR, FINDIKLI EXAMPLES****İlke TAŞDEMİR****Master Thesis, Department of International Relations****Supervisor: Asst. Prof. Dr. Marella BODUR ÜN****Co-supervisor: Asst. Prof. Dr. Sevgi BALKAN ŞAHİN****February 2019, 95 pages**

This thesis focuses on environmental movements in Turkey, which have emerged against an energy policy that has been supported by an economic development discourse. It examines the anti-nuclear, anti-coal and anti-hydroelectric power plants movements that have emerged as a result of neoliberal energy policy in Turkey. Most studies analyze anti-nuclear, anti-coal and anti-hydroelectric movements within the framework of the New Social Movements theory. This study argues that these movements are supported by common consciousness, values and anti-hegemony groups built by organic intellectuals. In this study, New Social Movement theory and concepts developed by Antonio Gramsci such as hegemony, counter hegemony and Robert Cox are employed to build a theoretical framework.

Keywords: Akkuyu-Çirpılar-Fındıklı Power Plants, Social Movements, Hegemony, Counter Hegemony, Neo-Gramscian Approach.

ÖNSÖZ

“Neo-Gramşiyen Yaklaşım Çerçevesinde Türkiye’de Çevreci Hareketler: Akkuyu, Çırpılar, Fındıklı Örnekleri” isimli bu çalışma; Türkiye’de ortaya çıkan çevreci hareketleri, hegemonya, karşı hegemonya kavramları çerçevesinde tartışmayı amaçlamıştır. Araştırma ve tez yazım sürecinde bilgisi, tecrübesi ve anlayışı ile bana yol gösteren, benimle birlikte emek harcayan, değerli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Marella Bodur Ün’e, Dr. Öğretim Üyesi Sevgi Balkan Şahin’e ve destekleri için aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma kapsamında konuyla ilgili veri toplama sürecinde benden bilgilerini esirgemeyen Prof. Dr. Aytuğ Atıcı’ya, Kazdağları Doğal ve Kültürel Değerleri Koruma Derneği’nden Süheyla Doğan’a, İda Dayanışma Derneği’nden Hicri Nalbat ve Pınar Bilir’e, Troya Çevre Derneği’nden Oral Kaya’ya ve Avukat Remzi Kazmaz’a çalışmaya olan katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

İlke TAŞDEMİR

Not: Bu araştırma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje no: SYL- 2018-9990).

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5

BÖLÜM II

TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Teorik Arka Plan	6
2.1.1. Yeni Toplumsal Hareketler.....	7
2.1.2. Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkilerde Neo-Gramsşyan Yaklaşım.	10
2.2.1.1. Gramsci ve Hegemonya.....	11
2.2.1.2. Robert Cox'un Yaklaşımı.....	14

BÖLÜM III

KÜRESEL EKONOMİK DÖNÜŞÜM VE NEOLİBERALİZM

3.1. Küresel Ekonomik Dönüşüm ve Neoliberal Politikalar.....	19
3.2. Türkiye'nin Neoliberal Politikalara Geçişi.....	23

BÖLÜM IV

**TÜRKİYE’DE ÇEVRECİ HAREKETLER:
AKKUYU, ÇIRPILAR, FINDIKLI ÖRNEKLERİ**

4.1. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali Projesi ve Nükleer Karşıtı Hareket.....	29
4.1.1. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali Projesi.....	29
4.1.2. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali Karşıtı Hareket.....	33
4.1.2.1. İnsan Sağlığı Teması.....	36
4.1.2.2. Çevre Teması.....	39
4.1.2.3. Ekonomik Etkinlik Teması.....	43
4.2. Kömür Karşıtı Hareket: Çırpılar Direnişi.....	48
4.2.1. Çırpılar Termik Santrali Projesi.....	48
4.2.2. Çırpılar Direnişi.....	50
4.2.2.1. İnsan Sağlığı Teması.....	52
4.2.2.2. Çevre Teması.....	54
4.2.2.3. Ekonomik Etkinlik Teması.....	58
4.3. Hidroelektrik Santral Karşıtı Mücadele: Fındıklı Direnişi.....	61
4.3.1. Fındıklı’daki Hidroelektrik Santral Projeleri.....	61
4.3.2. Fındıklı’da Hidroelektrik Santral Karşıtı Hareket.....	63
4.3.2.1. Yaşam Alanı Teması.....	66
4.3.2.2. Çevre Teması.....	69
4.3.2.3. Ekonomik Etkinlik Teması.....	71

BÖLÜM V

ANALİZ VE SONUÇ

KAYNAKÇA.....	80
----------------------	-----------

KISALTMALAR

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇED: Çevresel Etki Değerlendirme
DEKAP: Derelerin Kardeşliği Platformu
DSİ: Devlet Su İşleri
EMO: Elektrik Mühendisleri Odası
ESM: Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası
EPDK: Enerji Piyasası Denetleme Kurumu
ESM: Enerji, Sanayi ve Maden Emekçileri Sendikası
HES: Hidroelektrik Santral
KİP: Karadeniz İsyandadır Platformu
NGS: Nükleer Güç Santrali
NKP: Nükleer Karşıtı Platform
STK: Sivil Toplum Kuruluşu
TMMOB: Türkiye Mühendis ve Mimarlar Odası Birliği
ZMO: Ziraat Mühendisleri Odası

TABLULAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Eski ve Yeni Politik Paradigmanın Temel Nitelikleri.....	8

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Tarihsel yapı.....	16
Şekil 2. Tarihsel yapının etkinlik alanları	17

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Amacı

Bretton Woods sisteminin çökmesi ile 1980'li yıllarda yeni bir ekonomik düzene, ekonomide neoliberal politikaların uygulandığı bir döneme geçilmiştir. Yeni ekonomik düzen İngiltere'de Thatcherizm, Amerika'da ise Reaganizm ile başlamış, uygulanan neoliberal ekonomi politikaları tüm dünyaya yayılmıştır. Bu politikalarla ticaretin serbestleşmesi, sermaye, üretim, işgücü ve teknolojinin uluslararasılaşması, uluslararası işbirliği, ulusal ekonomilerin bütünleşmesi ve serbest piyasa ekonomisi amaçlanmıştır. Oluşturulan bu sistem uluslararası kurum ve anlaşmalarla desteklenmiş, sistemin sürdürülebilirliği amaçlanmıştır. Bu ekonomi politikaları ile girişimcilerin özgürlüğü, rekabet, piyasa ve özel mülkiyeti içeren kapitalizmin ilkeleri uygulanmıştır (Balaam & Dillman, 2015, s. 60).

İngiltere ve Amerika'da uygulanan neoliberal ekonomi politikaları Türkiye'de ise 1980'li yıllarda 24 Ocak Kararları ile uygulanmaya başlanmıştır. Neoliberal politikalar ile esnek döviz kuru benimsenmiş, ekonomide devlet müdahalesi azaltılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi teşvik edilmiş, özelleştirme uygulamalarına başlanmıştır. Uygulamaya geçirilen neoliberal politikalar, ekonomi başta olmak üzere çevre, sağlık gibi birçok alanda kendini göstermiştir. Türkiye'de neoliberal politikalar enerji alanında da uygulanmış, bu politikalar artan enerji ihtiyacı, modernleşme ve sürdürülebilir kalkınma gibi söylemlerle desteklenmiş; özelleştirmelere, yabancı yatırım ortaklığı projelerine yönelik politikalara önem verilmiştir. 1980'li yıllardan itibaren çıkartılan yasa ve yönetmeliklerle enerji alanı özelleştirmelere, yerli ve yabancı sermayeye açılmıştır.

Yapılan düzenlemeler ve değişiklikler, Türkiye'de artan enerji ihtiyacı, kalkınma ve istihdam söylemleri ile desteklenmiş, enerji alanında elektrik enerjisi üretimde termik santrallerin ve hidroelektrik santrallerinin (HES) yapım ve işletim hakkı özel şirketlere devredilmiş, yap-işlet-sahip ol projesi ile nükleer santrallerin kurulması planlanmıştır. Uygulanan bu politikalarla toplumun belli bir kesiminin rızası alınmış, bu politikaların çevreyi, insan sağlığını ve bölge ekonomisini olumsuz etkileyeceğini düşünen gruplar ise bu politikalara yönelik karşı hareketler başlatmışlardır.

Bu çalışmada, Türkiye’de neoliberal politikalarla desteklenen enerji politikalarına karşı oluşan çevreci hareketler incelenecektir. Tezde, Mersin’de kurulum aşamasında olan Akkuyu Nükleer Enerji Santrali’ne, Çanakkale’de Kaz Dağları’na yapılması planlanan Çırpılar Termik Santrali’ne ve Rize Fındıklı’da yapılması planlanan hidroelektrik santrallerine yönelik ortaya çıkan karşıt gruplar değerlendirilecektir. Araştırmada, Mersin’e yapılmakta olan nükleer santrale yönelik ortaya çıkan hareketin incelenmesinin nedeni, santralin ilk nükleer santral olma özelliğini taşıması ve hareketin 1986 yılında Çernobil felaketinden önce ortaya çıkmış olmasıdır. Kazdağları’na yapılacak olan Çırpılar Termik Santrali’ne yönelik ortaya çıkan hareketin incelenmesinin nedeni ise hareketin sosyal medyada ses getirmesi ve daha önce Yenice’nin Çan ilçesine yapmış olan termik santral dolayısıyla harekete katılanların bilinçli olmasıdır. Fındıklı direnişinin seçilme nedeni ise harekete katılanların çevre ve ekonomik etkinlik söylemlerine ek olarak, yaşam alanlarının işgal edildiği söylemleri üzerinden hareketi sürdürmeleridir.

Çalışmanın amacı nükleer, kömür ve hes karşıtı grupları incelemek ve bu grupları hegemonya ve karşı hegemonya kavramları kapsamında tartışmaktır. Daha önce yapılmış çalışmalarda, yeni toplumsal hareketler olarak değerlendirilen bu grupların; enerji alanında uygulanan neoliberal politikalar sonucu devlet politikalarına, özelleştirmelere ve bu politikaların uygulayıcısı olan şirketlere karşı olmalarından dolayı, Antonio Gramsci’nin hegemonya, karşı hegemonya, zor ve rıza, aydınlar kavramlarından ve Cox’un fikirlerinden faydalanılacaktır. Tezde, hegemonya karşıtı hareketi oluşturmada aydınların rolüne de değinilecektir. Gramsci’nin hegemonya karşıtı mücadelenin aydınlar tarafından desteklendiği ve aydınların bilgiyi, değerleri ve ortak bilinci söylem yoluyla inşa ettiği varsayımı ön plana çıkarılacaktır. Ortak değerlerin söylem yoluyla inşa edilmesinden ve söylemin çevreci hareketleri, hegemonya ve hegemonya karşıtı hareketleri oluşturmada rol oynamasından dolayı harekete katılanların söylemleri Gramsci ve Cox’un kavramları kullanılarak analiz edilecektir.

Bu kapsamda tezin birinci bölümünde teorik çerçeve açıklanacak, öncelikle Yeni Toplumsal Hareketler teorisi, Gramsci’nin ortaya koyduğu hegemonya, karşı hegemonya, aydınlar kavramlarına yer verilecek ve Cox’un yaklaşımı açıklanacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye’de nükleer, kömür ve HES karşıtı grupların neden karşı olduklarını anlamamız açısından, 1980’de uygulanmaya başlanan neoliberal politikalara ve bu politikaların enerji alanındaki etkilerine değinilecektir. Türkiye’de 1980 yılında

uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların, küresel ekonomik dönüşümden bağımsız olmaması, bu ekonomik dönüşümün bir uzantısı olması nedeniyle bu bölümde küresel ekonomik dönüşüme de yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise karşıt hareketlerin nasıl ve hangi nedenlerle oluştuğuna, bu hareketlerin amaçlarına, hareket biçimlerine, söylemlerine, hareketi oluşturmada aydınların rolüne ve aydınların ortak değerleri hangi söylemler üzerinden inşa ettiğine yer verilecektir. Sonuç ve analiz bölümünde ise Türkiye’de yapılan ve yapılması planlanan santrallere çevre, insan sağlığı ve ekonomik etkinlik kaygularıyla karşı çıkan bu hareketlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılacak ve hegemonya karşıtı hareketler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Literatürde çevreci hareketler ile ilgili yapılmış olan araştırmaların çoğunluğu çevreci hareketleri inceleyerek, bu hareketlerin yeni toplumsal hareketler olduğunu iddia ederek, Türkiye’nin enerji politikasına etkilerini değerlendirmiştir. Türkiye’de Nükleer hareketlerle ilgili çalışmalarda, Türkiye’nin yenilenebilir enerji kaynaklarından farklı olarak alternatif kaynaklara ihtiyacı olup olmadığı (Uşarer, 2014), nükleer enerjinin Türkiye’nin enerji politikasına etkisi (Arı, 2013), nükleer enerjinin ekonomik maliyeti (Mercan, 2011), nükleer karşıtlığının oluşmasında zıt anlamların, değer ve tehdit söylemlerinin nasıl üretildiği (Udum, 2010) ve hareketin neden karşı hegemonya oluşturamadığı (Özen, 2018) incelenmiştir.

Kömür karşıtı hareketleri inceleyen çalışmalar ise bu hareketlerin yeni toplumsal hareketler olup olmadığını (Mermer, 2016), termik santrallerin çevreye zararları kapsamındaki çevreci toplumsal hareketleri (Akman & Eryılmaz, 2016) incelemiştir.

Hidroelektrik santral karşıtı hareketleri araştıran çalışmalar ise bu hareketlerin kamu politikalarına etkisini (Aksoy, 2013), hes karşıtı hareketlerin neoliberal politikalara karşı ortaya çıkıp çıkmadığını (Adaman, 2016), küresel su politikalarına karşı küre-yerel toplumsal hareketlerin oluşturduğu sonuçları (Atvur, 2012), HES direnişlerinde kadınların rolünü (Yavuz & Şendeniz, 2013) ve hegemonya karşıtı hareket oluşturmamalarını (Özen, 2018) araştırmıştır.

Enerjinin üç farklı alanında ortaya çıkan nükleer, kömür ve HES karşıtı çevreci hareketleri, hegemonya karşıtı hareketler olarak çalışıp, karşılaştırmasını yapan ve bu hareketlerin oluşmasında aydınların rolünü ön plana çıkaran araştırma sayısı sınırlıdır. Bu nedenle Mersin’in Gülnar ilçesinde yapılmakta olan Akkuyu Nükleer Enerji

Santrali'ne, Çanakkale'de Kaz Dağları'na yapılması planlanan Çırpılar Termik Santraline ve Rize Fındıklı'da yapılması planlanan hidroelektrik santrallerine yönelik ortaya çıkan karşıt gruplar aydınlarla desteklenen hegemonya karşıtı gruplar olarak değerlendirilecektir. Santrallere insan sağlığına, çevreye ve yöre ekonomisine olumsuz etkileri nedeniyle ortaya çıkan karşıt grupların söylemleri ve amaçları değerlendirilirken rıza, zor, hegemonya ve karşı hegemonya kavramlarından faydalanılacaktır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada teorik çerçeveyi açıklamak amacıyla Yeni Toplumsal Hareketler teorisinden, hegemonya, karşı hegemonya ve aydınlar kavramlarından faydalanılacaktır. Bu hareketlerin ortaya çıkış nedenleri, söylemleri, eylemleri, amaçları değerlendirilirken Gramsci ve Cox'un varsayımları kullanılacaktır. Verileri nitel veri toplama yöntemi ile elde edilen araştırmada, yapılandırılmamış görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada yapılandırılmamış görüşme yönteminin seçilmesinin nedeni, daha önce yüksek lisans Araştırma Yöntemleri dersi için yapılan benzer bir araştırmada karşılaşılan zorluklardır. Önceki araştırmada seçilen konu ile ilgili veri elde etmek amacıyla görüşmeler yapılmış, ancak görüşme yapılan kişilerin rızası olmasına rağmen veri elde etmede sıkıntı yaşanmış ve görüşmecilerin fikirlerini bildirmekten çekindikleri gözlenmiştir. Ayrıca, katılımcılar ses kaydına ya da not alınmasına izin vermemişlerdir. Bu nedenle bu tez çalışmasında yapılandırılmamış görüşme yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında 37 aktivist ile görüşülmüştür. Görüşme yapılan kişilere neden harekete katıldıkları, hareketin nasıl ve ne zaman başladığı, hareketin ortaya çıkmasında kimlerin öncü rol oynadığı ve neden santrallere karşı oldukları sorulmuştur. Sorulan soruların haricinde görüşme yapılan kişilerin konuyla ilgili hikayeleri dinlenmiştir. Böylelikle yapılan araştırma ile ilgili daha fazla veri toplanması amaçlanmıştır. Araştırmada görüşme yapılan kişiler, harekete katılanlar ve harekete yön verenler arasından seçilmiştir.

Araştırmanın verileri, katılımcıların kendilerini rahat ifade edebileceği ortamlarda ve kendilerinin randevu verdikleri zaman dilimlerinde toplanmıştır. Yapılan görüşmelerle elde edilen veriler, katılımcının izni ve bilgisi dahilinde ses kaydı ve not alma tekniği ile toplanmıştır. Çalışmada, birincil ve ikincil kaynaklardan yani daha önce başka araştırmacılarca hazırlanan kaynaklar olan çeşitli makale, kitap ve internet siteleri gibi kaynaklardan da faydalanılmıştır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada, Akkuyu Nükleer Enerji Santraline, Çanakkale’de Kaz Dağları’na yapılması planlanan Çırpılar Termik Santraline ve Rize Fındıklı’da yapılması planlanan hidroelektrik santrallerine yönelik ortaya çıkan karşıt hareketler değerlendirilecektir. Bu hareketler, hegemonya ve karşı hegemonya kavramları çerçevesinde tartışılacaktır. Çalışmada bu grupların başarılı olup olmadıkları, hegemonyanın zayıfladığı yada zayıflamadığı konusunun ya da grupların başarisının tartışılmaması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

BÖLÜM II

TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın teorik çerçevesini oluşturacak olan teoriler ve kavramlar açıklanacaktır. Öncelikle Yeni Toplumsal Hareketler teorisi incelenecek, sonrasında ise Gramsci'nin hegemonya, karşı hegemonya kavramları üzerinde durulacak ve Robert Cox'un hegemonyanın fikirlerle desteklendiği yaklaşımına yer verilecektir.

2.1. Teorik Arka Plan

1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar Türkiye'de enerji alanında da etkisini göstermeye başlamıştır. Bu politikalar çevre, insan sağlığı, nükleer karşıtlığı gibi konularda duyarlılığın artmasına ve çevre konusunda toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mersin'in Gülnar ilçesine yapılması planlanan Akkuyu Nükleer Santrali'ne yönelik oluşan nükleer karşıtı hareket, Çanakkale'de kurulması planlanan Çırpılar Termik Santrali'ne karşı başlatılan Çırpılar Direnişi, Rize'nin Fındıklı ilçesine yapılması planlanan hidroelektrik santral karşıtı direniş bu hareketler kapsamında değerlendirilebilir.

Akkuyu'da yap-işlet-sahip ol projesi ile nükleer santral kurulmasının planlanması, Çırpılar termik santrali çerçevesinde doğanın tahrip edilmesi ve Fındıklı hidroelektrik santrali projesi kapsamında derelerin özelleştirilmesi, bu bölgelerde yaşayan halkı, enerji politikalarını uygulayanlarla karşı karşıya getirmiştir. Bu çerçevede tezde Akkuyu, Çırpılar ve Fındıklı termik santrali karşıtlarının oluşturduğu toplumsal hareketler incelenecektir. Çalışmada, bu grupların enerji alanında uygulanan neoliberal politikalar sonucu ortaya çıktığı, bu grupların hegemonya karşıtı hareket oluşturduğu ve hegemonya karşıtı mücadelenin aydınlar tarafından desteklendiği, aydınların bilgiyi, değerleri ve ortak bilinci söylem yoluyla inşa ettiği varsayımı ön plana çıkarılacaktır. Harekete katılanların söylemleri analiz edilirken ortak değerlerin söylem yoluyla inşa edilmesinden ve söylemin hegemonya karşıtı hareketleri oluşturmada rol oynamasından dolayı Gramsci ve Cox'un varsayımları kullanılacaktır. Bu bölümde ise Yeni Toplumsal Hareketler teorisine, hegemonya, karşı hegemonya kavramlarına yer verilecektir.

2.1.1. Yeni Toplumsal Hareketler

20. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen sanayi, kentleşme, modernleşme ve küreselleşme süreciyle ortaya çıkan ekonomik, politik ve sosyal yapının değişimi, toplumsal hareketleri de etkilemiş, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Bu değişim ve dönüşüm çerçevesinde toplumsal aktörlerin konumu ve rolü de değişime uğramıştır.

Toplumsal hareket, dayanışmaya dayalı, içinde bulunduğu durumun sınırlarını zorlayan aktörlerden oluşan kolektif hareketler anlamına gelmektedir (Bodur Ün & Timur, 2016, s. 71). Ancak klasik toplumsal hareketlerin taşıdıkları özellikler çevre, anti-nükleer ve kadın hareketlerinin ortaya çıkışı ile sorgulanmıştır (Çayır, 1999, s. 14). 1960'lı yıllarda Amerika ve Avrupa'da çevre, barış, etnik ve feminizm gibi konuları temel alarak ortaya çıkan bu hareketler, Yeni Toplumsal Hareketler olarak adlandırılmıştır (Çayır, 1999, s. 8; Melucci, 1999, ss. 88-107). Önceki toplumsal hareketlerin sınıf ve çıkar kaynaklı olması bu hareketlerin "yeni" olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Klasik toplumsal hareketler ekonomik anlamda belli bir sınıf tarafından desteklenirken, yeni toplumsal hareketler farklı toplumsal sınıflar tarafından desteklenirler. Yani ekonomik düzeyde toplumun her kesiminden insanlar tarafından temsil edilirler. Eski toplumsal hareketlere liderler önderlik ederken, yeni toplumsal hareketlerin adem-i merkezîyetçi olduğunu söylemek mümkündür (Çayır, 1999, s. 19).

Yeni toplumsal hareketler klasik anlamda bir siyasal taban özelliği taşıması, sınıfsal ve ekonomik temelli hareketler olmaması, çevre, barış gibi temalara odaklanması, katılımcılarının birçok kesimden ve eğitilmiş olması ve kültürel konuları içermesi nedeniyle işçi hareketlerine dayalı klasik toplumsal hareketlerden ayrılmaktadır (Offe, 1999, s. 68). 1960'larda ortaya çıkan bu yeni toplumsal hareketleri analiz eden iki temel yaklaşım söz konusudur: Amerika merkezli Kaynak Mobilizasyonu Teorisi (Resource Mobilization Theory) ve Avrupa merkezli Yeni Toplumsal Hareketler Teorileri (New Social Movements Theories) (Bodur Ün & Timur, 2016, s. 571).

Ekonomistlerin ve siyaset bilimcilerin eserlerine odaklanan Kaynak Mobilizasyonu teorisi, örgütlenme, çıkarlar, kaynaklar, fırsatlar ve stratejiler gibi kavramlar üzerinde durmaktadır (Cohen, 1999, s. 114). Toplumsal hareketleri siyasi düzeyde ele alan Kaynak Mobilizasyonu teorisi (Çayır, 1999, s. 20), çıkar çatışmalarını

ve harekete katılanların çıkarlarını rasyonel biçimde savunmalarını ele almaktadır (Atilla & Bodur Ün, 2018, s.790).

Tablo 1: Eski ve yeni politik paradigmanın temel nitelikleri

	Eski Paradigma	Yeni Paradigma
Aktörler	Grup olarak hareket eden, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyoekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan, fakat belirli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyoekonomik gruplar
Temalar	Ekonomik büyüme ve dağılım; askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barışın, çevrenin ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim, güvenliği, maddi ilerleme	Merkezi kontrolün dışında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket Biçimleri	a) içsel: resmi örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri b) dışsal: çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı, siyasi parti rekabeti, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu	a) içsel: enformalite, düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma b) dışsal: negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları

Kaynak: (Offe, 1999, s. 67).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen ve şekillenen yeni toplumsal hareketlerin gelişim süreci ise üç aşamada ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, ekonomik anlamda birikim rejiminden yoğun birikim rejimine geçiş ile birlikte ortaya çıkan toplumsal ilişkilerin metalaşması; ikincisi refah devletinin müdahaleci tavrı ile metalaşan toplumsal ilişkilerin çatışma biçimlerini ortaya çıkarması; üçüncüsü ise kitle iletişim araçları ile ortaya çıkan tek tipleştirici bir kitle kültürünün yeni çatışma biçimlerini ortaya çıkarmasıdır (Demiroğlu, 2014, s. 136).

Yeni toplumsal hareketlerin özellikleri incelendiğinde, bu hareketlere katılan aktörlerin sınıfsal yapının üstünde bir yaklaşım sergiledikleri, fikirler ve değerler

bakımından çoğulculuk gösterdikleri, toplumsal gruba ait değerleri ve inançları yansıttıkları görülmektedir. Yeni toplumsal hareketlere katılanlar kendilerini grup içinde ifade etmekten ziyade bireysel olarak ifade etmektedirler. Bu hareketler adem-i merkeziyetçi bir eğilimi yansıtmaktadırlar (Johnston, Larana, & Gusfield, 1999, s. 134-137).

Yeni toplumsal hareketler egemen toplumsal ilişkileri veya kurumları değiştirmek için çabalarlar (Bozkurt & Bayansar, 2016, s. 277). Alan Touraine'e göre yeni toplumsal hareketler, siyasal yapı ve sosyal hareketler arasındaki değişimle ilişkilidir (1985, s. 52). Touraine, yeni toplumsal hareketlerin post-endüstriyel toplum tarafından açılan alanda gerçekleştiğini, bu yüzden farklı ve yeni olduğunu iddia eder (1992, s. 142). Çünkü yeni toplumsal hareketler, gelişmiş kapitalist toplumlarda ya da endüstri sonrası toplumlarda ortaya çıkan, barış, çevre, kadın hakları gibi konuları kapsayan bir hareket anlamına gelmektedir (Staggenborg, 2016, s. 25).

Yeni toplumsal hareketler, ekonomik kaynaklı sorunlar yerine, farklı ve dışlanmış gruplar ve eşitsizlikler üzerine yoğunlaşarak mevcut toplumsal normları dönüştürmeyi amaçlamaktadırlar (Bodur 2005, ss. 52-53). Farklılıklar ve eşitsizlikler üzerine yoğunlaşan yeni toplumsal hareketlerin aktörleri, kendi hayat tarzlarını savunmakta ve kendilerine alan açmaya çalışmaktadırlar. Bu hareketlerin aktörleri birbirlerinin varlığını reddetmeden, farklılık, özerklik, kimlik, çevre, insan sağlığı gibi sorunlar için mücadele ederler ve bu mücadeleyi demokratik toplumun sınırları içinde gerçekleştirmeye çalışırlar.

Daha önce yapılmış çalışmalarda, Türkiye'de ortaya çıkan nükleer, termik ve hidroelektrik santral karşıtı hareketler yeni toplumsal hareketler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu tezde de incelenen hareketlerin yeni toplumsal hareketler olduğu kabul edilmiştir. Ancak, Yeni Toplumsal Hareketler teorisi çerçevesinde değerlendirilen nükleer, kömür ve hes karşıtı bu grupları açıklamak için bu teori yetersiz kalmaktadır.

Yeni Toplumsal Hareketler teorisi nükleer, kömür ve hes karşıtı hareketlerin hegemonyaya, hakim sınıfa, uygulanan ekonomi politikalarına karşı olup olmadığına, bilginin söylemle inşa edildiğine ve bu hareketlerin ekonomik nedenlerle ortaya çıkıp çıkmadığına odaklanmamaktadır. Yeni Toplumsal Hareketler teorisi, yönetici sınıf tarafından uygulanmaya çalışılan politikaların fikirlerle desteklenip desteklenmediğini ve ortaya çıkan hareketlerin aydınların inşa ettiği bilgi ile desteklenip desteklenmediğini, değerlendirmemektedir. Bu nedenle teorinin bu hareketleri açıklamada tek başına yetersiz kaldığı görülmektedir.

Bu kapsamda çalışmada yer alan nükleer, kömür ve HES karşıtı hareketler Gramsci'nin hegemonya ve karşı hegemonya kavramları çerçevesinde tartışılacaktır. Tezde yer alan hareketlerin Gramsci'nin ve Cox'un savları üzerinden tartışılacak olmasının nedeni, bu hareketlerde yer alanların insan sağlığı, çevre, ekonomik etkinlik ve yaşam alanı söylemlerini kullanıyor olmalarının yanısıra hegemonyaya ve uygulanan enerji politikalarına karşı olmalarıdır. Harekete katılanlar iktidar tarafından desteklenen enerji politikalarıyla kurulan ve kurulması planlanan santrallerin insan sağlığına, çevreye, yaşam alanlarına ve yörenin ekonomik etkinliğine zararlı olacağı söylemlerini kullanırken uygulanan enerji politikalarına ve iktidara karşı olduklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle tezde incelenen hareketlerin Gramsci ve Cox'un savları üzerinden değerlendirilecektir.

2.2.1 Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkilerde Neo-Gramşiyen Yaklaşım

1920-1921 yıllarında İtalya'daki faşist saldırılara ve sosyalistlerin grevlerde rol alma konusundaki çekincelerine tepki olarak İtalyan Komünist Partisi'nin kurulmasında rol oynayan ve 1924 yılında İtalyan Paramentosu'na seçilen Gramsci'nin amacı, İtalyan Komünist Partisi'ni kitle hareketine dayalı bir parti haline getirmektir. Kitle hareketine odaklanan Gramsci, bu çerçevede hegemonya ve karşı hegemonya kavramlarını geliştirmiştir. Düzen karşıtlarının karşı hegemonya oluşturarak alternatif bir düzen yaratma amacı içinde olduklarını iddia etmiştir. Gramsci'nin hegemonya kavramını geliştiren Robert Cox ise hegemonyanın maddi imkanlar, fikirler ve kurumlarla desteklendiği varsayımından yola çıkarak Uluslararası İlişkiler disiplinde Neo-Gramşiyen yaklaşımı ortaya koymuştur.

Çalışmada, Türkiye'de uygulanan enerji politikasına karşı oluşan gruplar, yeni toplumsal hareketler ve hegemonya karşıtı hareketler çerçevesinde değerlendirilecektir. Tezde, Türkiye'de nükleer, kömür ve hidroelektrik olmak üzere elektrik enerjisi üretmede üç farklı alanda ortaya çıkan bu hareketlerin, çevre tahribatı, radyasyon gibi konuların yanı sıra, devlet tarafından desteklenen neoliberal politikalara, bu politikaların uygulayıcısı olan şirketlere ve bu politikaların işsizlik ve göç gibi toplumsal sorunlara yol açmasına karşı çıkmalarından dolayı hegemonya karşıtı hareketler olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu nedenle bu bölümde Gramsci'nin görüşleri, Robert Cox'un Neo-Gramşiyen yaklaşımı açıklanacaktır.

2.1.2.1 Gramsci ve Hegemonya:

İtalyan Marxist düşünür Antonio Gramsci, hegemonya kavramıyla Gramşiyen yaklaşımının temellerini ortaya koymuştur. İtalya'nın siyasi yapısı, işçi sınıfı ve faşizm, Gramsci'nin düşüncelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Gramsci, 1926'da İtalya'da faşist hareketin gerçekleştirdiği ikinci bir darbenin ardından tutuklanmış ve hapisanede geçirdiği süre boyunca, ünlü eseri olan *Hapishane Defterleri*'ni yazmıştır. *Hapishane Defterleri*, Gramsci'nin gelmiş olduğu köy kültürünün, İtalya'da karşılaştığı sanayi düzeninin ve kapitalist toplumların yapısının sentezini yapması sonucunda ortaya çıkmıştır (Rosengarten, 2018). Gramsci, Batı ve Doğu'daki işçi sınıfının aynı şekilde sömürülmelerine rağmen, devrimin neden Batı'da değil de Sovyet Rusya'da gerçekleştiği sorusuna cevap aramış, hapisanede geçirdiği süre boyunca ele aldığı otuzdan fazla defterde, hegemonya, zor ve rıza, karşı hegemonya, tarihsel blok, organik entellektüeller kavramlarını ortaya koymuştur.

Gramsci, devrimin neden Sovyet Rusya'da gerçekleştiği sorusuna, hegemonya kavramı ile cevap bulmuştur. Bu soru, Gramsci'yi kapitalist toplumların yapısını incelemeye yöneltmiş ve hegemonya kavramı bu çerçevede şekillenmiştir (Cox, 1994, s. 50). Gramsci, öncelikle iktidarın doğasına ilişkin analizler yapmış ve bu analizlere hegemonya kavramını açıklamakla başlamıştır (Anderson, 1988, s. 39). Gramsci'ye göre hegemonya, zor ve rıza ile oluşturulan sosyal ve politik bir kontrol tarzıdır (Okur, 2015, s. 137). Gramsci'nin zor ile kastettiği fiziki güç iken, rıza hakim sınıfın alt sınıf üzerindeki ahlaki ve kültürel iktisidir. Gramsci'ye göre devlet halkı yalnızca asker, polis, kanunlar gibi zor araçları ile kontrol etmez; medya, eğitim, aile ve ideoloji gibi rıza araçlarını da kullanır. Gramsci'nin bahsettiği zor araçları devlet tarafından üretilirken, medya, aile, kültür, eğitim, sendikalar gibi rıza araçları sivil toplumda üretilir. Bu nedenle Gramsci, devleti siyasal toplum ve sivil toplumun birleşimi, hegemonyayı ise zor ve rızanın birleşimi olarak tanımlamıştır (Okur & Ongur, 2017, ss. 295-297).

Bu çerçevede hegemonya, sınıf, sivil toplum ve devlet ilişkilerinde zorun yanında rızanın hakim olması anlamına gelmektedir (Gramsci, 2014, s. 283). Hegemonyanın oluşabilmesi ve devamlılığı için hakim sınıfın ahlaki ve kültürel değerlerinin ve çıkarlarının, alt sınıf tarafından sanki kendi değerleriymiş gibi benimsenmesi ve içselleştirilmesi gerekmektedir (Okur, 2015, s. 137). Gramsci'nin hegemonik yapısında gönüllü bir kabul olan rıza baskın olsa da, bu zorun tamamen

ortadan kalktığı anlamına gelmez. Gramsci'nin hegemonik yapısının oluşabilmesi ve devamlılığı için bir takım unsurlara ihtiyaç vardır. Gramsci'ye göre hegemonik yapının devamlılığı tarihsel blok ile mümkün olacaktır. Gramsci, hakim grup etrafında yer alan yapıları “tarihsel blok” olarak adlandırır (Okur& Ongun, 2017, ss. 295-297). Tarihsel blokları oluşturan grupların amacı, üretim biçimindeki pozisyonlarından kaynaklanan mevcut konumlarını korumaktır (Joseph, 2003, s. 125). Bu gruplar mevcut konumlarını korumak için ekonomik ve siyasi düzeyde elverişli şartlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu süreçte üst grup, müttefikleri üzerinde hegemonya kazanmak için tavizler vermek zorundadır. Bunun anlamı, hegemonya oluştururken, alt grupların çıkarları ve eğilimlerinin dikkate alınması gerektiğidir.

Gramsci, hegemonya kavramını ortaya koyarken iki unsurdan etkilenmiştir. Bunlardan birincisi Bolşevik Devrimi, ikincisi ise Machievelli'nin *Prens* adlı eseridir. Gramsci, Bolşevik Devrimi ile faşizme alternatif olabilecek yeni bir devlet yaratma fikrinden etkilenmiş ve Machievelli'nin *Prens*'ine alternatif olarak *Modern Prens* adlı eseri ortaya koymuştur. Gramsci'nin *Modern Prens* ile anlatmak istediği somut bir birey ya da gerçek bir kişi değil, genel kabul görmüş kolektif bir iradenin ögesi, yani bir siyasal partidir (1984, s. 6). Gramsci, aynı zamanda Machievelli'nin *Prens* adlı kitabında yarı insan yarı at olan, insan başlı at figürünü almış, hegemonyanın sağlanmasında rıza ve zoru tarif ederken bu figürü kullanmıştır (Cox, 1994, s. 51).

Gramsci, yeni bir devlet kurma fikrinden yola çıkarak karşı hegemonya kavramını ortaya koymuştur (Cox, 1994, s. 52). Gramsci, *Modern Prens*'te bir halkın harekete geçmesine ve kolektif iradenin örgütlenmesine değinmiş (1984, s. 3) ve halkın hegemonyaya karşı bilinçlenerek, alternatif bir devlet yaratma, karşı hegemonya oluşturma düşüncesini açıklamıştır. Gramsci'nin alternatif bir devlet oluşturmada temel aldığı konu ise devlet-sivil toplum ilişkileri, devletin sivil toplumu ve bireyleri, özel yaşamları da dahil olmak üzere, denetlediği ve düzenlediğidir (Anderson, 1988, s. 27).

Gramsci, *Hapishane Defterleri*'nde sivil toplumun rolünü anlatmak için Doğu ve Batı'yı karşılaştırırken mevzi ve manevra savaşını kullanmıştır (Cox, 1994, s. 52). Gramsci'ye göre devlet, Doğu'da her şey demektir; Batı'da ise sadece dış hendedir (Anderson, 1988, s. 84). Gramsci, Batı'da devlet ile sivil toplum arasında güçlü bir bağ olduğunu, bu nedenle devletin kolay kolay sarsılmayacağını, sarsılsa bile sivil toplumla kolayca toparlanabileceğini vurgulamıştır (Anderson, 1988, s. 23). Devleti sivil toplumun ve siyasal toplumun birlikte oluşturduğu bir yapı olarak tanımlayan (Anderson, 1988, s. 28) ve zor ve rıza ile ilişkilendiren Gramsci, mevzi savaşı ile sivil

toplum benzetmesini yapmıştır.

Gramsci'ye göre cephenin arkasında olan yapı (topçu birlikleri, sanayi) sivil toplumdur (Anderson, 1988, s. 21). Mevzi savaşında, sadece cephe önündeki askerler değil, cephenin arkasında oluşmuş yapı da önemli rol oynar. Batı'da sivil toplumun güçlü olması nedeniyle devrim gerçekleşmemiştir. Sovyet Rusya'da ise sivil toplumun gelişmemiş olması, köylü-işçi ittifakı ile oluşturulan karşı hegemonya alternatif bir devlet kurma amacıyla başarılı olmuştur.

Gramsci'nin manevra-mevzi savaşı karşılaştırmasını, karşı hegemonya kavramını açıklamak için kullandığı söylenebilir. Gramsci işçi sınıfı tarafından karşı hegemonya oluşturulmasına ve gerçekleştirilecek olan bir devrimle, alternatif bir devlet kurmaya odaklanmıştır. Bu nedenle Gramsci, modern kapitalist toplumların siyasal ekonomik ve kültürel bir eleştirisini yapmaya çalışmış, kapitalist toplumlara, faşizme, işçi sınıfını temel alan alternatif bir devlet oluşturmanın yollarına odaklanmış ve alternatif bir devlet oluşturmanın yolunun devrimden yani burjuva hegemonyasını devirecek güçte ikinci bir yapıdan geçtiğini savunmuştur.

Gramsci, alternatif bir devlet kurmak, alternatif kurumlar oluşturmak, işçiler ve diğer tabakalar arasında köprü oluşturmak için entellektüel kaynakların önemli olduğunu vurgulamıştır (Cox, 1994, s. 53). Gramsci'ye göre karşı hegemonya oluşturmada organik entellektüellere ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü entellektüeller yani aydınlar, ortak bir kimlik olgusu oluşturur, sınıfları birbirine bağlar ve örgütlenme için anahtar görevi görürler (Cox, 1994, s. 58). Gramsci'ye göre hegemonya belirli bir bilgi yapısının, değerler sisteminin inşası anlamına geldiğinden, hegemonik mücadelenin aydınlar tarafından desteklenmeye ihtiyacı vardır (2014, s.335) ve her grup kendi aydınlarına sahiptir. Çünkü aydınlar, ahlaki ve kültürel değerler yoluyla, dil ile bilgiyi yeniden inşa ederler, rızanın oluşmasında önemli rol oynarlar ve inançları kullanarak hegemonya oluştururlar (Anderson, 1988, s. 9) ve hegemonik düzen entelektüeller tarafından geliştirilmiş olur (Portelli, 1982, s. 123).

Gramsci karşı-hegemonya oluşturmada hangi durumlarda başarılı olunacağını, organik bunalım ve pasif devrim kavramları üzerinden açıklamıştır. Gramsci'ye göre yönetici sınıf, kültürel ve ekonomik fonksiyonunu yerine getirmede başarısız olmaya başlayınca bunalım görülmeye başlanır ve ideolojik blok dağılmaya yatkınlık gösterir (Portelli, 1982, s. 127-128). Gramsci hegemonyanın rıza oluşturmada başarısız olduğu durumlarda zayıfladığını ve yönetici sınıfın aşağıdan yükselen seslerle yani karşı-hegemonik güçlerle mücadele edebilmek için değişikliğe gitmek zorunda olduğuna

değirir (2014, s. 301).

Gramsci'nin bahsettiği bu durum hegemonya için bunalım dönemidir ve eğer hegemonya rızanın devamlılığı yerine gücü ön plana çıkarırsa zayıflamaya başlar. Yönetici sınıfın güç kaybettiği bu durumda ise karşı hegemonya güç kazanır. Organik bunalım döneminden sonraki süreç yeni bir hegemonik sistemin kurulabilmesi yani karşı hegemonyanın oluşturulabilmesidir. Bu yeni hegemonik sistemin kurulması politik ve ideolojik başarıya bağlıdır. Bu dönemde eğer hegemon güç yani yönetici sınıf, program değişikliğine ve yapısal değişikliğe giderse bunalım dönemini aşar ve iktidarı yeniden ele geçirir.

Yeni bir hegemonik sistemin kurulmasında önemli etken, alt sınıfların daha organik bunalım evresine geçmeden örgütlenmiş olmalarıdır (Portelli, 1982, s. 141-150). Ancak, alt sınıflar sınırlı örgütlenme olanaklarına sahiptirler ve organik aydınlarının eksikliği sebebiyle politik yaşamın dışındırlar. Bu nedenle Gramsci sosyalist devrimin kapitalist toplumlarda kendiliğinden gerçekleşmediğini, bilinçli bir mücadelenin şart olduğunu ve sermaye baskısına karşı proletaryanın sömürülen kesimlerle özellikle de köylü sınıfıyla ittifak yapması gerektiğini vurgulamıştır (Anderson, 1988, s. 36). Portelli'nin de belirttiği gibi yeni hegemonik sistemin kurulması, alt sınıf ve onun organik aydınları aracılığıyla gerçekleşecektir (1982, s. 143). Bu nedenle dünya düzenini değiştirmede yeni tarihsel blok, karşı hegemonyanın oluşması için önemlidir (Bieler & Morton, 2004, s. 102).

Bu çerçevede bu tezde, nükleer karşıtı, kömür karşıtı ve hidroelektrik santrali karşıtı hareketler, hegemonya karşıtı hareketler olarak değerlendirilecektir. Bu hareketler, çevreci hareketler olmanın yanısıra hegemonya karşıtı hareketler olarak ele alınacaktır. Hegemonya karşıtı bu gruplar, hegemonyanın enerji ihtiyacı ve ekonomik kalkınma söylemleriyle desteklediği enerji politikalarına karşı direniş gösteren gruplar olarak incelenecektir.

2.1.2.2 Robert Cox'un Yaklaşımı

Gramsci'nin kuramını geliştiren Cox'un amacı, mevcut düzeni anlayarak onu açıklamaya çalışmanın yanında, mevcut düzene eleştirel bir bakış açısı getirmektir. Cox, karşı hegemonya oluşturacak yeni bir tarihsel bloğun nasıl oluştuğunu anlamaya çalışmıştır. Bu nedenle değişen dünya düzenini açıklamak için Gramsci'nin kavramlarına başvurmuştur.

Cox, öncelikle Gramsci'nin hegemonya kavramını ele almıştır. Cox'a göre hegemonya, bir devletin baskın olma durumundan çok daha fazlasını ifade etmekte (Bieler & Morton, 2003, s. 1), bir devlet, devletler topluluğu ya da bir sınıf tarafından uygulanabilmektedir. Cox'un Gramsci'ye bu konudaki katkısı, hegemonyanın uygulanmasının maddi üstünlük gerektirdiği iddiasıdır. Cox'a göre hegemonya, dünya ekonomisi içindeki hakim üretim biçimidir (1994, s. 62). Cox, sosyal ilişkilerin, maddi gücü elinde bulunduran sınıfın çıkarlarına uygun olarak kurgulandığını ve üretildiğini göstermeyi amaçlamıştır. Cox, hegemonyayı kurumlar ve maddi güçlerle desteklenen fikirlere, rıza gösterilmesi olarak tanımlamıştır (1981, s. 135-138). Bu nedenle Cox, maddi unsurlar, fikirler ve kurumlardan oluşan tarihsel yapıyı açıklamıştır.

Cox, tarihsel yapı ile devlet-sınıf ilişkilerini açıklamayı amaçlarken, imparatorlukları, devletleri ve sosyal örgütlenmeleri tarihsel yapılara örnek olarak gösterir. Cox'un tarihsel yapılardan kastettiği, evrensellik özelliği taşımayan tarih boyunca insanlar tarafından oluşturup değiştirilen yapılardır. Diğer bir deyişle, toplumların örgütlenme şekilleri olan tarihsel yapı, belirli kuvvetlerin düzenlenmiş biçimidir ve maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar üç kuvvet kategorisi olarak bu yapı içinde yer almaktadır (Cox, 1981, s. 136).

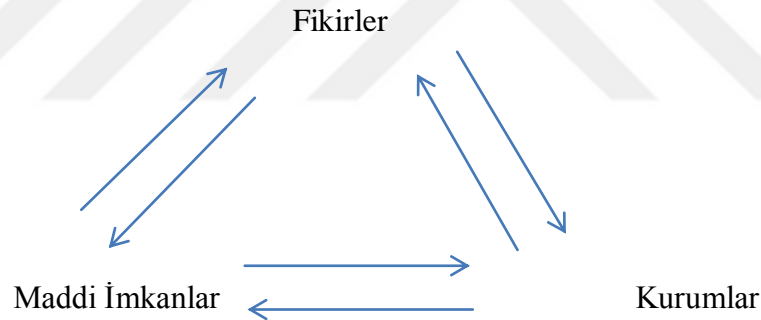
Cox'un maddi imkanlar ile belirtmek istediği, üretici ya da yok edici güçler yani doğal kaynaklar, endüstri ve teknolojik imkanlardır (1981, s. 136). Cox, maddi imkanlar içinde üretim biçimine de değinmiştir. Cox'a göre kapitalist toplumlar ile işçi sınıfı arasındaki ilişkiyi anlamak için ekonomik unsurlar önemlidir. Ancak bunun yanında inançlar, değerler ve fikirler de odaklanılması gereken unsurlardır. Bu nedenle Cox, üretim biçiminin yalnızca maddi unsurlar ile tanımlanamayacağını, ahlaki ve ideolojik boyutun bu sürece etki ettiğini iddia etmiştir.

Maddi imkanların yanında fikirlerin önemini de vurgulayan Cox, fikirleri "öznelerarası anlamlar" ve "kollektif imajlar" olarak ikiye ayırır. Öznelerarası anlamlar sosyal ilişkilerde ve davranışlardaki ortak kavramları ifade eder. Örneğin savaş ya da müzakere durumunda devletler karşılıklı olarak benzer davranış kalıpları beklentisi içindedir. Bu durum özneler arası anlamları işaret etmektedir.

Kollektif imajlar ise, fikirlerin tarihsel yapıyla ilgili olan kısmını belirtir. Kollektif imajlar, adalet ve kamu yararı gibi konularda meşruiyet ve güç ilişkilerine farklı açılardan bakarlar. Özneler arası anlamlar bir ortaklık oluştururken, kollektif imajlar alternatif bir yapı için mevcut düzeni sorgularlar (Cox, 1981, ss.136-138). Neo-Gramşçıyan kurama göre, bir tarihsel bloğun oluşumunda ve hegemonyanın

sağlamlaştırılmasında, egemen sınıfın evrensel değerler olarak sunduğu fikirlerin küresel anlamda da geniş kitlelere aktarılması ve kitlelerin ikna edilmesi gerekmektedir (Cox, 1981, s.137). Bu nedenle Cox'un ortaya koyduğu kolektif imajlar ya da öznel arası anlamlar, mevcut düzen içinde oluşacak karşı hegemonik güçleri anlamamız açısından önem taşımaktadır.

Tarihsel yapı içinde yer alan diğer unsur ise kurumlardır. Cox'a göre kurumlar mevcut güç ilişkilerini yansıtır, çatışmayı önler ve belli bir düzenin devamlılığı için vardır (1981, s. 137). Maddi imkanlar ve fikirlerin yanı sıra, bir düzenin yerleşmesinde ve yerleşmiş bir düzenin devamlılığında kurumlar önemli rol oynar. Çünkü kurumlar hegemon sınıf ve alt sınıf arasındaki ilişkileri düzenler ve aynı zamanda çatışma ve kuvvet kullanma olasılığını en aza indirgerler. Bu çerçevede Cox, kurumların nasıl ortaya çıktığını, sosyal bağları ve güç ilişkilerini sorgulamıştır (1981, ss. 135-136). Böylece Cox, eleştirel teorinin temel amacının alternatif bir düzen getirmek olduğunu varsaymıştır (1981, s.130).

Şekil 1: Tarihsel yapı

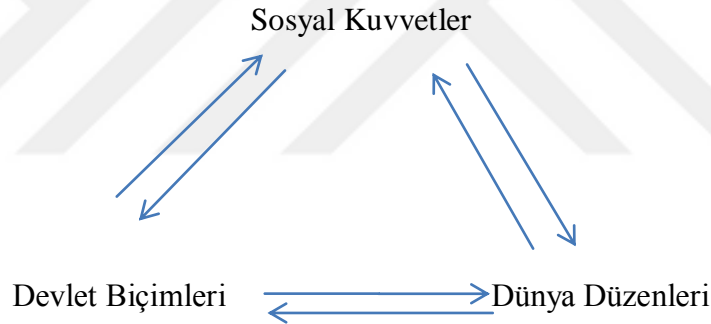
Kaynak: Robert Cox, 1981

Cox'a göre maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar hegemonya oluşturulmasında önemlidir çünkü, hakim sınıf tarafından oluşturulan hegemonya maddi imkanlar, fikirler ve kurumlar tarafından desteklenmektedir. Bir devlet içinde hegemonya kurulduktan sonra hegemonyasını dünya çapında genişletmeye çalışır. Genişleme, maddi güçlerin yanında fikirler ve kurumlar yoluyla olur, böylelikle hegemonya sağlamlaştırılır. Hegemonya'nın genişlemesi ile gelişmiş ülkedeki baskın sınıf diğer ülkelerdeki sosyal sınıflarla ilişkiler kurabilir ve tarihsel blok oluşturmuş olur.

Sadece maddi üstünlüğü yeterli görmeyen Cox, hegemonyanın sağlanması için

ahlaki, kültürel ve ideolojik açıdan liderliğin de önemli olduğunu ve liderlikle rıza kazanmanın önemini vurgulamıştır. Üstün grup bu liderliği yaparken kendi çıkarlarını evrensel çıkarlarmış gibi göstererek hegemonyayı sağlamaya çalışmıştır (Cox, 1994, s.137). Gramsci'nin bahsettiği hegemonik yapıda rızanın sağlanması için hakim sınıfın, alt sınıfın üretim biçimindeki pozisyonlarından kaynaklanan isteklerinin de dikkate alınması gerekir (Augelli & Murphy, 1994, s. 130). Bu nedenle maddi imkanlar önem taşımaktadır.

Cox tarihsel yapının kategorilerinin, maddi imkanlar, fikirler ve kurumların, yanısıra tarihsel yapının etkinlik alanlarına da değinmiştir. Cox'a göre tarihsel yapı üç alanda yani sosyal kuvvetler, devlet biçimleri ve dünya düzenleri içinde uygulanır. Cox, sosyal kuvvetlerin üretim sürecinden dolayı ortaya çıktığını, devlet ve toplumun birleşiminden devlet biçimlerinin ortaya çıktığını ve savaş, barış gibi konuları belirleyen kuvvetlerin düzenlenişlerinin ise dünya düzenleri ile açıklanması gerektiğini savunmuştur (1981, ss.137-138).

Şekil 2. Tarihsel yapının etkinlik alanları

Kaynak: Robert Cox, 1981

Cox'a göre bu üç seviye yani sosyal kuvvetler, devlet biçimleri ve dünya düzenleri iç içe geçmiştir. Cox, buna örnek olarak 19.yy Batı devletlerindeki endüstri işçilerini vermiştir. Endüstri işçilerinin sosyal kuvvet olarak birleşmesi, devlet biçimi olan emperyalizmi hızlandırmış, dünya ekonomisinin parçalanmasına neden olmuş ve bu da uluslararası ilişkilerde çatışmacı döneme yani bir dünya düzeni yapısına girilmesine yol açmıştır. Batıdaki üretim örgütlenmesindeki değişimler sosyal kuvvetleri oluşturmuş, sosyal kuvvetler devletlerin yapısını değiştirmiş, devletlerin yapısının değişmesi de dünya düzenlerini değiştirmiştir (Cox, 1981, s. 138). Cox, bu örnekle sosyal kuvvetlerin, devlet biçimlerinin ve dünya düzenlerinin iç içe ve birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Bu bağlamda Cox'a göre, tarihsel yapı 19.yy da itibaren bu üç seviyede dönüşüme uğramış ve dünya ekonomisinde köklü değişikliklere yol açmış, liberal ekonomi normları, serbest ticaret, altın standardı, insanların ve sermayenin serbest dolaşımını beraberinde getirmiştir. Neoliberal politikalar, sosyal sınıf hareketlenmesine yol açmış, neoliberalizm karşıtlarının oluşmasına ve alternatif bir tarihi blok ve karşı hegemonya oluşmasına neden olmuştur. Grupların var olan tarihsel yapıya direnmeleri ise onların karşı hegemonya oluşturmaya yol açmıştır. Bu nedenle karşı hegemonya oluşumunu açıklamak için tarihsel yapı önemlidir.

Tezde nükleer, kömür ve hidroelektrik santrali karşıtı hareketlerin, karşı hegemonya oluşturma sürecindeki eylemleri; hegemonya, karşı hegemonya, organik entellektüeller kavramlarından ve Cox'un hegemonyanın fikirlerle desteklendiği iddiasından faydalanılarak açıklanacaktır. Hegemonyanın oluşmasında ve rıza oluşturmada, fikirlerin kitlelere aktarılmasında söylem önemli olduğu için nükleer, kömür ve hidroelektrik santrali karşıtı aktörlerin söylemleri Gramsci ve Cox'un savları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Tezde incelenen hareketlerin oluşmasında ekonomik dönüşümün rolü önemli olduğundan, sonraki bölümde Türkiye'de ekonomi alanında 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikalara, dünya ekonomisinin Türkiye ekonomisini nasıl etkilediğine ve bu politikaların enerji alanında neden olduğu değişimlere yer verilecektir.

BÖLÜM III

KÜRESEL EKONOMİK DÖNÜŞÜM VE NEOLİBERALİZM

1980’li yıllardan sonra İngiltere’de Thatcher, Amerika’da Reagan iktidarları ile yeni ekonomik düzene geçilmiş, bu yeni ekonomik düzen neoliberal politikaları, ticaretin serbestlemesini, üretimin uluslararasılaşmasını, uluslararası işbirliğini ve özelleştirmeleri beraberinde getirmiştir (Balaam & Dillman, 2015). Dünya ekonomisinde yaşanan bu ekonomik dönüşümden, neoliberal politika uygulamalarından Türkiye ekonomisi de etkilenmiş, 1980’lerden sonra Türkiye’de neoliberal politikalara geçilmiştir (Kaya, 2009, ss. 236-237). 1980’lerde uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar enerji alanında da uygulanmıştır. Bunun sonucu olarak ise Türkiye’de enerji alanında karşıt hareketler ortaya çıkmıştır. Türkiye’de oluşan bu hareketlerin neden ve nasıl ortaya çıktığını anlamamız açısından bu bölümde İngiltere’de Thatcher ile başlayan ekonomik dönüşüme, bu dönüşümle uygulanan neoliberal politikalara ve bu dönüşümün Türkiye’deki etkisine değinilecektir.

3.1. Küresel Ekonomik Dönüşüm ve Neoliberal Politikalar

Küresel ekonomik dönüşümde ekonomik krizlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Yaşanan ekonomik krizler dünya ekonomisinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bir ekonomik modelden diğer bir ekonomik modele geçişte belirleyici olan ekonomik krizler, küreselleşme ile birlikte birçok ülkede etkisini göstermiş ve domino etkisi oluşturmuştur. Klasik İktisat’ın kurucusu olarak bilinen Adam Smith’in ekonomiye devlet müdahalesini yasaklayan “Laissez Faire” yani “Bırakınız Yapsınlar” anlayışından, Keynesyen ekonomik modele geçişi sağlayan 1929 ekonomik krizi bunlardan biridir.

“Büyük Buhan” olarak adlandırılan bu ekonomik bunalım, Keynesyen anlayışı ve devlet müdahalesini beraberinde getirmiş, ekonomik krizin atlatılması için, 1929 Büyük Buhan yıllarından 1970’lere kadar, John Maynard Keynes’in düşüncelerinden faydalanılmıştır (Balaam & Dilman, 2015, ss. 71-72). Birinci Dünya Savaşı’nın devletlerin ekonomisi üzerinde bırakmış olduğu ağır şartların, 1929 ekonomik bunalımına zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Bu nedenle bunalım öncesi dönem, 1929 bunalımını anlamamız açısından önemlidir.

Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda insan nüfusu azalmış, emek ihtiyacının ortaya çıkmış ve üretimde düşüş yaşanmış ve bu nedenlerle de Avrupa

Devletleri'nin ekonomisi çöküntü içine girmiştir (Sander, 1991, ss. 22-23). Avrupa devletleri, Birinci Dünya Savaşı sonrası bozulan ekonomilerini düzeltmek ve savaş tazminatlarını ödemek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nden finansal yardım almışlardır. Almanya'nın ABD'den aldığı borç ile İngiltere ve Fransa'ya, İngiltere ve Fransa'nın ise Almanya'dan gelen ödeme ile ABD'ye savaş tazminatı ödüyor olması ise krizin hızla yayılmasına neden olmuştur (Sander, 1991, s. 23).

Birinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkan ABD ekonomisi, verdiği finansal yardımlar ve sanayileşmenin getirdiği gelişmeler ile birlikte kalkınmış, Avrupa devletlerinin ekonomisini yapılandırmada rol oynamıştır (Yardımcı, İnce, & Ekiz, s. 247). Birinci Dünya Savaşı öncesi altın standardı kullanan Avrupa devletlerinin savaş sonrası kötüleşen ekonomileri nedeniyle para basmaya başlaması ve altın karşılığında ABD'den para basımını talep etmesi üzerine enflasyon artmış, ABD borsasında balon oluşmaya başlamıştır (Eğilmez, 2012). Konutlara ve hisse senedine talep artmış ve bu artış fiyat balonlarının oluşmasına da neden olmuştur (Yardımcı, İnce & Ekiz, ss. 247-248). Bu koşullarda ekonomiye devlet müdahalesi yapılmamış, hisse senetlerindeki artışlar toplu satışa yol açmış ve borsanın çökmesine neden olmuştur.

1929'daki ekonomik kriz, "Laissez Faire" anlayışının hakim olduğu bir dönem sonrasında ortaya çıkmış, sanayi ve tarım başta olmak üzere tüm dünya ülkelerinin ekonomilerini etkilemiştir. Krizin etkisiyle ABD, Avrupa devletlerine verdiği krediyi kesmiş, bu da krizin Avrupa'da kolayca yayılmasına neden olmuştur. Kriz öncesi dönemde Adam Smith'in "Laissez Faire" anlayışının hakim olduğu ekonomik model krizle birlikte değişmiştir. Bu dönemde Keynes'in yetersiz gördüğü "Laissez Faire" yaklaşımının ve piyasanın görünmez elinin krize yol açabileceği düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır (Balaam & Dillman, 2015, s. 69).

Büyük Buhran sırasında Avrupa ülkeleri, ticaretin önündeki engelleri kaldırarak, vatandaşlarının döviz bulundurmalarına sınırlamalar getirerek ve kendi para birimlerini devalüe ederek, yani yabancı paralar karşısında kendi para birimlerinin değerini düşürerek, ekonomik krizin üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Ancak yine de dünya ticareti ve yaşam standartlarında keskin bir düşüş ve işsizlik oranında artış gözlenmiştir (imf.org). 1929 krizinden sonra ise, krizin nedenleri tartışılmış, ekonomide Keynesyen modele geçilmiş ve devlet müdahalesinin önü açılmıştır (Balaam & Dillman, 2015, s. 69).

Ekonomik krizden sonra ise dünya ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik sarsıntı ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Savaşın neden

olduğu ekonomik çöküntü, iş gücü kaybına yol açmış, galip devletler bozulan ekonomilerini düzeltmek için çözüm arayışına girmişlerdir. Bu çerçevede ABD öncülüğünde 1944 yılında, 44 ülke delegesinin katılımıyla Bretoon Woods kasabasında bir toplantı gerçekleştirilmiş ve Bretton Woods sistemi kabul edilmiştir (Karluk, 2009, s. 643). Bu sistem ile Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik bunalımın ve 1929 yılındaki ekonomik kriz gibi bir krizin tekrar yaşanmasını önlemek amaçlanmıştır.

Konferansta iki görüş üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki Keynes'in ekonomik görüşlerini içeren Keynes Planı, diğeri ise Amerikan Hazine Bakanı danışmanı tarafından hazırlanan White Plan'ıdır. Savaştan galip olarak çıkan ABD, dalgalanmaları ve tekrar bir kriz yaşanmasını önlemek için uluslararası bir para fonunun kurulmasını ve sabit kur sistemine geçilmesini savunan White Planı üzerinde durmuştur (Karluk, 2009, ss. 640-645). Bretton Woods sistemi uluslararası kurumların oluşturulmasını, ayarlanabilir döviz kuru rejimlerini, uluslararası para rezervlerinin ve uluslararası paralara konvertibilite sağlanmasını içeren dört önemli özellik üzerine kurulmuştur (Karluk, 2009, s. 644). Sistemin dört önemli özelliği kapsamında; bağımsız para ve maliye politikalarını uygulamak, parasal istikrar için uluslararası işbirliğini sağlamak, yeterli miktarda likidite oluşturmak, devalüasyonu ve haksız rekabeti önlemek ve dünya ticaretinin gelişmesini sağlamak amaçlanmıştır (Karluk, 2009, ss. 640-645).

Bretton Woods anlaşmasının diğeri bir yönü ise Amerikan dolarının altına eşitlenmesidir. Bretton Woods sistemi ile sabit kura geçilmiş ve 1 ons altın 35 Amerikan dolarına eşitlenmiştir. Bu çerçevede Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması gibi kurumlar oluşturulmuş ve bu kurumlarla yeni ekonomik düzen desteklenmiştir (Balaam & Dillman, 2015, s. 227). Bretton Woods sonrasında kurulan Uluslararası Para Fonu ile para sisteminin denetimini sağlamak ve ödemelerde sorun yaşayan devletlere kredi sağlamak amaçlanmıştır (Gilpin, 2017, s. 167). Üye ülkelerin kalkınmasını sağlamak, uluslararası yatırımları ve yabancı sermayeyi desteklemek, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına yardım etmek amacıyla da Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası kurulmuştur. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ise, yeni ekonomik düzende uluslararası üretimin ve ticaretin geliştirilmesi, tarifeler ile ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasını amacıyla kurulmuştur (Hasgüler & Uludağ, 2012, ss. 136-145).

Bretton Woods sistemi 1960'lara kadar sorunsuz işlemiş ve bu nedenle 1960'lı yıllar "altın çağ" olarak adlandırılmıştır (Balaam & Dillman, 2015, ss. 71-72). Ancak

sistem 1968-1973 yılları arasında çözülmeye başlamış, kriz sonrası dönemde devletler korumacılığa yönelmiş, sermayedeki aşırı artış, yeni teknolojinin uygulanamaması, üretkenliğin düşmesi sistemin çöküşünün nedenlerini hazırlamıştır.

1965'ten sonra ABD'deki cari açığın artması ile dolara karşı güven sorunu ortaya çıkmıştır. Uluslararası alanda görülen likidite eksikliği ABD doları ile karşılanmaya çalışılmış, ABD ise dış açığını kapatabilmek için altın rezerv para oranını düşürmüştür. Dolara olan güvenin sarsılmasıyla, Avrupa ülkeleri ellerindeki doları altına çevirmeye başlamış ve krizler ortaya çıkmıştır (Karluk, 2009, ss. 645-646). 1973 yılında ABD'nin sabit döviz kuru uygulamasını bırakıp, esnek döviz kuru sistemine geçmesi, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün petrol fiyatlarını arttırması ekonomik durgunluğa ve Bretton Woods sisteminin çökmesine neden olmuştur (Harvey, 2005, s. 10).

Ekonomide dönüşümü sağlayan Bretton Woods sistemi sonrası mal, sermaye ve emek sisteminin uluslararasılaştığı yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Milton Friedman ve Friderich Hayek'in görüşleri yaygınlaşmış (Harvey, 2005, s. 11) ve ekonomide devlet müdahalesinin olmadığı serbest ekonomik modele geçilmiştir (Balaam & Dillman, 2015, s. 73-74). Bretton Woods sonrası 1979'da İngiltere'de Thatcher, ABD'de ise Reagan ile neoliberal politikaları uygulanmış ve bu politikalar tüm dünyaya yayılmıştır (Balaam & Dillman, 2015, s. 74). Bireysel hak ve özgürlükleri, özel mülkiyeti ve devlet müdahalesinin olmadığı bir ekonomiyi temel alan, iktisadi özgürlükleri ön plana çıkararak ve aynı zamanda üretimin ve finansın uluslararasılaşmasını içeren neoliberalizm öncelikle İngiltere ve Amerika'da uygulanmıştır.

Keynesyen politikaların terk edilmesi gerektiğini ve neoliberalizmden başka alternatifin olmadığını savunan Thatcher (Balaam & Dillman, 2015, s. 74), girişimi teşvik ederek, yabancı yatırımların önünü açarak ve vergileri azaltarak neoliberal politikaların uygulayıcısı olmuştur. Thatcher'ın neoliberal politikaların öncüsü olmasında, mali krizin yaşanması, vergilerden gelen gelirlerin düşmesi ve İngiltere'nin yeniden kriz ortamına girmesi etkili olmuştur. İngiltere ekonomisinin kötüleşmesi Thatcher'ın ekonomi politikalarında değişikliğe gitmesine neden olmuştur.

Amerika'da Reagan yönetimi de, Thatcher ile benzer politikaları uygulamış; vergi indirimleri, faiz oranı artışı ve özelleştirmeler yapılmıştır. Bu çerçevede uygulanan neoliberal politikalarla, postaneler, metrolar, demir yolları, havaalanları özelleştirilmiştir (George, 2009, s. 40).

Neoliberal politikalar çerçevesinde;

- ✓ Sermayenin, üretimin ve emeğin uluslararasılaşması,
- ✓ Devlet müdahalesinin olmadığı, özel teşebbüsün ve serbest rekabeti desteklenmesi,
- ✓ Eğitim, sağlık gibi fakirlere ve işsizlere sağlanan sosyal yardımların, köprü, yol gibi yatırımların kısılması,
- ✓ Devletin karını azaltacak düzenlemelerin ortadan kaldırılması,
- ✓ Özelleştirmelerin yapılması amaçlanmıştır (Akalin, 2009, ss. 11-19).

Yapılan değişikliklerle ve kurulan yeni kurumlarla uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, mal ve hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımının sağlanması amaçlanmıştır. Bu yeni düzenlemeler ile ulus-devletlerin ekonomiye müdahalesi önlenmiş, para ve sermaye hareketleri serbestleştirilmiş ve kamu iktisadi teşebbüsleri özelleştirilmiştir (Sönmez, 2009, ss. 80-82).

Türkiye’de de ekonomik dönüşüm yaşanmış, 1980’lerden itibaren neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Uygulanan neoliberal politikalara karşı Türkiye’de enerji alanında karşıt gruplar ortaya çıkmıştır. Teze konu olan, enerji alanında yapılan değişikliklere karşı ortaya çıkan nükleer, kömür ve hidroelektrik santrali karşıtı hareketleri anlamamız açısından öncelikle Türkiye’nin ekonomik dönüşümünü anlamamız gerekecektir. Bu nedenle bir sonraki kısımda Türkiye’nin ekonomik dönüşümünden bahsedilecektir.

3.2. Türkiye’nin Neoliberal Politikalara Geçişi

Thatcher’ın “alternatifi yoktur” sloganı ile uygulamaya başladığı neoliberal politikalar, 1980’li yıllarda Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır (Boratav, 2009, ss. 147-148). Türkiye ekonomisi uluslararası sisteme uyum sağlamaya çalışmış, Özal döneminde uygulanan 24 Ocak 1980 kararlarıyla neoliberal dönüşüm başlamıştır (Sönmez, 2009). 24 Ocak kararları ile Türkiye’de esnek döviz kuru, ithalat ve ihracat serbestisi, özelleştirmeler, Türk lirasında devalüasyon, fiyat kontrollerinin ve sübvansiyonların kaldırılması ve ithal ikameci sistemin bırakılması amaçlanmıştır (Boratav, 2009, s. 149). Türkiye’de uygulanan neoliberal politikalarla esnek döviz kuru benimsenmiş, ekonomi uluslararası rekabete açılmış, devletin ekonomideki rolü azaltılmaya çalışılmış, yabancı yatırıma olanak sağlanmış, ücretler sınırlandırılmış ve enflasyonun kontrol edilmesi amaçlanmıştır (Sönmez, 2009, s. 27).

Türkiye’de neoliberal politikalar çerçevesinde ithalatta kotalar kaldırılmış, gümrük tarifeleri indirilmiş, fiyat kontrolleri kaldırılmış, finansal sisteme serbestleşme

getirilmiştir. Bu anlamda vadeli mevduat ve kredi faizleri serbest bırakılmış, dış ticaret konusunda sanayi ürünleriyle dünya pazarına girmek amaçlanmış, ihracat teşvik edilmiş, tüketici kredileri yaygınlaşmış, hazinenin kamu iktisadi teşebbüslerine olan desteği azaltılmış, tüketim mallarında sübvansiyonlar kaldırılmıştır. Yabancı şirketlerin Türkiye’de şube açması serbest hale getirilmiştir. Bu politikalarla yabancı sermaye ihracatı ve teknoloji olanaklarını arttırmak amaçlanmıştır (Boratav, 2009, ss. 151-167).

Neoliberal politikalar kapsamında sağlık, tarım ve tekstil sektöründe özelleştirmeler yapılmış, yap-işlet-devret ya da yap-işlet-sahip ol, yabancı yatırım ortaklığı projeleri yaygınlaşmıştır. Bu politikalar enerji alanında elektrik piyasasında da uygulanmaya başlanmıştır. Elektrik piyasasındaki ilk adım 1984 yılında 3096 sayılı kanunla başlamıştır. Bu kanunla birlikte özel şirketlere elektrik üretme hakkı tanınmıştır. Özel şirketler, kamuya devretmek koşuluyla yap-işlet-devret modelindeki santralleri 99 yıllığına işletebilecek, ya da santralin teknolojisinin yenilenmesi koşuluyla kamuya ait santrallerin işletme hakkını alabilecek duruma getirilmiştir.

Türkiye’de neoliberal politikalar çerçevesinde enerji alanında yap-işlet-devret modeli uygulamaya koyulmuş, 1994 yılında 3996 sayılı kanun ile Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu madde ile sermaye şirketlerinin ve yabancı şirketlerin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde elektrik üretim, dağıtım ve iletim hakkı, maden işletme, baraj, sulama, içme ve kullanma, tabiatı koruma alanı ve yaban hayatı koruma ve geliştirme sahalarında öngörülen yapı ve tesislerde işletme yapma hakkı verilmiştir. Aynı kanunun 7. maddesi ile şirketlere ve yabancı sermaye sahiplerine 49 yıla kadar işletme hakkı tanınmıştır (mevzuat.gov.tr, 1994). Bu kanun ile birlikte enerji sektörü yerli ve yabancı piyasaya açılmıştır. Çıkarılan 3996 sayılı bu kanunla yap-işlet-devret modeli santraller için yatırımcılara vergi kolaylığı sağlanmıştır (Erensü, Evren, & Aksu, 2016, s. 13).

1997 yılında çıkarılan kanunla ise özel şirketlerin kamuya devretme şartı olmaksızın elektrik üretebilmesinin önü açılmıştır (Erensü, Evren, & Aksu, 2016, s. 13). Neoliberal politikalar çerçevesinde 1999 yılında Anayasa’nın 3. Bölümünün 3. Alt başlığında “Kamu Yararı” adı altında geçen devletleştirme ibaresi devletleştirme ve özelleştirme olarak değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle özelleştirmeler neoliberal dönüşümün göstergelerinden biri olmuştur (Kaya, 2014, s. 33). Böylelikle yapılacak olan özelleştirmelere yasal zemin sağlanmıştır (Erensü, Evren, & Aksu, 2016, s. 13).

2001 sonrasında ve AKP iktidarı döneminde ise neoliberal ekonomi politikalarının

uygulanmasına hız verilmiştir. 2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programları, yapısal uyum politikaları uygulanmaya başlanmış ve AKP’nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle bu politikalara devam edilmiş, bu dönemde Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası politikaları yol gösterici olmuştur (Kaya, 2009, ss. 250-257). Kriz sonrasında yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için özelleştirmelere yer verilmiştir (Kuyucu, 2017, ss. 68-73). 2001 krizinden etkilenen sermaye sahiplerinin hegemonyası, AKP’nin iktidara gelmesiyle yeniden güçlenmiştir. AKP’nin Uluslararası Para Fonu destekli neoliberal politikaların uygulayıcısı olması, toplumsal desteğini güçlendirmiş ve sermayenin hegemonyasının yeniden kurulmasını sağlamıştır (Ataay & Kalfa, 2009, ss. 303- 329).

Enerji alanında ise 2001 yılında 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çıkarılmış ve bu kanun çerçevesinde Elektrik Piyasası Denetleme Kurumu kurulmuştur (Bayramoğlu Özüğurlu, 2009, s. 287). 2002 yılında 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ile kamu kurumlarının mal ve hizmet alımına olanak sağlanmıştır (Kamu İhale Kanunu, 2002). Bu kanun ile kamu kurumlarının piyasa aktörü gibi davranmasına neden olmuştur (Kaya, 2014, s. 35).

Hidroelektrik enerjisi kapsamında ise 2003 yılında Su Kullanım Hakkı Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte devlet, elektrik üretim hakkının yanı sıra, hidroelektrik enerjisi alanında suyun kullanım hakkını da özel sektöre devretmiştir. Bununla birlikte tüzel kişilere hidroelektrik santrali kurma hakkı tanınmıştır (Erensü, Evren, & Aksu, 2016, s. 13). 2004 yılında Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi ile tüketiciye düşük maliyetli elektrik hizmeti sağlamak için, elektrik enerjisi üreten ve dağıtan tesislerin özelleştirilmesine olanak sağlanmıştır. Yapılacak olan özelleştirmeler ile elektrik üretim ve dağıtım maliyetlerini düşürmek, yenileme amacıyla yatırımların kamuya yük olmadan özel sektöre yapılmasını sağlamak ve rekabet nedeniyle hizmet kalitesinde yarar sağlamak amaçlanmıştır (enerji.gov.tr, 2004).

2004 yılında yapılan diğer bir değişiklik ise kömürün işletilmesine getirilen değişikliktir. 2001 yılına kadar, maden işletilme hakkı Türkiye Taşkömürü Kurumu’na ait iken, 2004 yılında kömür havzalarının rödovans usulüyle yani, işletme ruhsatı sahibinin maden işletme hakkını belirli bir süre ile sınırlı olarak kiralamasının karşılığında her yıl üretilen ton başına kiracının ödemesi gereken kira bedeli olarak işletilmesi mümkün hale getirilmiştir (tr.boell.org, 2017). Böylelikle taşkömüründe devletin tekel konumunda olmaması amaçlanmıştır (sendika62.org, 2010).

2004'de çıkarılan Sayılı Maden 5177 sayılı Maden Kanunu ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 3344 maden sahasını ihaleye açılmış, böylelikle sit alanları, su havzaları, orman ve tarım alanları ile kıyılarda da maden arama ve işletmeye olanak sağlanmıştır (Dura, 2007). Enerji alanındaki diğer bir gelişme ise, neoliberal politikaların bir getirisi olan ve mülksüzleşmeye neden olan acele kamulaştırma kararında yapılan değişikliktir. Bu karar 2004 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile verilebilirken, 2004-2012 yılları arasında Enerji Piyasası Denetleme Kurumu'na (EPDK) geçmiştir. Karar verme yetkisi 2012 yılında tekrar Bakanlar Kurulu'na geçmiş olsa da EPDK'nin da kararlarını içerecek şekilde düzenlenmiştir (Kaya, 2014, ss. 14-15).

2012 yılında çıkartılan 6353 sayılı torba yasa ile linyit sahalarının özelleştirilmesine izin verilmiştir (tr.boell.org, 2017). 2013 yılında ise elektrik üretim sürecine ön lisans uygulaması getirilmiş, 6446 sayılı kanun ile rekabet ortamında faaliyet gösteren bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulması amaçlanmıştır (mevzuat, 2013). 2016 yılında kabul edilen 6719 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun teklifi ise kömür teşviklerini artıracak bir düzenleme olarak yürürlüğe girmiş, aynı yasa kapsamında özelleştirme sürecindeki termik santraller 2019 yılına kadar çevre mevzuatından muhaf tutulmuştur (tr.boell.org, 2017).

Yapılan değişiklikler ve düzenlemeler ile enerji alanında sermaye sahiplerinin önündeki engeller kaldırılmıştır (Özen, 2018). Bu çerçevede termik santraller, hidroelektrik santralleri özelleştirilmiş, yabancı yatırım ortaklığı projesi olan nükleer santrallerin kurulması planlanmış, hidroelektrik santrali kurma amacıyla dereler şirketlere kiralanmıştır. Elektrik enerjisi alanında çıkartılan yasalarla ve yapılan değişiklikler sonucu özelleştirilen termik santrallerin ve hidroelektrik santrallerin sayısında artış yaşanmıştır. 2019 verilerine göre 42 tane termik santral ve 640 hidroelektirik santrali kurulumu tamamlanmıştır (enerjiatlası.com.). Enerji alanında uygulanan politikalarla birlikte doğal kaynakların sermayenin kullanımına açılması, protestolara ve çevreci hareketlerin oluşmasına neden olmuştur (Özen, 2018, s. 188).

Kurulan ve kurulması planlanan enerji santrallerinin yoksulluk yaratacağı, çevreye ve insan sağlığına zarar vereceği endişesi taşıyan gruplar, uygulanan enerji politikalarına, santrallere ve şirketlere karşı duruş sergilemişlerdir. Neoliberal politikalara, devlet desteği ile derelerin özel şirketlere kiraya verilmesine köylüler, öğrenciler, avukatlar, milletvekilleri ve halkın çoğunluğundan oluşan çevreci gruplar

karşı çıkmışlardır. Enerji alanının özelleştirmelere açılmasıyla yaşam alanlarının ellerinden alındığını, bu politikaların çevreye ve insan sağlığına zarar verdiğini savunan gruplar hakim sınıf tarafından uygulanan politikalara ve uygulayıcılarına yönelik hareket başlatmışlardır. Bir sonraki bölümde Türkiye’de enerji alanında uygulanan bu politikalarla ortaya çıkan hareketler incelenecektir.

BÖLÜM IV

TÜRKİYE' DE ÇEVRECİ HAREKETLER: AKKUYU, ÇIRPILAR, FINDIKLI ÖRNEKLERİ

Türkiye'nin son yıllarda göstermiş olduğu hızlı nüfus artışı ve ekonomik büyüme, enerji ihtiyacındaki talebi arttırmış, hükümetin yeni enerji kaynaklarına yönelmesine neden olmuştur. Nükleer enerji, su kaynakları ve kömür alternatif enerji kaynakları olarak değerlendirilmiş, özelleştirmelere ve yabancı yatırım ortaklığı projelerine önem verilmiştir. Neoliberal politikalar çerçevesinde, Türkiye'nin enerji politikasında nükleer, kömür ve hidroelektrik santrallerine yer verilmiştir. Yapılması planlanan santraller enerji ihtiyacı, ekonomik kalkınma, elektriğe kesintisiz erişim, istihdam söylemleriyle yönetici sınıf tarafından desteklenmiş ve toplumda rıza oluşturulmaya çalışılmıştır (Balkan Şahin, 2018).

Neoliberal politikaların enerji alanına da yansımaları ile Türkiye'de yap-işlet-sahip ol projesi altında nükleer santrallerin kurulması planlanmış, termik santrallerin ve hidroelektrik santrallerin sayısında artış olmuş ve bu alanlarda özelleştirmelere ağırlık verilmiştir. Türkiye'de bulunan 640 hidroelektrik santrale ve 42 termik santrale ek olarak, üç nükleer güç santrali yapılması planlanmıştır (enerji atlası.com).

Kurulan ve kurulması planlanan santraller değerlendirildiğinde, Türkiye'nin ilk nükleer santrali yap-sahip ol- işlet uygulaması çerçevesinde yapılırken, termik santrallerin ya da hidroelektrik santrallerin kurulmasının bir kısmı özel şirketler tarafından yapılmış ya da sonrasında özelleştirmeye açılmıştır. Yap-işlet-sahip ol uygulamasının daha önce uygulanan yap-işlet-devret uygulamasından farkı santralin işletmesinden sorumlu şirketin kamuya devretme zorunluluğunun olmamasıdır. Yapılan özelleştirmelere ve kurulması planlanan enerji santrallerine çevreciler, sivil toplum kuruluşları ve bölge halkı, santrallerin insan sağlığına, çevreye ve bölgenin ekonomik etkinliğine zarar vereceği iddiası ile karşı çıkmıştır.

Bu kapsamda tezde, Türkiye'nin ilk nükleer santrali olma özelliğini taşıyan Akkuyu Nükleer Enerji Santrali, 2015 yılından bu yana Kazdağları'na kurulması planlanan Çırpılar Termik Santrali ve Rize'nin Fındıklı ilçesine kurulması planlanan hidroelektrik santrallerine yönelik gelişen karşıt hareketler incelenecektir. Bu hareketler, Gramsci'nin hegemonya, karşı hegemonya kavramları üzerinden incelenecek ve bu hareketlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılacaktır.

4.1. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali Projesi ve Nükleer Karşıtı Hareket

Mersin'in Gülnar ilçesine enerji ihtiyacı nedeniyle kurulmaya çalışılan Akkuyu nükleer enerji santrali, birçok nedenle çevreci hareketlerin konusunu oluşturmuştur. Santrale insan sağlığına, çevreye ve bölge ekonomisine zarar vereceği, işsizliğe neden olacağı gerekçesi ile çevreciler tarafından karşı çıkmıştır. Nükleer santralin kurulmasına karşı olan çevreci dernekler, köylüler ve sivil toplum kuruluşları tarafından 1976 yılında nükleer karşıtı hareket başlatılmıştır. Akkuyu Nükleer Santrali'nin kurulmasında hükümetin desteklediği neoliberal politikalar ve kullanılan kalkınma söylemi dikkate alındığında, nükleer karşıtı hareketin hegemonya karşıtı hareket olarak incelenmesi uygun görülmüştür. Bu bölümde Akkuyu Nükleer Santrali projesine, nükleer karşıtı grupların nasıl ortaya çıktığına ve nükleer karşıtlarının söylemlerine yer verilecektir.

4.1.1. Akkuyu Nükleer Santral Projesi

Türkiye'nin nükleer sektördeki faaliyetleri 1955 yılına dayanmaktadır. 1955 yılında Türkiye ve ABD arasında 'Sulh için Atom' anlaşması imzalanmış, 1956 yılında ise Atom Enerjisi Komisyonu Genel Sekreterliği kurulmuştur. Bu kapsamda Türkiye, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na 1957 yılında üye olmuş ve 1959'da "Türkiye'de Nükleer Enerjinin Hayata Geçirilmesi" konulu ilk mevzuat hazırlanmıştır (Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği, 2012). Türkiye'nin nükleer enerjiye geçişi 1962 yılında İstanbul'da Çekmece Nükleer Eğitim ve Araştırma Merkezi'nin kurulması ile başlamıştır. "Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi" olan ikinci araştırma merkezi ise 1967 yılında Ankara'da kurulmuştur (Bayraktar, s. 3). Bu merkez 2005 yılında "Sarayköy Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi" adını almıştır (edam.org.tr, 2012).

1972 yılında ise nükleer enerji alanında faaliyetleri gerçekleştirmek, denetlemek, işletmek ve işlettirmek amacı ile Atom Enerjisi Komisyonu Genel Sekreterliği yeniden yapılandırılmış, Türkiye Atom Enerji Kurumu adını almıştır (taek.gov.tr). Bu dönemde Türkiye'de nükleer güç santrali kurulması gündeme gelmiş, kurulması planlanan ilk nükleer santral için yer belirleme çalışmaları yapılmıştır. Yapılan incelemeler ve değerlendirmeler sonucu santral kurulum yeri olarak Mersin'in Gülnar ilçesi seçilmiştir.

Yer seçimi sonrasında yapılan araştırmalar sonucunda 1976 yılında Gülnar'ın Akkuyu sahasına yer lisansı verilmiştir. Yer lisansının verilmesinin ardından NGS'nin reaktörünün kurulmasının gerçekleştirilmesi için uluslararası görüşmeler yapılmıştır.

1976'da başlayan görüşme süreci, 1980 askeri darbesi ile kesintiye uğramış, 1985'te Kanada, 1988'de Arjantin, 1999'da Güney Kore, 1999'da Fransa, 2006'da ABD ile devam etmiş, ancak çeşitli nedenlerle anlaşılammıştır (Bayraktar, s. 4). 1976 yılından 2010 yılına kadar geçen sürede nükleer santral kurma çalışmaları için farklı ülkelerle görüşülmüşse de Akkuyu'ya yapılması planlanan santral için 2010 yılında Rusya ile anlaşılmıştır.

Türkiye'nin artan elektrik talebini karşılamak amacıyla, enerji politikası kapsamında 2010 yılında Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında "Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma" imzalanmış ve Türkiye'de Hükümetlerarası Andlaşma'nın Uygun Bulduğuna Dair Kanun'un Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi ile geçerlilik kazanmıştır (Resmi Gazete, 2010).

Bu süreçte Rus tarafı adına Rosatom, Türk tarafı adına ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yetkili sayılmıştır. Taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre, Mersin'in Gülnar ilçesindeki Akkuyu sahasına toplam 4 üniteli 1200 MW'lık Rus tasarımı VVER reaktörü kurulması planlanmıştır. Yine anlaşmada belirtildiği üzere Rus yetkili kuruluşları proje şirketinin en az %51 hissesine sahip olacak, Türk tarafı ise sahayı, proje şirketine NGS'nin söküm işlemi tamamlanıncaya kadar bedelsiz olarak tahsis edecektir. Türk tarafı, Akkuyu sahasında kurulacak NGS için ihtiyaç duyulacak arazilerin kamulaştırılması konusunda ise proje şirketine kolaylık sağlayacağını taahhüt etmiştir.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, proje şirketi olarak Ankara'da Akkuyu Nükleer A.Ş. kurulmuştur. Akkuyu NGS'nin hissedarları içinde, mühendislik şirketi olan JSC Atomstroyexport % 2.267, JSC Inter RAO ise % 0.820 hisseye sahiptir. Rusya'da nükleer enerji üretimi alanında faaliyet gösteren % 21.948 hisse oranı ile OJSC Concern Rosenergoatom, %0.025 oran ile JSC Atomtechenergo, %0.025 oran ile JSC Atomenergoremont ve %74.915 ile CJSC Rusatom Overseas de hissedarlar arasında bulunmaktadır (akkunpp.com). Rusya Federasyonu, yapılan anlaşma gereğince %100 Rus sermayesi ile kurulacak nükleer tesisi inşa etmek, işletmek ve işletmeden çıkarma hakkına sahip olmuştur (taek.gov.tr). Türkiye, toplamda 4 üniteli olarak kurulması planlanan Akkuyu NGS için santralin 1. ve 2. ünitesinden üretilen elektriğin %70'ini, 3. ve 4. ünitesinden üretilen elektriğin ise %30'unu 12.35 Amerikan cent değeri üzerinden satın alma garantisi vermiştir (Resmi Gazete, 2010).

2014 yılında ise yılında Akkuyu NGS'ye yönelik santral inşaatı için önlisans alınmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, Akkuyu NGS inşaat projesi ile ilgili Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Raporuna yönelik olumlu karar alınmasıyla, Enerji Piyasası Denetleme Kurumu (EPDK) tarafından, 2014 yılında 36 ay için ön lisans verilmiştir. 2017 yılında ise EPDK, Akkuyu Nükleer A.Ş'ye 2066 yılına kadar geçerli olmak üzere 49 yıllığına elektrik üretim lisansı vermiştir. Nükleer santralin birinci ünitesinin inşaatı için olan lisans ise 2018 yılında Türkiye Atom Enerjisi Kurumu tarafından verilmiştir (akkunpp.com). 2018 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı ve Rusya Devlet Başkanı'nın online katılımı ile Akkuyu sahasında inşaat çalışmalarına başlanan Akkuyu NGS'nin ilk güç ünitesinin 2023 yılında tamamlanması ve işletmeye alınması planlanmaktadır (akkunpp.com).

Türkiye'de 1976 yılında gündeme gelen ve kurulumu için 2010 yılında Rusya ile anlaşılan Akkuyu NGS projesi, AKP iktidarı tarafından artan enerji ihtiyacı ve ekonomik kalkınma söylemi ile desteklenmiştir (Balkan Şahin, 2018). Hükümet tarafından nükleer enerjinin önemli olduğu, Türkiye'de nüfus ile birlikte enerji ihtiyacının da arttığı, bu nedenle nükleer enerjinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de kurulması planlanan nükleer santral, kaynak çeşitliliği, ekonomik kalkınma söylemleri ile topluma kabul ettirilmeye, toplumun rızası alınmaya çalışılmıştır.

Cox'un hegemonyanın fikirlerle desteklendiği savından yola çıkarak, maddi gücü elinde bulunduran sınıfın, uygulanmaya çalıştığı neoliberal politikalarının enerji ihtiyacı, kalkınma gibi fikirlerle desteklediğini ve böylelikle toplumun rızasını almaya çalıştığını söylemek mümkündür. Hükümet söylemlerinde enerji ihtiyacını karşılamak için bu santrallerin gerekli olduğunu, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gerektiğini, kalkınmayı ve bu projelerin yöre halkına iş imkanı sağlayacağı (enerji.gov.tr) söylemlerini kullanarak, kitleleri ikna etmeye ve kitleler üzerinde rıza oluşturmaya çalışmıştır. Cox'un hegemonya'nın fikirlerle desteklendiği iddiasını (1981, s. 135-138) yetkililerin söylemlerinde bulmak mümkündür.

Türkiye'nin enerji politikasında nükleer santrallerin önemini 2015-2016 yılları arasında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda bulunan Berat Albayrak "Nükleer teknoloji, hem enerjide kaynak çeşitliliği hem de bu teknolojinin diğer uygulama alanlarının geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir" (enerji.gov.tr) sözleriyle belirtmiştir. Bir önceki dönem Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olan Taner Yıldız ise nükleer enerjiye sahip olmayan ülkenin, gelişmiş ülke durumunda olamayacağını ve nükleer enerjinin gerekliliğini şu şekilde ifade etmiştir:

Eğer biz 2 trilyon dolar gayri safi yurt içi hasıla, 500 milyar dolar ihracat ve 25 bin dolar kişi başına düşen bir milli gelir hedefliyorsak nükleer güç santralleri bunun ayrılmazı olacaktır. Yaklaşık 5-6 kilometre karede biz 22 milyar dolarlık bir yatırımı gerçekleştireceğiz. Bu paranın hepsi buraya gelecek. Çok yoğun metrekare başı düşen yatırım miktarı, Türkiye'nin en yoğun yeri olacak Akkuyu. Bu Türkiye'nin kalkınması, gelişmesi ile alakalı bir husustur (enerji.gov.tr).

Albayrak'ın ifadesinde yer verdiği *kaynak çeşitliliği ve teknolojinin uygulama alanlarının geliştirilmesi*, Yıldız'ın *kalkınma ve gelişme* söylemleri, Cox'un hegemonyanın sağlanmasında ve devamlılığında kullanılan ve söylemlerle desteklenen fikirleri ile örtüşmektedir. Gramsci'nin rıza sağlamak için hakim sınıfın ödün verdiği varsayımını ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşar yardımcısı Necati Yamaç'ın söylemlerinde görmek mümkündür. Gramsci, hegemonyanın sağlanmasında zor ve rızanın önemli olduğunu, hakim sınıfın değerlerinin rıza sağlayarak benimsetilmeye çalıştığını belirtmiştir. Bunun anlamı, hegemonya oluştururken, grupların çıkarlarının ve eğilimlerinin dikkate alınması gerektiğidir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşar yardımcısı Necati Yamaç, Akkuyu nükleer santralının iş imkanı sağlayacağını şu sözlerle belirtmiştir:

Akkuyu'nun inşaat döneminde çalışanların yüzde 80'ine yakınının yerli kaynaklarla karşılanacağını düşünüyoruz. Akkuyu'nun işletmesinde 3500 mühendis ve teknisyen yer alacak. Bunun en az 600 mühendisi hem operatör hem de yönetici olacak şekilde Türk olacaktır. Rusya'da nükleer enerji alanında 250 öğrenci eğitim görüyor buna 80 öğrenci daha katılacak ve toplamda bu rakam 600 olacak (haberler.com, 2015).

Yamaç'ın söylemlerinde belirttiği santralin iş imkanı sağlayacak olması ve toplamda 600 öğrencinin yurtdışında eğitim göreceği olması, Gramsci'nin hegemonyanın devamlılığının sağlanmasında yönetici sınıf tarafından verilen ödüne işaret etmektedir. Berat Albayrak'ın elektrikte kayıp kaçak bedelinin azaltılacağını belirten ifadesinde de Gramsci'nin rıza unsuru öne çıkmaktadır. Albayrak, kayıp kaçak bedelinin özelleştirmelerle azaltılacağını "Halkımıza yüklenen bu kayıp ve kaçak yükünü her geçen gün özelleştirme, teknik altyapı, güçlü altyapılar marifetiyle daha da aşağıya düşürmeye devam edecektir" (enerji.gov.tr) sözleriyle ifade etmiştir. Albayrak "kayıp kaçak bedelinin düşürüleceği" söylemleriyle özelleştirmeler konusunda rıza sağlamaya çalışmıştır.

Kalkınma, enerji ihtiyacı ve iş imkanı söylemleriyle desteklenen Akkuyu NGS'nin olası zararları, Çernobil ve Fukuşima ile tartışılmaya başlanmış, insan sağlığı, çevre ve radyasyon konuları nükleer karşıtlığının oluşmasına neden

olmuştur.(nükleersiz.org, 2012). Nükleer santrallerin olası kaza durumları, insan sağlığına, çevreye ve yöre halkına ekonomik olarak vereceği zararlar tartışılmaya başlanmıştır (Ülgen, Atiyas, Saygın, & Or, 2011). Şirketlere, resmi politikaya ve nükleer santrale karşı çıkan köylüler, sivil toplum kuruluşları, çevreciler ve milletvekilleri tarafından nükleer karşıtı mücadele oluşturulmuştur.

Nükleer güç santraline yönelik karşıt görüşler, sivil toplum kuruluşları, çevreciler, milletvekilleri ve yöredeki köylüler arasında yaygınlaşmış, Türkiye genelinde farkındalık oluşturan eylemlere dönüşmüştür. Nükleer karşıtları “nükleerkarşıtı platform” adı altında bir araya gelmiş, Greenpeace, Tema gibi kuruluşlar sürece dahil olmuş ve nükleer karşıtlığının yayılmasında rol oynamışlardır. Nükleer karşıtları eylemlerini gerçekleştirirken, katılımcılar “Nükleere Hayır”, “Akkuyu, Sinop, Türkiye Fukişima olmasın” sloganlarıyla nükleere karşı farkındalık oluşturmaya çalışmışlardır.

Nükleer karşıtı hareketin içinde aydın grubu olarak doktorlar, avukatlar, yazarlar, akademisyenler, milletvekilleri de yer almış, nükleer karşıtlığının oluşmasında, çevre, insan sağlığı gibi konularda farkındalık oluşturmaya çalışmışlardır. Nükleer karşıtlığının yaygınlaşmasında söylemin rolü önemli olduğundan, aydınların söylemle ortak değerleri inşa edip karşı hegemonya oluşmasında, örgütlenmede rol oynamasından dolayı sonraki kısımda nükleer karşıtı hareketin oluşumu, nedenleri ve eylemleri açıklanırken sıklıkla aydınların söylemlerinden faydalanılacaktır.

4.1.2. Akkuyu Nükleer Enerji Santrali Karşıtı Toplumsal Hareket

Türkiye’de ilk nükleer karşıtı hareket, 1976 yılında Taşucu Balıkçılar Kooperatifi başkanı Arslan Eyce tarafından başlatılmış, Milliyet gazetesinden Ömer Sami Coşar ve Örsan Öymen ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Eyce, Türkiye’de nükleer karşıtı harekete katılmadan önce Fransa’da Akdeniz’de kurulması planlanan nükleer santrale yönelik eylemleri gözlemlemiştir (Künar, 2002). Eyce’nin Fransa’daki deneyiminin, Akkuyu nükleer karşıtı hareketi başlatmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Arslan Eyce ve arkadaşları nükleer santralin zararlarını anlatmak için toplantılar ve çeşitli eylemler düzenlemişlerdir. Nükleer karşıtları Akkuyu’ya yapılan santrale; insan sağlığına ve çevreye zararlı olması, tarım, balıkçılık ve turizme olumsuz etki yapacak olması nedeniyle karşı çıkmışlardır. Radyoaktif sızıntı riski, atık sorunu, santralin ilk yatırım maliyetinin yüksek olması, deprem riski ve olası terör saldırısı da Akkuyu’da

yapılması planlanan nükleer santral için nükleer karşıtı hareketin oluşmasının diğer nedenleri arasında yer almıştır. Ayrıca nükleer karşıtları, yapılacak olan santralin kamu yararına olup olmadığını da sorgulamışlardır (CHP Enerji Komisyonu Raporu, 2012).

Arslan Eyce ve arkadaşları, 1976 yılında yaptıkları ilk eylem sonrasında, Taşucu Balıkçılar Kooperatifi, Köy Koop ve İçel Kooperatifler Birliği Genel Kurulları'nda "Akkuyu'ya Nükleer Santral Yapılmasına Karşıyız" kararının alınmasında rol oynamışlardır (nükleersiz.org). 1978 yılında Akdeniz Kıyısı Belediye Başkanları'nın toplantı düzenleyerek, Akkuyu'da nükleer santralin kurulmasını protesto etmesini sağlamışlardır. Yapılan toplantıda belediye başkanları, nükleer santrallerin insan sağlığına ve çevreye zarar vermekle kalmayacağını, ülkeyi büyük devletlere bağımlı hale getireceğini ve yörede göçe neden olacağına dikkat çekmişlerdir. (yenidüzen.com, 2017). Böylelikle nükleer karşıtları farkındalık oluşturup, başlattıkları nükleer karşıtı eylemlerin devam etmesini amaçlamışlardır.

Nükleer karşıtı eylemler, Arslan Eyce'nin 1978 yılında yayınladığı Akdeniz'e Nükleer Saldırı" adlı kitabı, Turhan Selçuk'un çizdiği karikatürlerle ile devam etmiştir. Nükleer karşıtları yaptıkları eylemlerle bölgedeki halkı ve balıkçıları nükleer santrallerin zararları hakkında bilinçlendirmeye çalışmışlar, yöre halkını bilinçlendirmenin yanı sıra, çeşitli sivil toplum kuruluşlarını da nükleer karşıtı hareketin içine dahil etmeyi ve hareketi genişletmeyi amaçlamışlardır. 1980'li yıllarda askeri darbe nedeniyle eylemlerine ara vermek zorunda kalan nükleer karşıtları, 1986 yılında Ukrayna'nın Çernobil şehrindeki nükleer santralde yaşanan felaketin de etkisiyle eylemlerine tekrar başlamışlardır. Çernobil felaketi, nükleer karşıtları hareketin ivme kazanmasını sağlamıştır (Bayraktar, s. 6).

Nükleer karşıtları, paneller ve imza kampanyaları düzenleyerek, devletin yapmış olduğu kongreye karşı, kongre çağrısı yaparak, *Akkuyu Postası* adıyla nükleer karşıtı gazete çıkararak eylemlerine devam etmişlerdir (nükleersiz.org). 1993 yılında Akkuyu'ya yapılacak olan nükleer santral projesinin tekrar gündeme gelmesiyle, nükleer karşıtı 250 kişilik grup balıkçı tekneleriyle nükleer santralin yapılacağı Akkuyu kıyısına doğru açılarak nükleer santrale, yabancı yatırımcıya karşı olduklarını belirtmek için ellerinde dolar ve nükleer karşıtı pankartlarla eylem yapmışlardır (yenidüzen.com, 2017).

Nükleer karşıtı harekete katılanlar, eylemlerine nükleer santrale karşı kongre düzenleyerek, 190 nükleer karşıtı aktivisti ve onların temsil ettikleri kuruluşları bir araya getirerek devam etmişlerdir. Nükleer karşıtı harekette yer alan elektrik mühendisi Arif Künar ise imza kampanyası başlatarak bu sürece destek olmuştur. Nükleer karşıtları stantlar açıp imza toplamışlar, broşür, afiş ve rozetlerle eylem yapmışlardır. Kampanya sonucunda toplanan 170 bin *nükleere hayır* imzası, seslerini yetkililere duyurmayı amaçlayan nükleer karşıtları tarafından meclis başkanına teslim edilmiştir (yenidüzen.com, 2017).

Harekete katılanlar, Nükleer Karşıtı Platform (NKP) altında birleşerek, Mersin'de çeşitli kurumlarda toplantılar yaparak hareketi genişletmeyi amaçlamıştır. NKP altında toplanan aktivistler, kamuoyunu bilgilendirmeyi, nükleer yanlılarının yaydığı yanlış bilgiler konusunda uyarıda bulunmayı, toplumsal bilinç oluşturmayı, nükleer karşıtı hukuki süreci yürütmeyi ve nükleer karşıtı çalışmaların topluma yayılmasını ilke edinmişlerdir (Yavuz, 2015, s.195). Nükleer karşıtı hareket 2011 yılında Fukuşima'da yaşanan nükleer felaketin ardından ivme kazanmıştır. Nükleer karşıtları her yıl Hiroşima ve Nagazaki, Çernobil ve Fukuşima anmaları etkinlikleri düzenlemeye ve eylemlerini bu etkinlikler çerçevesinde gerçekleştirmeye başlamışlardır (Bayraktar, s. 6).

Nükleer karşıtları, Mersin dışındaki diğer illerde de nükleer karşıtı çalışmalarda bulunarak, eylemler ve paneller düzenleyerek, imza stantları açarak kamuoyu oluşturmaya ve toplumsal bilinçlenmeyi hızlandırmaya çalışmışlardır (Yavuz, 2015, s. 153). Nükleer karşıtları eylemlerinde Yaşam Spor - Atom Spor isimli futbol karşılaşmalarına, doğa yürüyüşlerine yer vermişler, nükleer karşıtlığını arttırmak için tiyatro gösterileri, konserler ve her yıl yapılan ve geleneksel hale dönüşen şenlikler düzenlemişlerdir (Bayraktar, s. 9). 1970'li yıllarda az sayıda katılımıyla gerçekleşen nükleer karşıtı hareketin aktörleri arasında Greenpeace, Tema, Mersin Tabibler Odası üyeleri, meslek odaları, çevreci dernekler, Bergama köylüleri, Akkuyu köylüleri, Nükleer Karşıtı Platform çatısı altında toplananlar, sivil toplum kuruluşları ve yöredeki belediye başkanları, Mersin'den milletvekilleri bölge halkı, öğrenciler, doktorlar ve avukatlar yer almaktadır (Künar, 2002). Nükleer karşıtı eylemlerde Elektrik Mühendisleri Odası, Tema Vakfı ve Greenpeace üyeleri de aktif rol alarak başlatılan imza kampanyaları ve protestolar ile yapılan eylemlere destek olmuş, imza kampanyalarının yanı sıra nükleer karşıtlığının yayılmasında ve hareketin

genişlemesinde rol oynamışlardır.

Nükleer karşıtları “nukleerkarşıtıplatform.com” ve “nukleersiz.org” üzerinden “greenpeace.org” internet siteleri üzerinden duyurular yapıp eylemlerini planlamış ve halkı nükleer santralin zararları konusunda bilinçlendirmeyi amaçlamışlardır. Ayrıca harekete katılanlar facebook, twitter gibi sosyal medya araçlarını aktif olarak kullanarak örgütlenmiş ve eylemlerini barışçıl şekilde sürdürmüş ve süreci devam ettirmişlerdir. Nükleer karşıtları, tepkilerini yürüyüş ve oturma eylemi yaparak, bildiri dağıtarak göstermekte, halkı nükleer santrallerin tehlikelerine karşı bilgilendirmeyi amaçlayan miting ve gösteriler düzenlemektedirler. Nükleer karşıtları, eylemlerini gerçekleştirirken söylemlerinde hem kurulması planlanan santralin insan sağlığına, çevreye, yörenin ekonomik etkinliğine olan zararlarına değinmiş, hem de hükümetin uyguladığı politikalara karşı olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla nükleer karşıtı hareket hegemonya karşıtı hareket olarak değerlendirilmiştir.

Gramsci'nin belirttiği üzere karşı hegemonik hareketin aydınlarla desteklendiği ve aydınların değerlerin ve bilginin inşasında rol oynadığı savından yola çıkarak; nükleer karşıtı hareketin oluşmasında fikirlerin ve değerlerin önemli olması, bu değerlerin inşasında ve kamuoyu oluşturulmasında aydınların rol alması nedeniyle bu çalışmada aydınların söylemlerine yer verilmiştir. Yapılması planlanan Akkuyu Nükleer Santrali'ne yönelik oluşan nükleer karşıtı hareketin aktörleri, belirli temalar etrafında bir araya gelmektedirler. Nükleer karşıtları eylemlerini gerçekleştirirken söylemlerinde insan sağlığı, çevre ve ekonomik etkinlik olmak üzere üç ana tema üzerine yoğunlaşmışlardır. Nükleer karşıtları bu temalara ek olarak deprem riski ve olası terör saldırılarına da değinmişlerdir.

4.1.2.1. İnsan Sağlığı Teması

Yapılmaya çalışılan Akkuyu NGS'nin radyasyon, atık sorunu gibi nedenlerle insan sağlığına zarar verecek olma ihtimali, nükleer karşıtlığının oluşmasının nedenlerinin başında gelmektedir. Nükleer karşıtları, olası bir kaza durumunda santralden yayılacak olan radyasyonun sakat kalmaya, kansere ve ölüme yol açacağını; santralde kullanılan atıkların da radyasyon yayacağını (CHP Enerji Komisyonu Raporu, 2012, ss.1-4), eylemlerinde sıklıkla belirtmişlerdir.

Nükleer karşıtı harekette aktif olarak rol alan ve söylemlerinde sıklıkla insan sağlığı temasına yer veren CHP milletvekili Prof. Dr. Ayтуğ Atıcı, nükleer santralin insan sağlığı üzerinde kanser başta olmak üzere birçok olumsuz etkisi olacağını

belirtmiştir. Atıcı, Almanya’da yapılan bir araştırmadan bahsetmiş ve araştırma yapılan santralde radyasyon sızıntısı olamamasına rağmen, santral çevresinde yaşayan çocuklardaki kan kanseri oranının 2,2 kat arttığını ve bu nedenle Almanya’nın nükleer santralden vazgeçmekte olduğunu belirtmiştir (Aytuğ Atıcı, kişisel görüşme, Kasım 2016). Daha önce Gramsci’nin aydınların karşı hegemonya oluşturmada değerleri inşa ettiğini iddia ettiği gibi (Cox, 1994, s. 58), Aytuğ Atıcı da bir aydın olarak nükleer karşıtı hareketin oluşmasında rol oynamıştır. Atıcı, eylemlerinde Almanya’da yapılan araştırmadan ve nükleer santralin radyasyon nedeniyle kansere neden olacağı söylemlerine yer vererek toplumda insan sağlığı konusunda bilinç ve değer yargısı oluşturmaya çalışmıştır. Atıcı, Gramsci’nin de belirttiği üzere, ortak bilinç ve kamuoyu oluşturarak nükleer santralle ilgili algıyı değiştirmeye çalışmış ve karşı hegemonya oluşturmada rol oynamıştır.

Nükleer santralin yapılacağı Akkuyu çevresinde yaşayan nükleer karşıtı Hasan Şahin ise santrale insan sağlığına vereceği zarar nedeniyle karşı olduğundan, yörede yaşayan insanların ise iş imkanı için santrale rıza gösterdiğinden ve baskıdan, halkın susturulduğundan “Radyasyon yiyeceğiz bitkilerden, denizdeki balıklardan. Japonyadaki kazayı gördük. İstanbul’da bir eskici, eski bir röntgen makinesine dokunduğu için öldü. O makine insan öldürüyorsa bu santral ne yapmaz? Ama halkı susturuyorlar. Millet de ekmek bulabilmek için susuyor” (Yavuz, 2015, s. 146) sözleriyle bahsetmiştir. Şahin’in belirttiği, halkın iş imkanı nedeniyle santrale karşı çıkmaması ve halkın susturulması Gramsci’nin rıza ve zor unsurlarına işaret etmektedir.

Kurulması planlanan santrale, insan sağlığına zararları nedeniyle rıza göstermeyen sivil toplum kuruluşu Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası (ESM)’nin söylemleri ise nükleer santralin insan sağlığına zararlı olduğu, hükümetin insanların sağlığını önemsemediği yönündedir. ESM, Avrupa ülkesinin nükleer santrallerini kapatma kararı adığını ve deprem riskini söylemlerinde kullanarak; ortak bir bilinç ve değer yargısı oluşturmuş ve karşı hegemonya oluşturmada rol oynamıştır (Portelli, 1982, s. 143). Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası nükleer santrallerin insan sağlığına olan zararlarından şu şekilde bahsetmiştir:

AKP Hükümeti sağlığımızla oynamaya devam ediyor. Enerji ihtiyacının büyük bir oranını Nükleer Enerji ile sağlayan pek çok ülke, 11 Mart 2011’de Japonya’da yaşanan 8.9 şiddetindeki deprem ve tsunami sonrası meydana gelen Fukuşima Nükleer Santrali felaketinden sonra, başta Japonya ve Avrupa ülkeleri olmak üzere Nükleer Santralleri kapatma kararı almıştır. Nükleer reaktörlerin çalışması sırasında atık olarak ortaya çıkan Plütonyum üst düzeyde zehirli ve

kanser yapıcıdır ve doğada bulunma ömrü 250 yıldır. Açığa çıkan bir diğer radyoaktif madde olan Stronsiyum yağış yoluyla bitkilere oradan da hayvanların sütüne geçerek insanlara bulaşır. Kan kanserine (lösemi) yol açar ve 280 yıl ömrü vardır. Sezyum ve İyot da besin yoluyla insan vücuduna girer ve Tiroid bezi kanserine, çocuklarda büyüme aksaklıklarına ve genetik bozukluklara neden olur (birgün.net, 2018).

Nükleer karşıtlığı, akademisyenlerden de destek bulmuştur. Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı ve aynı zamanda Türk Tabipleri Birliği üyesi Doç. Dr. Cavit Işık Yavuz, nükleer santralin yalnızca kansere neden olmayacağını belirtmiş ve aynı zamanda ÇED raporundaki eksikliklere, raporda sağlık kısmına yer verilip verilmediğine dikkat çekmiştir:

Usül olarak ÇED kanıtı dayalıdır ancak ÇED Raporunda sağlık uzmanlarından değerlendirme alınıp alınmadığı tam bilinmiyor. Akkuyu NGS'nin olası etkileri, Mersin ilinin bir yıllık verileri kullanılarak ve yalnızca kanser hastalıkları esas alınarak değerlendirildi, fakat tiroid hastalıkları, bağışıklık hastalıkları ve doğumsal bozukluklar da incelenmeliydi. Akkuyu NGS projesinin sağlık koruma bandı ve etki alanı hesaplamaları hatalı. Bilirkişi heyetinden bir ismin 'tıbbi bilimler uzmanı' olduğu belirtiliyor ancak Türkiye'de sağlık bilimlerinde böyle bir uzmanlık alanı yoktur (diken.com.tr, 2017).

Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü'nden Prof. Dr. İnci Gökmen ise santralde kullanılacak olan uranyumun insan sağlığına etkilerinin incelenmemesini, eleştirmiştir:

Reaktörlerin insan sağlığına etkileri bilirkişi raporunda incelenmemiş. ÇED raporunda radyoaktif atıkların bertarafı ve reaktörlerin sökülmesine ilişkin ayrıntı yer almıyor. Bilirkişi raporunda bunlar sorun olarak değerlendirilmemiş. Şunu da hatırlatayım; Çernobil Felaketinden sonra çay kirlenmeye uğradığında bakanlar çıkıp çay reklamı yaparken, YÖK ise üniversitelere yazı yollayıp radyoaktif kirlenmeyle ilgili çalışmaların kendilerine bildirilmesini istiyordu (diken.com.tr, 2017).

Dr. Cavit Işık Yavuz ve Prof. Dr. İnci Gökmen'nin söylemlerinden de anlaşılacağı üzere, nükleer karşıtlığının oluşmasında, santralin insan sağlığına vereceği olası zararlar önemli rol oynamıştır. Yavuz ve Gökmen söylemleriyle toplumu nükleer santrali sorgulamaya yöneltmiş ve santralin zararları konusunda kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Gökmen'in, *Bakanların Çernobil felaketinden sonra çay reklamı yaptıklarını belirtmesi* Gökmen'in bakanlar tarafından nükleer santralin zararlı olmadığı algısını oluşturulmaya çalışıldığının bilincinde olduğunu göstermektedir. Gökmen kullandığı söylemlerle, bu algıyı değiştirmeye çalışmış, Akkuyu nükleer santralinin insan sağlığına olan zararlarına değinmiştir. Gökmen'in "YÖK'ün üniversitelere yazı

yollayıp radyoaktif kirlenmeyle ilgili çalışmaların kendilerine bildirilmesini istemesi” sözleri ise yönetilenlerin özel yaşamları da dahil olmak üzere yöneten sınıf tarafından denetlendiği argümanı ile (Anderson, 1988, s. 27) örtüşmektedir.

Nükleer karşıtı hareketin hükümete baskı yapmaya çalışması ve resmi politika karşıtı olması nükleer karşıtı hareketi Gramsci'nin karşı hegemonya kavramı ile değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. NKP üyesi Dr. Ful Uğurhan, “Akkuyu'nun Akdeniz gibi kapalı bir havza içinde bulunması, deniz suyunun çok sıcak olması, jeolojik yapısının uygun olmaması ve santralin deprem bölgesine kurulması, turizm ve sebze-meyve ihracatının zarar görme ihtimali elbette büyük tehlike içeriyor. Temelin atıldığı gün Mersin'de nükleer karşıtları olarak Akkuyu'ya gitmek istedik ancak kolluk güçleri tarafından akıl almayacak engellemelerle karşılaştık” (evrensel.net, 2018) sözleriyle nükleer santralin çevreye olan zararlarını belirtirken, kolluk güçleri tarafından müdahale edilmeleri “zor” unsurunu işaret etmektedir. İnsan Hakları Vakfı'nda doktor olarak çalışan Ümit Şahin ise “Aslında o kongreden kastın şu olduğunu anladık ki; aslında bu bir hareketi kurucu kongreydi. Mantıkla ilgili şöyle bir fark vardı ki; bu bir karşı kongreydi” (Şahin, Nükleer Karşıtı Platform Deneyimi, 2007) diyerek radyasyonun insan sağlığına zararlarına değinmiş ve nükleer karşıtlarıyla birlikte düzenledikleri nükleer karşıtı kongrenin karşı bir kongre çağrısı olduğunu belirtmiştir.

4.1.2.2. Çevre Teması

Nükleer karşıtlığının oluşmasındaki diğer etken, santralin çevreye vereceği zararlardır. Nükleer karşıtları eylemlerini gerçekleştirip, halkı bilinçlendirmeye çalışırken söylemlerinde sıklıkla nükleer santralin çevreye olan zararına değinmişlerdir. Nükleer karşıtları yapılacak olan santralden yayılan radyasyonun toprağa, denize, karada ve suda yaşayan canlılara ve endemik bitkilere zarar vereceğini savunmuşlardır (CHP Enerji Komisyonu Raporu, 2012, ss.1-4). ESM'nin ve bilim insanlarının araştırma sonucu yaptıkları kamuoyu açıklamaları ve eylemlerinde kullandıkları söylemler santralin çevreye olan zararları üzerine yoğunlaşmaktadır. Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası santralin çevreye olası zararlarına ve santralde soğutma işleminde kullanılacak olan suyun denize geri verilmesi ve bu suyun deniz suyu sıcaklığını daha da arttıracak olmasının canlılar üzerinde olumsuzluğa şu şekilde dikkat çekmiştir:

Santralin inşa edildiği alan, Akdeniz foklarının üreme alanı ve çok sayıda endemik bitki türüne de ev sahipliği yapması nedeniyle özel çevre koruma

bölgesi olan Göksu Deltası'na oldukça yakın. Santralde soğutma amacıyla kullanılan suyun tekrar denize boşaltılması deniz suyu sıcaklığında bir artış meydana getirecek ve deniz suyu sıcaklığı yaklaşık 2 derece artacak ve bu da deniz ekosisteminde ciddi bir tahribata yol açacak. Soğutma suyunda kullanılan klorun da deniz canlılarını etkileyeceği diğer bir risk olarak karşımıza çıkıyor. Yani Akdeniz foklarının, CarettaCaretta'ların yaşam alanları olan deniz çayırları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacak (birgün.net, 2018).

Nükleer karşıtı harekette ESM hegemonya karşıtı hareketi örgütlemeye önemli bir rol üstlenmiş, nükleer santralin hakim sınıf tarafından kullanılan kalkınma, iş imkanı ve ucuz enerji getireceği algısını değiştirerek ortak değer yargıları oluşturmaya çalışmıştır.

Nükleer santral projesine, bilim insanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra yazarlar da tepki göstermiştir. Nükleer santrallere karşı olmasının nedenleri arasında, nükleerin doğaya vereceği zarara değinen, "*Beni Akkuyu'larda Merdivensiz Bıraktın*" kitabının yazarı Filiz Yavuz ise "*hükümetin de şirketin de doğayı mahvetmek pahasına bir an önce doların yeşiline kavuşmak derdinde*" olduğunu belirtmiştir (2015, s. 137). Yavuz söylemiyle, maddi gücü elinde bulunduran şirketlere ve hükümete karşı çıkmakta, dolar ifadesini kullanarak yabancı sermayeli yatırıma karşı olduklarını belirtmektedir. Akkuyu NGS'nin endemik bitkileri etkileyecek olması da nükleer karşıtlarının dikkat çektiği konular arasındadır. Filiz Yavuz, nükleer santralin aynı zamanda nesli tükenme tehlikesi içindeki endemik tür olan kum zambaklarını da tehdit ettiğini belirtmiştir (2015, s. 142).

Nükleer karşıtı mücadelede yer alan Ful Uğurhan'ın söylemlerinde karşı hegemonya oluşturma çabalarını görmek mümkündür. Uğurhan, hükümetin nükleer santrali kalkınma fikri ile desteklediğini, ancak bu politikaların canlılara ve çevreye zarar verdiğini şu sözlerle belirtmiştir:

Türkiye'nin derelerini, dağlarını, ovalarını, denizlerini, nesli tükenmek üzere olan canlılarını yok etme pahasına, kalkınma adına sürdürdüğü projelerine nükleer santralleri de ekleyerek, son sürat, yola devam kararı verdi. Böylece nükleer karşıtı mücadelede ikinci kısım da başlamış oldu. Başlangıçta nükleer santral yeri olarak Sinop'un adı geçse de çeşitli yasal engeller nedeniyle Sinop yerine zaten yer lisansı 1976 yılında verilen Akkuyu tekrar gündeme geldi (yenidüzen.com, 2017).

Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası santralin çevreye olan zararlarının yanı sıra hükümetin çevreyle ilgili politikalarını da eleştirmiştir:

Dünya, çevre ile uyumlu, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmişken AKP Hükümeti, enerji alanında yarattığı verimsiz, dışa bağımlı, insan sağlığını hiçe

sayan çevre düşmanı ve pahalı enerji sorunlarına nükleer tehlikeyi de eklemekte ısrar ediyor. Yapılan bütün bilimsel araştırmalar, Nükleer Santralin enerji ihtiyacının çözümü olamayacağı, enerjiyi verimli ve bilinçli bir şekilde üretip, kayıp-kaçak oranını en aza indirerek doğru şekilde dağıtımının yapılması durumunda enerji sorununun büyük oranda çözüleceği yaklaşımını ortaya koymaktadır (birgün.net, 2018).

ESM'nin söylemleri, nükleer santralin çevreye zararlı olduğu, hükümetin enerji politikasının verimsiz, dışa bağımlı, çevre düşmanı ve pahalı olduğu yönündedir. ESM, söylemlerinde verimsiz, dışa bağımlı, pahalı sözcüklerini kullanarak nükleer karşıtı harekette ortak bir bilinç, değer yargısı oluşturmaya çalışmıştır ve aydın olarak karşı hegemonya oluşturmada rol oynamıştır.

Mersin Üniversitesi öğretim üyeleri ise nükleer santrallerin zararları ile ilgili yaptıkları araştırma sonucunda, Akkuyu nükleer santralının 332 kuş türünü barındıran Göksü Deltasını, caretta caretta ları, Akdeniz foklarının yaşam alanlarını tehdit ettiğini, deniz suyu sıcaklığının arttıracak olması nedeniyle kaplumbağa neslinin de tehlike altında olduğunu, normal sıcaklıkta 12-28 derece arasında olan deniz suyunun 35- 38 derece kadar çıkması ile termal kirlilik oluşacağını ortaya koymuştur:

Santral ile birlikte su sıcaklığının artacak olması caretta caretta larının ve deniz kaplumbağalarının üreme davranışlarını etkileyecektir. Sürüngenlerin çoğunda cinsiyet kromozomu olmadığı için sıcaklık cinsiyet belirlenmesinde rol oynamaktadır. Yuva sıcaklığının 32 derece olması durumunda yavruların tamamı dişi olur ve kaplumbağaların neslinin devamını riske atar (Yağmur,2012).

Nükleer enerji santralinden yayılacak olan radyasyonun çevreye etkilerine değinen Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü Öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Gökmen ise “Nükleer reaktör, çalışması esnasında havaya ve suya zaten radyasyon verecek. Ancak beklenmedik, kritik durumlarda neler yapılacağı, hangi önlemlerin alınacağı açık şekilde ÇED Raporunda belirtilmemiş, bilirkişi raporu da bunda bir sorun görmemiş” (diken.com.tr, 2017) sözleriyle nükleer santralin zararlarından bahsetmiştir. Mersin Üniversitesi'nden nükleer santralin çevreye olan zararları ile ilgili araştırma yapan bilim insanlarının ve Gökmen'in açıklamaları çevre teması üzerine yoğunlaşmıştır. Nükleer karşıtı harekette yer alanlar, hükümeti eleştirerek uygulanan politikalara karşı çıkmışlar, nükleer santralin radyasyon yayarak çevreye zarar vereceği söylemiyle toplumda ortak bilinç oluşturmaya çalışmışlardır.

Nükleer karşıtları, santralin çevreye olası zararları kapsamında atık sorununa da

değınmişlerdir. Akkuyu NGS’de kullanılacak olan uranyumun çevreye zararlı olduğunu iddia etmişler ve atıklarının ne olacağını sorgulamışlardır. Nükleer santralde kullanılan yakıtın, Rusya Federasyonu’na geri gönderilebileceği, atıkların deniz trafiğine sahip İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından taşınma olasılığı, taşıma sırasında yaşanabilecek kaza riskleri ve bu olasılıkların ÇED raporunda yer almaması nükleer karşıtlarının söylemlerinde vurguladığı konular arasında yer almaktadır (tema.org.tr). Nükleer karşıtı hareket’e katılanlar, atıkların Akdeniz, Ege, Boğazlar, Marmara ve Karadeniz’den Sivastopol üzerinden taşınması ve bu atıkların deniz suyuna geçme, dökülme olasılığına ve eğer taşınmayacaklarsa, terörist saldırılara açık olmasına dikkat çekmişlerdir (Aytuğ Atıcı, kişisel görüşme, Kasım 2016).

Greenpeace’den İklim ve Enerji Kampanyası Sorumlusu Cenk Levi, “Ondan sonra atıkların yeni baştan başka bir ülkeye işlenmesi amacıyla götürülmesi gerekiyor. Ama o atıklar gitse bile sonra oluşacak atıkların ne yapılacağı belli değil. ÇED raporunda bunlar çözüme bağlanmıyor” (Yöney, 2012) sözleriyle atıkların belirsizliğinden ve çevreye olası zararlarını sorgulamış ve santral konusunda endişesini dile getirmiştir. 2005-2010 yılları arasında Greenpeace Enerji ve İklim Kampanyası Sorumlusu olarak çalışan Hilal Atıcı ise, atıkların Boğazlardan geçeceğini düşünmenin bile kabus olduğunu belirtmiştir (Yavuz, 2015, s. 126). Atıkların Türkiye’de bırakılacak olması ihtimaline değinen nükleer karşıtı Prof. Tolga Yarman ise atıkların Mersin’i nükleer çöplüğe çevireceğini belirtmiştir (Yavuz, 2015, s. 126). Nükleer karşıtı Özgür Gürbüz ise bütün bu sorunları yanında atıkların belirli bir denetim gerektireceğini, daha önce bir Rus şirketinin deprem bölgesine nükleer santral yapmadığını iddia etmiştir (Yavuz, 2015, s. 126).

Nükleer karşıtları katıldıkları eylemlerde, söylemlerinde sıkça nükleer atıkların taşınması konusuna yer vermişlerdir. Atık sorunu üzerinden nükleer karşıtlığını oluşmasında rol oynamışlardır. Levi, Atıcı, Yarman ve Gürbüz’ün söylemleri değerlendirildiğinde santralin kamu yararına olup olmadığının ve hükümetin resmi politikalarının sorguladığını söylemek mümkündür. Organik entellektüeller yani aydınlar eylemlerinde kullandıkları *atık sorunu* söylemiyle ortak bir algı oluşturup sınıfları birbirine bağlamış, örgütlenme için anahtar görevi görmüşlerdir.

Nükleer karşıtları, Akkuyu NGS’nin çevreye zararlı olduğunu savunurken, uluslararası anlaşmaların önemini de vurgulamış, Türkiye’nin bu anlaşmalardan doğan sorumluluğuna değınmişlerdir. Bu kapsamda Doğa Derneği 2011 yılında Türkiye’nin Ramsar Alanlarında Sulak Alan Yönetim Planları Değerlendirme Raporu isimli bir

rapor yayımlamıştır. Raporda Türkiye'nin 1994 yılında taraf olduğu Ramsar sözleşmesi gereğince, sulak alanları koruyacağını ve akılcı kullanacağını taahhüt ettiği, Göksu Deltası da dahil olmak üzere toplam 13 alanın, Ramsar alanı olarak ilan edildiği belirtilmiştir (dogadernegi.org, 2011).

Yavuz, Doğa Derneği'nin bu raporuna dayanarak, Göksu deltasının Akkuyu'dan yalnızca 34 kilometre uzaklıkta olduğunu vurgulamıştır. Yavuz, Ramsar Sözleşmesinin dışında Türkiye'nin caretta caretta korumak için BERN Sözleşmesine, Akdeniz'i kirliliğe karşı korumak için Barcelona Sözleşmesine taraf olmasından dolayı Akkuyu Nükleer Santralının inşa edilemeyeceğini iddia etmiştir (2015, s. 144).

4.1.2.3. Ekonomik Etkinlik Teması

Nükleer karşıtı hareketin oluşmasındaki diğer bir neden, santralin yörenin ekonomik etkinliğini etkileyerek, Türkiye'yi ekonomik olarak dışa bağımlı bir ülke haline getirecek olmasıdır. Bu çerçevede nükleer harekete katılanlar, nükleer santralin iddia edildiği gibi Türkiye ekonomisine ivme kazandırmayacağını, ekonomik anlamda kalkınma getirmeyeceğini, tarımın ve balıkçılığın bu süreçten olumsuz etkileneceğini ve Türkiye'nin dışa bağımlı bir ülke haline getireceğini savunmuşlardır (CHP Enerji Komisyonu Raporu, 2012).

Tarım ürünlerinin radyasyon nedeniyle geri gönderilmesi kaygısı taşıyan Yılmaz Kilim'in söylemlerini ekonomik etkinlik teması altında değerlendirmek mümkündür. Kilim söylemleriyle, Akkuyu çevresinde tarım yapanların ürünlerinin radyasyon nedeniyle geri gönderileceği algısını oluşturmuştur. Kilim endişesini şu sözlerle dile getirmiştir:

Zaman zaman ilaç kalıntıları nedeniyle ihraç edilen ürünlerin geri gönderildiği oluyor. Nükleer santral yapıldıktan sonra ürünlerin ihraç edildiği ülkeler ya da Avrupa Birliği, bu ürünler için radyasyonla ilgili standartlar getirecek. Bu da tarımı etkileyecek. Küçük bir kaza durumunda bile malları geri gönderecek, alımı yasaklayacaklar. Kazanın söylentisi bile yeter hatta çünkü kimse o malları tüketmek istemeyecek (Yavuz, 2015, ss. 138-139).

Santralin ekonomik boyutuna değinen Büyükelili Avukat Efkan Yolaç ise, köyün nükleer santral nedeniyle gelişmediğini, bu nedenle köye yatırım ya da devlet kurumu yapılmadığına dikkat çekmiştir (Yavuz, 2015, s. 145). Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği başkanı Mehmet Soğancı ise hükümeti nükleer konusunda eleştirerek, santralden sağlanacak olan elektriğin pahalı olduğuna şu şekilde vurgu

yapmıştır:

Nükleer lobilerin dayatmaları ile ülkemiz insanı ve yaşam alanları tehdit altında bırakılmasın. Kurulması düşünülen nükleer santrallerde üretilecek elektriğin pahalı olacağı bilinmekteyken, tasarıyla 15 yıl alım garantisi verilerek, pahalı elektriğin satılması, nükleer santral yapacak şirket ya da şirketler adına garanti altına alınmaya çalışılmaktadır. Yıllardır *karanlıkta kalma senaryoları* anlatılır ama nedense ülkemiz karanlıkta kalmaz. Karanlıkta kalma senaryolarının çözümünün nükleer santral olmadığını da iyi bilir. Çünkü kurulması düşünülen nükleer santrallerin ülkemizin enerji ihtiyacının karşılanmasında sahip olacağı pay, elektrik üretimi kurulu gücünün ancak yaklaşık yüzde 5'idir (hürriyet.com.tr, 2007).

Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası yaptığı açıklamada ise hükümetin kurmaya çalıştığı nükleer santrallerin ulusal çıkar ve ekonomik kalkınma ile bağdaşmadığını, nükleer santral macerasından vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamıştır (birgün.net, 2018). Enerji Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası, uygulanan enerji politikasının şirketlerin çıkarına uygun olduğunu belirterek hükümetin yaptığı özelleştirmelere karşı olduğunu, hem de santralin enerji ihtiyacının yalnızca %2'sini karşılayacağını iddia etmiştir:

Her geçen gün elektriğe yapılan fahiş zamların sebebi; yerli kömür kaynakları ile elektrik üretimi yapan termik santralleri, iletim ve dağıtım hatlarını özelleştirerek, enerji ihtiyacını şirketlerin kar dengelerinin ortasına bırakan enerji politikasıdır. Dev yatırım maliyetleri ve pek çok riski göze alarak temeli atılan Akkuyu Nükleer Santrali, Türkiye'nin enerji ihtiyacının yüzde 2'sini, ancak karşılayacaktır (birgün.net, 2018).

Bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Akkuyu nükleer santrali hakkında farkındalık oluşturmak için 2012 yılında AKP'nin Nükleer Macerasına Hayır! isimli bir rapor yayınlamıştır. Raporda, 2011 yılının verileri göz önüne alınarak, Türkiye'nin doğal gazda % 58, petrolde % 12 oranında dışa bağımlı olması, dış ticarete 6 milyar dolar ihracatımıza karşılık 24 milyar dolarlık ithalatımızın olduğu, nükleer santralle birlikte bu rakamın daha da artacak olmasından bahsedilmektedir. Bu nedenle CHP, Türkiye'de Akkuyu NGS'ye ve kurulması planlanan diğer nükleer santrallere karşı çıkmaktadır (CHP Enerji Komisyonu Raporu, 2012).

ESM'nin, Yolaç ve Soğancı'nın söylemlerinde ve CHP'nin raporunda yetkililer tarafından kullanılan söyleme alternatif olarak söylem geliştirdikleri görülmektedir. Nükleer karşıtları tarafından iktidarın kullanmış olduğu dil sorgulanmış, yetkililerin "karanlıkta kalma" söylemi senaryo ve macera olarak nitelendirilmiştir. Karanlıkta

kalma söylemi ile iktidar, Gramsci'nin belirttiği gibi, rıza oluşturmaya, belli bir düşünceyi empoze etmeye çalışmıştır. Nükleer karşıtlarının hükümetin söylemlerini seneryo ya da macera olarak nitelendirmesi ise halkın durumun farkında olarak söylemleriyle ortak bilinç oluşturmaya, karşı hegemonya oluşturmaya çalıştığına işaret etmektedir. Nükleer karşıtı Okan Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tolga Yarman ise nükleer enerjinin Türkiye açısından bir zorunluluk olmadığını bunun bir siyasi tercih olduğunu belirtmiştir:

Teknik bir mecburiyet değildir. Bu siyasi tercihtir. Akkuyu'ya kurulacak nükleer enerji santrali çalışmayacak. Çünkü orası dünyanın en pahalı nükleer müzesi olacak. Turizme zarar vereceği idrak edilecek. Muhtemelen parasını tıkr tıkr ödeyeceğiz fakat ondan yararlanamayacağız. Nükleer teknoloji böyle gelmez. Ayrıca bugünkü teknoloji, çok riskli bir teknoloji her 100 nükleer santralden bir tanesi hiç akla gelmemiş sebeplerden dolayı elden kaçabilmiş oluyor. Akkuyu nükleer enerjisine hiçbir şekilde sıcak bakmıyorum, tam tersine soğuk bakıyorum. Akkuyu'ya kurulacak olan santral buraya bile zarar verebilir diye düşünüyorum (hürriyet.com.tr , 2017).

2004 yılında Greenpeace Akdeniz Ofisinde Enerji Kampanyası Sorumlusu ve aynı zamanda Birgün gazetesi yazarı Özgür Gürbüz ise nükleer enerjinin pahalı olduğunu, Akkuyu nükleer santralının ise diğer santrallere kıyasla daha ucuza elektrik üretmesinin soruglanması gerektiğini şu sözlerle vurgulamıştır:

Nükleer enerji pahalı bir enerji çeşidi. Dolayısıyla Rusların verdiği fiyat, verdikleri tarihte bile yurtdışındaki birçok rakamla kıyaslandığında bile düşüktü. Nükleer enerjide asıl maliyeti yapının kendisi ve güvenlik önlemleri oluşturuyor. Fukuşima sonrasında maliyetlerin bir kez daha artmasının nedeni güvenliği örneğin. Eğer bütün dünyanın 20 dolar-sente mal ettiği elektriği 12 dolar-cente mal edeceklerini söylüyorlarsa güvenlik önlemlerinden bu fiyat farkını kapatıyorlar demektir. Hükümetin maliyetteki bu ucuzluktan şüphelenmesi lazım (Yavuz, 2015, s. 136).

Ekoloji Kollektifi avukatı Fevzi Özlüer ve Gürbüz ise neden nükleer santrale karşı olduklarını açıklarken daha önce gündeme gelmemiş bir konuya, Akkuyu NGS'nin iflas durumunda devlete yüklenecek tazminata, değinmişler ve bunu "Yarın Rosatom'un Türkiye yasalarına göre kurulmuş şirketi Akkuyu NGS şirketi iflas ettim, der ve kaçarsa doğal olarak idare öne sürülecek. Buradan doğan zararlar için devlet çok ciddi maddi tazminatlarla karşı karşıya kalabilir" (Yavuz, 2015, s. 125) sözleriyle ifade etmişlerdir. Nükleer karşıtları Okan Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tolga Yarman, Özgür Gürbüz ve Fevzi Özlüer'in söylemleri değerlendirildiğinde, nükleer santralin gereklilikten ziyade, bir siyasi tercih olduğu ve nükleer enerjinin pahalı olduğu

iddiaları görülmektedir. Nükleer karşıtları, nükleerin pahalı olduğu ve Türkiye'nin enerji ihtiyacı için gerekli olmadığı söylemlerini kullanarak hakim söyleme karşı ortak bir bilinç oluşturmuş ve aydınlar olarak karşı hegemonya oluşturmada rol oynamışlardır.

Nükleer karşıtları kurulacak olan Akkuyu NGS'nin ekonomik olarak Türkiye'ye maliyetli olacağını vurgularken, Türkiye ekonomisine tarım, balıkçılık ve turizm alanlarında zarar vereceğinden dolayı karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Akkuyu'da nükleer santralin yapılmasına karşı olan aktivistler, eylemlerinde hükümeti istifaya çağırarak, ellerinde sebze ve meyvelerle eylem yaparak Mersin'de tarımın önemli olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Bu konuda Gülbeyaz ve Uyar resmi politikaya alternatif bir politika geliştirerek, güneş enerjisini savunmuş, alternatif söylemle nükleer karşıtı harekete yön vermişlerdir. Mersin Nükleer Karşıtı Platform sözcüsü ve Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) Mersin Şube Başkanı olan Kamer Gülbeyaz hükümet alternatif bir politika izlenmesi gerektiğine şu şekilde dikkat çekmiştir:

Gelişmiş ülkeler nükleer santralden vazgeçerken dışa bağımlı nükleer santralle geri dönüşümü olmayan atığı oraya bırakamazsınız. Santralin ömrü 40-50 yıl. Atığıyla atığıyla denizi toprağı kirletiyorsunuz. 'Nükleer santralsiz karanlıkta kalacağız' masallarıyla uyuttular. Halbuki rüzgar, güneş gibi yenilenebilir, doğal kaynaklar açısından zengin bir ülkeyiz. Niye o yönde yatırım yapılmıyor? Pahalı, kirli ve riskli yatırıma değer mi? (Özcan, 2008).

Gülbeyaz iktidarın kullanmış olduğu dili sorgulamış, yetkililerin "karanlıkta kalma" söylemini masal olarak nitelendirilmiştir. Gülbeyaz'a göre iktidar, karanlıkta kalma söylemi ile, Gramsci'nin belirttiği gibi, rıza oluşturmaya, belli bir düşünceyi empoze etmeye çalışmıştır. Gülbeyaz'ın uyutulmaya çalışıldıklarını, nükleer enerjinin kirli ve riskli olduğunu belirtmesi ise, söylemleriyle ortak bilinç oluşturmaya, karşı hegemonya oluşturmaya çalıştığına işaret etmektedir. Türkiye Biyoenerji Derneği Başkanı ve nükleer karşıtları tarafından kurulan nükleersiz.org sitesinde bilimsel danışma kurulu üyesi olan Tanay Sıdkı Uyar ise Enerji Bakanlığı ve kamu kuruluşlarına açık bir çağrı yapmış ve nükleer santrallerin olumsuz yönlerine değinmiştir:

Enerji Bakanlığı ve kamu kuruluşları yenilenebilir enerji önündeki engelleri temizlemeli. Şu an Türkiye'nin toplam ihtiyacının iki mislini üretecek rüzgar lisans müracaatı var: Güneş pilleriyle de ihtiyacın iki katı enerji sağlanabilir. Jeotermalle 5 milyon konut hemen ısıtılabilir. Hükümetin bütün kolaylaştırmalarına karşın, şirketler daha çok garanti, kamunun daha çok maliyet üstlenmesini istiyor. Hükümetin daha fazla kolaylık sağlamasını önermem, şirketlere de nükleer santrali tavsiye etmem "Enerji ihtiyacımızın yüzde 10'unu bu teknolojiyle karşılamaya çalışsak bin santral gerek. Oysa dünyadaki uranyum

3 yılda bitecek. Santrallerin inşaat süreleri çok uzun. Yıllar geçtikçe gerçek maliyetlerin çok yüksek olduğu ortaya çıkıyor. ABD'deki 2006 tarihli Nükleer Enerji Politikaları raporu pahalı olması, yurttaşların güvenlik nedeniyle istememesi ve şirketler riskler sakladığı için kamu tarafından denetiminin pahalı hale gelmesi yüzünden, nükleer enerjinin geleceğinin belirsiz olduğunu söylüyor (bianet.org.tr, 2018).

Greenpeace'ten İklim ve Enerji Kampanyası Sorumlusu Cenk Levi'nin ve Makina Mühendisleri Odası Enerji Çalışma Grubu Başkanı Oğuz Türkyılmaz'ın söylemlerinde hakim politikaya karşı alternatif bir politika ürettiklerini söylemek mümkündür. Nükleer karşıtları nükleer santrale alternatif olarak rüzgar ve güneş enerjisini savunmuştur. Cenk Levi, alternatif enerji kaynaklarının kullanımı için Avrupa'nın durumunu örnek göstermiştir:

Bugün Almanya nükleer santrallerin sekiz tanesini kapattı, enerjinin büyük kısmını güneşten elde ediyor ve hiçbir sıkıntısı yok. Kara kışın ortasında Fransa'ya elektrik verebiliyorlar. Güneş panellerinin kışın elektrik üretmediği gerçek değil. Güneş panelleri kışın biraz daha az üretmesine rağmen elektrik üretmeye devam eder (Yöney, 2012).

Oğuz Türkyılmaz ise enerji tüketimine ve Türkiye'nin enerji ihtiyacına “ÇED Raporunda Türkiye'nin enerji tüketimi ve gelecek projeksiyonları yüksek gösterilmiştir. Halihazırda 82.000 MW kurulu güce 26.000 MW da inşaat halindeki projeler eklenince 108.000 MW'a ulaşacak kurulu güç Türkiye'nin ihtiyacını karşılamaya yeter” (diken.com.tr, 2017) söylemiyle dikkat çekmiştir. Levi ve Türkyılmaz söylemlerinde Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamak için nükleer santrale ihtiyacı olmadığına, güneş enerjisinden faydalanılması gerektiğine yer vererek toplumda ve nükleer karşıtı harekete katılanlar arasında elektriğin nükleer enerji yerine, güneş enerjisiyle sağlanabileceği konusunda algı oluşturmaya çalışmışlardır.

Akkuyu sahasına kurulacak olan nükleer güç santrali, enerji ihtiyacını karşılayacağı, kalkınma ve iş olanağı sağlayacak olması gibi fikirlerle desteklenmiş, ve toplumun rızası alınmaya çalışılmıştır. Akkuyu Nükleer A.Ş. Genel Müdürü Konstantin Ryzhak'ın projenin inşaat aşamasında 10 bin kişiye, operasyonel bölümde ise 2 bin kişiye istihdam sağlayacağını açıklaması (sputniknews, 2018), şirketin Akkuyu çevresinde yaşayan başarılı çocuklara *bisiklet* dağıtması (Yavuz, 2015, s. 146), eşi santralde çalışanların *iş olanağı* nedeniyle santrale karşı çıkamaması (Yavuz, 2015, s. 149) rıza unsuru ile ilişkilendirilebilir. Bisiklet ve iş imkanı, rıza sağlamak için yönetici sınıf tarafından verilen ödüne işaret etmektedir.

Hegemonya oluşturma sürecine karşı ortaya çıkan Nükleer Karşıtı Hareket, 1976 yılından günümüze kadar düzenli eylemlerle devam edip farkındalık oluşturmaya, santralin sağlığa, çevreye ve ekonomiye zararlı olduğunu anlatmaya çalışmaktadırlar. Nükleer karşıtları facebook, twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanarak rgtlenmekte (Atilla, 2017), eylemlerini barışıl Şekilde sürdürmekte ve süreci devam ettirmektedirler. Nükleer karşıtları, yaptıkları eylemlerde resmi söyleme alternatif bir söylem oluşturmuş, oluşturulan alternatif söylem aydınlar tarafından desteklenmiştir. Çalışmada, ortak değerler oluşturup, sınıfları birbirine bağlamada ve karşı hegemonyanın oluşmasında aydınların görev aldığı yaklaşımı ön plana çıkarılmış ve nükleer karşıtı hareket, hegemonya karşıtı bir hareket olarak değerlendirilmiştir.

4.2. Kömür Karşıtı Hareket: ırpılar Direnişi

anakkale'nin Yenice ilçesinin Çırpılar köyüne enerji ihtiyacını karşılayacağı, kalkınma ve iş olanağı sağlayacak olması nedeniyle 2015 yılında termik santral kurulması planlanmıştır. Kurulması planlanan termik santral, ekonomik kalkınma, iş sahası, devlet yatırımı gibi nedenlerle bazı köylüler tarafından desteklenirken; santrale insan sağlığına, çevreye ve yörenin ekonomik etkinliğine zarar vereceği, işsizliğe ve hatta ge neden olacağı gerekçesi ile çevreciler tarafından karşı çıkılmıştır. Kurulması planlanan Çırpılar termik santrale karşı direniş başlatılmış, sivil toplum örgütlerinin de bu direnişe katılması ile hareket genişlemiştir. Bu bölümde Çırpılar termik santrali projesine, kömür karşıtı hareketin nasıl ortaya çıktığına ve karşı hegemonya oluşturmada sürecinde kömür karşıtlarının söylemlerine yer verilecektir.

4.2.1. ırpılar Termik Santral Projesi

Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı karşısında, kaliteli elektrik üretmek, kaynak çeşitliliğini arttırmak ve doğal gaz kullanımını azaltmak söylemleriyle Çanakkale'nin Yenice ilçesinin Çırpılar köyüne Taşyapı-Taşzemin İnş. Madencilik Enerji retim San. ve Tic. A.ř. tarafından termik santral kurulması planlanmıştır. Enerji ihtiyacını karşılamasının yanı sıra, kurulması planlanan termik santral ile bölgenin hem endüstriyel açıdan geliştirilmesi hem de bölgede istihdam sağlanacağı algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yerli linyitin kullanılacağı Çırpılar termik santrali ile enerji üretimine 1.375.554.136 kwh'lik katkı sağlaması planlanmıştır (tasyapi.com).

Çalışmada, kömür karşıtlarının söylemleri Gramsci'nin kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Gramsci, hegemonyanın sağlanmasında zor ve rıza'nın önemine değinmiştir. Gramsci'nin zor ve rıza unsurlarıyla vurgulamak istediği, hegemonya oluşturulurken, grupların çıkarlarının ve eğilimlerinin dikkate alınması gerektiğidir. Rıza sağlamak için yönetilenlere taviz verildiği varsayımı, Çanakkale'ye yapılmaya çalışılan Çırpılar termik santralının köylülere iş imkanı sağlayacak olması ile açıklanmıştır.

Resmi söylemler incelendiğinde, Cox'un hegemonyanın devamı için fikirlerin gerekli olduğu savını destekleyen unsurlar bulmamız mümkündür. Örneğin, yetkililerin termik santral ile ilgili kalkınma, Türkiye için arzu edilen büyüme ve enerji talebindeki artış ile ilgili söylemleri bulunmaktadır. Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak termik santrallerin neden gerekli olduğunu “Önümüzdeki on yılda enerji talebinin artması gözle görülür bir gerçek. Tüm bunlarla birlikte Türkiye'nin arzu ettiği büyümeyi yakalaması için ihtiyacı olan enerji alanındaki büyüme hedeflerimizden asla vazgeçmiyoruz” (youtube.com.tr) sözleriyle açıklamıştır. Cumhurbaşkanı ise enerji talebini karşılamakta bağımlılığı azaltmak için kömür kaynaklarının kullanılması gerektiğini şu sözlerle belirtmiştir:

OECD ülkeleri arasında enerji talep artışının en fazla olduğu ülke Türkiye'dir. 2023 hedeflerimiz doğrultusunda ilerledikçe enerji talebimiz de katlanarak sürecektir. Önümüzdeki 10 yılda enerji alanında ihtiyaç duyacağımız yatırım miktarı 110 milyar dolar olarak hesaplanıyor. Bunun için kömür ve su gibi kendi kaynaklarımızı, güneş ve rüzgar gibi doğal kaynakları daha etkin kullanarak enerjideki talebi karşılamayı ve dışa bağımlılığımızı asgariye indirmeyi hedefliyoruz (hürriyet, 2016).

2017 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı görevinde bulunan Berat Albayrak'ın söylemlerinde ise Gramsci'nin savını destekleyen unsurlar bulunmaktadır. Albayrak'ın santral ile vurguladığı istihdamı taviz unsuru ile açıklamak mümkündür. Albayrak yapılacak olan termik santrallerin ekonomiye canlılık getireceğini, bölgede istihdam oluşturacağını, dışa bağımlılığı azaltacağını şu sözlerle açıklamıştır:

Kömür fiyatlarının 60-90 dolar arasında değişen piyasa trendine dayalı dalgalandığı süreçlerde yılda ortalama 3 ile 5 milyar dolar bir rakama tekabül ettiği bir gerçeklikte Türkiye'nin, sahip olduğu yerli kaynakları çok doğru bir şekilde kullanmasının ekonomik ve cari açıdan, özellikle bölgesel ve yöresel istihdam açısından, ekonominin canlanması açısından da önemli olduğu, son kertede enerjide bağımsızlık ve dışa bağımlılığın azaltılması noktasında da yerli kaynakların oranının artmasının önemli olduğu gerçekliğinde hakikaten ciddi adımlar attık, atıyoruz (hürriyet, 2017).

Kurulması planlanan Çırpılar Termik Santrali'nin rezerv çalışmaları Alman DMT firması tarafından yapılmış, santralin teknolojik malzemeleri yurt dışından satın alınıp, yerli malzeme ve yerli işgücü kullanılması planlanmıştır. DMT firması tarafından santrallerle birlikte bölgedeki yöre halkına kısa ve uzun vadeli iş imkanı sağlanacağı belirtilmiştir (tasyapi.com). Taşyapı-Taşzemin İnşaat ÇED yönetmeliğinin 9. Maddesine istinaden Çırpılar Termik Santral'i için halkı bilgilendirmek, görüş ve önerilerini almak için 2015 yılında "Halkın Katılımı Toplantısı" yaparak (emlakkulisi.com, 2015) Olumlu Çevresel Etki ve Değerlendirme Raporu (ÇED) almayı planlamıştır.

Resmi yetkililer ve Taşzemin İnşaat yetkilileri, kurulacak olan termik santralin ülkenin endüstriyel açıdan gelişmesine katkıda bulunacağını, özel sektörde yeni iş alanları oluşturacağını ve kişi başına düşen gelirin artmasında rol oynayacağını açıklayarak (hürriyet, 2015), köylüler arasında rıza oluşturmaya çalışmıştır. Çalışmada, termik santralin işsahası olarak görülmesi Gramsci'nin rıza ve ödün kavramları ile değerlendirilmiştir.

Yılda 3,52 milyon kömür tüketeceği ve 140 adet futbol sahası büyüklüğündeki bir alanı külle kaplayacağı varsayılan termik santral, insan sağlığını, çevreyi ve bölgedeki ekonomik etkinliği olumsuz etkileyecek olması nedeniyle çevrecilerin tepkisini çekmiştir (350turkiye.org, 2018). Köylüler ve çevreci dernekler, Çanakkale'de hali hazırda 5 tane termik santral olduğunu (enerjiatlası.com) ve enerji ihtiyacı için alternatif kaynaklara başvurulması gerektiğini savunmuşlardır (Oral Kaya, kişisel görüşme, Temmuz, 2018). Santralin atıklarının içme suyuna karışabileceği, bölgede sulama sorunu yaşandığı ve bölgenin en önemli ürünlerinden biri olan kapyra biberi üretimini etkileyebileceği endişesiyle santrale karşı çıkmışlardır (350Türkiye.org, 2018). Yenice Çırpılar Termik Santrali yapım aşamasına geçmeden kömür karşıtları önce termik santral karşıtı bir direniş başlatmışlar, kendi içlerinde örgütlenmişler, çevreci sivil toplum kuruluşlarının desteğini almışlar ve farkındalık oluşturmaya çalışmışlardır. Sonraki bölümde kömür karşıtı mücadele incelenecektir.

4.2.2. Çırpılar Direnişi

Çanakkale'nin Yenice ilçesinin Çırpılar köyüne yapılması planlanan Çırpılar kömürlü termik santraline karşı direniş, Kayatepe köyü eski muhtarı olan Hüseyin Soylu'nun kızı Fatma Soylu'nun 2015 yılında, Greenpeace'in sosyal medya hesabında Çırpılar'a bir termik santral yapılacağını haber almasıyla ve Hüseyin Soylu'nun

Yenice'nin Çırpılar köyünde yapılan toplantıya katılımıyla başlamıştır. Bir dönem Yenice İlçesi'ne bağlı köylerin Muhtarlar Birliği Başkanlığı'nı yapmış olan Hüseyin Soylu, "Halkın katılımı toplantısı" adıyla düzenlenen toplantıya katılmış ve toplantıda santralin insan sağlığına, çevreye, tarım ve hayvancılığa zarar vereceğini düşüncesi ile görüşlerini savunarak kömür karşıtı hareketi başlatmıştır (yuva.org.tr, 2018).

Halkın katılım toplantısı sonrasında Soylu'nun çevreci derneklerle görüşmesiyle ivme kazanan kömür karşıtı hareket, STK'ların ve muhtarların ortak bir çalışması ile yürütülmeye çalışılmıştır (ekoicq.com, 2018). Başlattıkları kömür karşıtı eylem çerçevesinde, Hüseyin Soylu ve kızı Fatma Soylu, bölgede 70'e yakın köye giderek, kurulacak olan termik santralin bölgeye olası zararlarını köylülere anlatmışlardır (yuva.org.tr, 2018). Hüseyin Soylu, santralden etkilenecek olan 75 köyün muhtarı ve Kazdağı Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği ile "çekirdek bir toplantı" yapmış, kurulması planlanan Çırpılar Termik Santrali'ne karşı Kazdağı Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği'nden yardım istemiş ve böylelikle başlatmış oldukları hareketi genişletmeyi amaçlamıştır.

Kömür karşıtları yapılan ilk toplantıdan yaklaşık on gün sonra, ikinci toplantıyı organize etmiş ve muhtarlardan termik santrale karşı olduklarına dair imza toplamışlardır. Eylemlerini barışçıl bir şekilde, imza kampanyası düzenleyerek yürüten kömür karşıtları, topladıkları 65 köy muhtarının imzasını ve dilekçesini, Çanakkale Kaymakamlığı, Çanakkale Valiliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Başbakanlık Makamı ve Cumhurbaşkanlığı Makamı gibi resmi kaynaklara ileterek (change.org, 2017) eylemlerine farklı bir boyut kazandırmayı amaçlamışlardır.

2015 yılında imza kampanyaları ve festivaller düzenleyerek, bilgilendirme toplantılarına katılarak, barışçıl bir şekilde başlatılan kömür karşıtı hareket termik santralin insan sağlığına, çevreye ve bölgedeki ekonomik etkinliğe vereceği zarar nedeniyle halen devam etmektedir. Çırpılar Termik Santrali'ne yönelik kömür karşıtı hareket, Hüseyin Soylu, kızı Fatma Soylu, Kazdağları Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği, İda Dayanışma Derneği, Troya Çevre Derneği, Tema, Ziraat Odası Başkanı Hicri Nalbant ile genişleyerek ve kitlelere ulaşmıştır.

Harekete katılanlar, kendilerine yaşam alanları oluşturmaya çalışmış, eylemlerinin amacının Kazdağlarını savunmanın yanı sıra yaşamı savunmak olduğunu, termik santrale karşı birleşeceklerini ve kazanacaklarını belirtmişlerdir (sendika62, 2016).

Eylemlerini yöredeki evleri gezip, termik santralin zararlarını anlatarak, bilgilendirme toplantıları ve imza kampanyaları düzenleyerek, İDK toplantılarında sunumlar yaparak gerçekleştirmişlerdir. Harekete katılanlar, “facebook”, “twitter”, “350.org”, “kömürüzer.com” gibi internet sitelerini kullanarak, sivil toplum kuruluşlarının internet sitelerinden duyurular yaparak örgütlenmişler, “Çanakkale’de Kömüre Yer Yok”, “Kömürden Kurtul”, “Kazdağlarına, Ses Ol Nefes Ol”, “Kömür Üzer”, “Diren Kazdağları” sloganlarıyla eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.

Kömür karşıtları, söylemlerinde hem kurulması planlanan santralin insan sağlığına ve çevreye olan zararlarına değinmiş, hem de hükümetin uyguladığı politikalara karşı olduklarını belirtmişlerdir. Çırpılar Direnişi’ne katılanların hakim sınıf tarafından uygulanan politikalara ve hakim söyleme karşı olmaları, harekete katılanları hegemonya karşıtı gruplar olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Gramsci’nin belirttiği üzere karşı hegemonik hareketin aydınlarla desteklendiği, aydınların değerlerin ve bilginin inşası ile kamuoyu oluşturmada rol oynadığı savından yola çıkılarak, aydınların söylemlerine yer verilmiştir. Termik santralin insan sağlığına zararlı olması ve yörenin ekonomik etkinliğine zarar verecek olması kömür karşıtlığının oluşmasının nedenlerini oluşturmaktadır. Kömür karşıtları eylemlerini gerçekleştirirken söylemlerinde insan sağlığı, çevre ve ekonomik etkinlik olmak üzere üç ana tema üzerine yoğunlaşmışlardır.

4.2.2.1. İnsan Sağlığı Teması

Termik santralin insan sağlığına zarar verecek olması kömür karşıtlığının oluşmasının önemli nedenlerinden biridir. Termik santralden salınan kükürt dioksitin, partikül maddenin, ağır metal ve radyoaktivitenin; felç, akciğer kanseri, kalp ve solunum yolu hastalıklarına, erken ölümlere yol açması (tema.org.tr, 2017), kömür karşıtlarının santrale karşı olmalarının nedenleri arasında yer almaktadır. Kömür karşıtı harekette önemli rol oynayan, eylemlere katılan ve santralin insan sağlığına zararlarına değinen Kazdağı Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği başkanı Süheyla Doğan, verdikleri mücadelenin Hüseyin Soylu’nun isteği üzerine başladığını, ancak hareketin kendi dinamiğiyle muhalefeti örgütlemesini arzuladıklarını ve hukuki olarak da destek verdiklerini ifade etmiştir (ekoIQ.com, 2018).

Eylemlerine pantkartları ve dolarları ile katıldıklarını belirten Süheyla Doğan, şirketlerin yanlış bilgilendirmelerine karşı halkı bilgilendiklerini, eğer müdahale

etmezlerse halkın istihdam sağlaması nedeniyle termik santrale olumlu baktığını, iddia etmektedir. Şirketlerin bilgilendirme çalışmalarının tek taraflı ve teknik içerikli olduğunu iddia eden Süheyla Doğan (birgün.net, 2018), termik santralin insan sağlığına zararlarını ise şu şekilde belirtmiştir:

Kömürlü termik santraller bütün dünyada vazgeçilen projeler arasında yer alıyor. İklim değişikliğine yol açtıkları biliniyor. Ciddi oranda karbon emisyonlarına neden oluyorlar. Bacalardan çıkan partiküllerin *insan sağlığını* etkilediğini biliyoruz. Bu partiküller; akciğer hastalıkları, kanser, solunum yetersizliği gibi bir sürü hastalığa neden oluyor. Etrafındaki bitki örtüsünü ve toprağı ciddi oranda etkiliyor. Tarım yapılamaz hale geliyor. Ağaçların üzerine dökülen uçucu küller nedeniyle ağaçlar nefes alamıyor. İçme suyu kaynaklarını, göletleri ve dereleri kirletiyor (birgün.net, 2018).

İda Dayanışma Derneği'nden Hicri Nalbant ise termik santrallerinin insan sağlığına zararlarına, küllerin kansere neden olacağına ve bölgeye getireceği diğer zararlara değinmiştir:

Santrallerin baca gazlarından azotoksit, karbonmonoksit, kükürtdioksit gazları çıkacak ve bu gazlar su ile birleştiğinde havada sülfürik asit olarak tarım alanlarının üstüne asit yağacak. Bu yıllarca birike birike bu bölgeyi, canlıların, insanların yaşayamayacağı hale getirecek. Kül depolama alanlarından çevreye radon gazı yayılacak bu da kanser demek, insan sağlığını, ekosistemi olumsuz etkileyecek (Hicri Nalbant, kişisel görüşme, Temmuz 2018).

Doğan ve Nalbant'ın *halkın iş imkanı nedeniyle santrale karşı çıkmadığı* söylemleri Gramsci'nin rıza unsuruna işaret etmektedir. Kurulması planlanan santrale, insan sağlığına zararları nedeniyle rıza göstermeyen kömür karşıtları, hükümetin enerji politikasını eleştirmiş, uygulanan politikalara, maddi gücü elinde bulunduran şirketlere, hükümete ve yabancı sermayeli yatırıma karşı olduklarını belirtmişlerdir. Doğan, eylemlerinde dolar kullanarak yabancı yatırımcıya karşı olduklarını belirtmeye ve toplumda termik santrallerin yabancı yatırımcı olduğu algısını oluşturmaya çalışmaktadır. Gramsci'nin de belirttiği gibi, aydınlar toplumda ortak değer yargıları oluşturmaya çalışmaktadır (Anderson, 1988, s. 9). Bu nedenle kömür karşıtı hareket, Gramsci'nin hegemonya karşıtı mücadelesi ile özdeşleştirilebilir.

Çırpılar Köyü'nde yaşayan emekli ormancı Mehmet Özenç ise Kazdağları'nın insan sağlığı için önemini vurgularken, santrali tehdit olarak gördüğünü belirtmiş ve şu şekilde yetkililere çağrı yapmıştır:

Buraya Türkiye'nin değişik illerinden nefes darlığı, KOAH rahatsızlığı olan insanlar rahat bir nefes almak için geliyorlar. Kazdağları'nda en çok endemik bitki ve kuru ormanı olan yer de bu bölge. Ancak buradaki manzaraya yakışmayan bir de Çan Termik Santrali var. Maalesef biz dünyada

Kazdağları'nın oksijeniyle ne kadar övünsek de, Kazdağlarını tehdit eden bir santral de var burada. Kazdağları'na yakışmayan bir görüntü. Burası doğaseverlerin nefes darlığı olanların nefes alacakları yer. Muhteşem bir orman örtüsü ve orman zenginliği var. Endemik bitkileri var, Kazdağı Göknarı var. Ancak bunlara uygun olmayan birde Çan Termik Santrali var. Kazdağları'na vurulmuş bir hançer gibi. Bunun yerinin burası olmadığını düşünüyorum (halkınhabercisi, 2017).

Özenç'in söylemlerini insan sağlığı teması altında değerlendirmek mümkündür. Özenç bölgede var olan Çan termik santralinin verdiği zararlara söylemlerinde yer vererek, termik santrali hançer ve tehdit olarak nitelendirerek toplumdaki iş imkanı algısını değiştirmeye, toplumu bilinçlendirmeye, insan sağlığı konusunda toplumda duyarlılık ve ortak değer yargısı oluşturmaya çalışmıştır.

İda Dayanışma Derneği'nden İlhan Pirinççiler ise verdikleri mücadeleyi, hangi derneklerle dayanışma içinde olduklarını ve termik santralin sağlığa olan zararlarını anlatırken, ortak değerlerinin önemini vurgulamıştır. Pirinççiler'in söylemlerinde Kazdağları'nın yalnızca Çanakkale'nin değil, Türkiye'nin değeri olduğu belirtilmiştir. Pirinççiler'in hükümet politikalarını sorgulayarak ve Kazdağlarının Türkiye'nin ortak değeri olduğunu belirterek ortak bir bilinç oluşturmaya çalışması, aydınların örgütlenmede anahtar görevi üstlendiğini (Cox, 1994, s. 58) göstermektedir. Pirinççiler, dayanışma çağrısını ve verdikleri mücadeleyi şu sözlerle anlatmıştır:

Sosyal medyada 3 gün süren kampanyaya 55 bin change.org ve 750 bin tweet ile destek aldık. Amacımız Türkiye'nin önemli oksijen depolarından biri olan, sadece Çanakkale'nin değeri değil, bütün Türkiye'nin değeri olan Kazdağımızı külden ve zararlı gazlardan korumak. Tabi ki yöredeki insanları da. Bu amaçla Türkiye'de Yuva Derneği, TEMA, Ankara'daki 350.org, Kazdağı Kültürel Varlıkları Koruma Derneği ve İda Dayanışma Derneği olarak büyük bir dayanışmaya imza atıyoruz. Termik santraller yöredeki su kaynaklarını çok büyük zarara uğratacak. Kül depo sahaları hem insan, hem de bitki ve hayvan sağlığına ciddi zararlara sebep olacak. Bu anlamda bütün Türkiye'yi önümüzdeki günlerde açacağımız sosyal medya dayanışmasına da çağırıyoruz (halkınhabercisi, 2017).

4.2.2.2. Çevre Teması

Kömür karşıtı hareketin oluşmasındaki diğer bir neden ise santralin çevreye vereceği zararlardır. Termik santrallerin kül yığınlarının çevreye radyoaktif madde yayması; hava kirliliğine, toprağın çoraklaşmasına ve orman alanlarının azalmasına yol açacak olması kömür karşıtlığının oluşmasının nedenleri arasında yer almaktadır

(karadenizisyandadır.net). Bu nedenle kömür karşıtları eylemlerini gerçekleştirip, halkı bilinçlendirmeye çalışırken söylemlerinde sıklıkla termik santrallerin çevreye olan zararına da değinmişlerdir.

İklim ve enerji uzmanı olan, aktivist Önder Alagedik kurulması planlanan termik santral ile ilgili kullanılan resmi söylemi eleştirmektedir. Alagedik, kimin doğayı yok edecek, iklimi değiştirecek ve faturayı halka ödetecek bir enerjiye ihtiyacı olduğunun sorgulanmasıyla çok şey öğrenileceğini belirtmiştir. “Enerjiye ihtiyacımız” var söyleminin çöktüğünü de belirten Alagedik, bu söylemin termik santraller için gerekçe oluşturduğunu ve ancak inanılır ise bu söylemin devam edeceğini ifade etmiştir (yesilgazete.org, 2017). Alagedik’in, “enerjiye ihtiyacımız” söylemini çökmüş olarak nitelendirmesi aydınların karşı hegemonya oluşturmada ortak değer yargıları oluşturarak rol oynadığı savıyla örtüşmektedir.

Kazdağı Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği üyesi Nebile Bayrak ise kömüre karşı olma nedenlerini anlatırken termik santrallerin hava kirliliğine yol açıyor olmasını ve temiz kömür söylemi ile kandırılmaya çalışıldıklarını “Kömürün hangi şekilde olursa olsun santralde yakıldığı sürece hava kirliliğine ve iklim değişikliğine neden olduğu bilimsel olarak kanıtlanmış durumda. Bizleri temiz kömür gibi kelimelerle kandıramazlar, artık kömür çağı geçti” (diken.com.tr, 2015) sözleriyle ifade etmiştir. Nebile Bayrak’ın söylemleri, Cox’un hegemonya’nın fikirlerle desteklendiği savı ile örtüşmekte ve Gramsci’nin hakim sınıfın hegemonya sağlamada kullandığı rıza unsuruna işaret etmektedir. Bayrak, kullanmış olduğu *kandırılma* sözüyle ise kömür karşıtı harekette ortak bir bilinç oluşturmaya çalışmıştır.

Gramsci’nin aydınları içinde yer alan Hicri Nalbant ise, eylemlerinde termik santralin çevreye olan zararlarını belirtmiş ve bu bölgeye devletin daha önce yatırım yaptığını, şimdi ise aynı yere santral yapmanın yanlış olduğunu şu sözlerle anlatmıştır:

Oradaki insanların sağlığı bu koşullarda çok ciddi etkilenecek. Yani orada yaşayan bütün canlılar, insanlar başta olmak üzere öncelikle de çocukların yaşamı etkilenecek. Dilerim bu yanıştan en yakın zamanda dönerler. Termik santraller, kömür yakıtı ile çalışan santrallerdir. Burada da kömür yanacak hem de kalitesiz kömür yanacak. Devlet, buraya bir miktar da yatırım yaptı. Yani sulama tesisinin üzerine santral kurmak, aymazlıktır. Ayrıca, santraller 5-6 tane göletin bulunduğu alana denk geliyor. Asit yağmurları, hem tarım ürünlerini hem de suları etkileyecek. Tabi bunlarda etkilenen sulara insanlar ve hayvanlar içecek. Ayrıca termik santrali, 200 megavatlık bir santral ama yaktığı kalitesiz

kömür de 2 milyonu bulacak. Burada, yakılan kömürün yüzde 40'ı kadar yani 800 bin ton kül birikecek (canakkaleolay, 2018).

Alagedik, Bayrak ve Nalbant'ın söylemleri incelendiğinde, çevre temasına yoğunlaştıkları, bununla birlikte resmi söylemi sorguladıkları, eylemlerini alternatif bir söylem üzerinden ve bilinçli bir şekilde yürüttükleri görülmektedir. Alagedik, Bayrak ve Nalbant'ın söylemleri belli bir düşüncenin empoze edilmeye çalışıldığı ve yönetilenlerin bu durumun farkında olarak söylemleriyle ortak bilinç oluşturmaya, karşı hegemonya oluşturmaya çalıştığına işaret etmektedir. Alagedik ve Bayrak resmi söylemin sorgulanmasını gerektiğini belirterek, enerji ihtiyacına alternatif bir söylem geliştirmişlerdir. Kömür karşıtlarının hakim sınıfın değerlerinin benimsetilmeye çalışıldığı bilincinde oldukları görülmektedir. Bu çerçevede aydınların Çanakkale'de termik santrale karşı anahtar görevi gördüklerini söylemek mümkündür.

Termik santrallerin olumsuz etkilerine değinen TEMA Vakfı'nın Yönetim Kurulu Başkanı Deniz Ataç ise, termik santral alanında bulunan göletin köylüler için olduğunu belirtmiştir. Ataç, "Bölge tarımsal potansiyeli yüksek, verimli tarım arazilerine sahip bir bölge. Devlet, bu köylerde tarım alanlarının sulanması için gölet inşa ediyor. Dava konusu termik santral bu göletin suyuna ortak oluyor. Bu gölet köyler için inşa edildi, termik santral için değil. Proje sahasındaki muhtarlar ve yöre insanları da bu termik santralin yörelerine zarar vereceğinin farkında, bu nedenle bu santrali istemiyorlar" (birgün.net, 2018) sözleriyle termik santralin çevreye vereceği zararlardan da bahsetmiştir. Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO) Çanakkale Şube Yönetim Kurulu Başkanı Türker Savaş ise termik santralin çevreye olan zararlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

Projenin ekonomik ömrü 25 yıl olarak öngörülüyor. Ancak çevreyi kirletme potansiyeline bakıldığında 25 yılda havayı, suyu ve toprağımızı öyle bir kirletecek ki burada tarım yapma olanağı ortadan kalkacak. Halbuki tekniğine uygun koşullar altında yapılacak tarımın ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirliği sonsuzdur. Ekonomisinin en önemli kısmı tarıma dayalı olan ve yurtdışına tarımsal ürün ihraç eden bu bölgedeki tarım alanlarının korunması için elimizden geleni yapacağız (birgün.net, 2018).

Ataç'ın ve Savaş'ın sözleri aydınların ortak değerleri kullanarak hegemonya karşıtı hareketi inşa etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Ataç, göletin köylüler için olduğunu ve köylülerin termik santralin zararları konusunda bilinçli olduğunu; Savaş ise santralin havayı, suyu ve toprağımızı kirleteceğini belirterek ortak değerler oluşturmaya

çalışmışlardır.

Çanakkale’ye yapılması planlanan termik santrallere karşı çıkan İda Dayanışma Derneği de santrallerin çevreye vereceği zararlara dikkat çekmiş, bölgede enerji alanında uygulanmaya çalışılan yatırımların sorumlusu olarak iktidarı şu sözlerle eleştirmiştir:

Tüm Dünya yenilebilir enerji kaynaklarına yönelirken bölgemizde başta rüzgar ve güneş olmak üzere yenilenebilir ve sonsuz kaynaklara yatırım yapılmamasının sebebi nedir? Bölgemizdeki bu yanlış, çarpık enerji ve sanayi yatırımları başta Bern Sözleşmesi olmak üzere Ülkemiz tarafından imzalanmış başka birçok diğer Uluslar arası sözleşmelere de aykırıdır. Türkiye’deki kömürlü termik santrallerin toplam kurulu gücünün neredeyse ¼ üne varan kısmını Lapseki, Karabiga, Bandırma hattında kurmayı planlamak insafsızlıktır. Tüm bunların sorumlusu şimdiki idare ve siyasi iktidardır. Başta iktidar milletvekilleri olmak üzere Çanakkale milletvekillerinin hepsinin sorumlulukları vardır (yesilgazete, 2016).

CHP Çanakkale milletvekili Bülent Öz de termik santrallerin çevreye olan zararlarına değinirken, hükümetin enerji politikasına alternatif olarak rüzgar ve güneş enerjisini savunmaktadır. “Dünya yenilenebilir enerjinin, AKP vazgeçilmiş enerji kaynaklarının peşinde” diyerek, hegemonya karşıtı hareket için ortak değer yargıları oluşturmuştur. Öz söylemlerinde hükümeti şu sözlerle eleştirmektedir:

Dünyanın bütün gelişmiş ülkeleri halklarını zehirleyen başta kömür olmak üzere fosil yakıtı dayalı, teknolojilerden uzaklaşmaktalar. Paris’te yapılan İklim Zirvesi Konferansı nda, hukuken bağlayıcı olacak anlaşma metninde, küresel ortalama sıcaklık artış limitinin 1,5 ila 2 derece arasında sınırlandırılması konusunda anlaşma sağlanmış ve Türkiye de bu anlaşmaya imza atmıştır. Bu çerçevede enerji arzı planlamalarında önemli bir enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji potansiyeline sahip Türkiye nin önümüzdeki 15 yıl içerisinde rüzgar, güneş başta olmak üzere yenilenebilir enerjiyi öne çıkaran bir enerji politikası izlemesi gerekmektedir (gazetedeğişim, 2017).

İda Dayanışma Derneği’nin ve Öz’ün söylemleri değerlendirildiğinde çevre temasına odaklandıkları görülmektedir. İda Dayanışma Derneği ve Öz, hükümetin resmi politikasına karşı alternatif bir politika üreterek rüzgar ve güneş enerjisini savunmuşlardır. Öz, “vazgeçilmiş enerji” söylemiyle, termik santrallerin artık kullanılmadığı algısını oluşturarak hükümetin politikalarını sorgulamıştır.

Çırpılar Köyü Muhtarı Kenan Şen ve Yenice Belediye Başkanı Veysel Acar ise çevrenin kırmızı çizgileri olduğunu, milletin yararına olacak yatırımlara karşı olmadıklarını belirterek, köylünün olumlu yaklaştığını ancak santralin zararlarını yanı

sıra olumlu yönlerinin de bulunduğunu, çevreye zarar vermeyecek ise yapılması gerektiğini ifade etmiştir (gazetedeğişim.com.tr, 2015). Şen ve Acar'ın söylemlerinde Gramsci'nin rıza unsurunu görmek, iş imkanını Gramsci'nin ödün kavramı ile eşleştirmek mümkündür.

Kendi kültürel değerlerini yönetilen gruplara benimsetmeye ve böylece hegemonyasını devam ettirmeye çalışan yönetici sınıf, söylemlerinde termik santralin enerji ihtiyacını karşılayacağı, kalkınma sağlayacağı ve yöre insanına iş olanağı sunacak olmasına yer vererek, toplumun bir kesiminin rızasını almaya çalışmaktadır. Devletin enerji politikaları, rıza göstermeyen büyük çoğunluğun ise direnerek, eylem yaparak, devletin enerji politikasına alternatif bir enerji politikası üreterek, karşı hegemonya oluşturmalarına yol açmaktadır. Bu nedenle çevreye verdiği zararlar nedeniyle kömür karşıtı harekette yer alanların söylemlerinde Gramsci'nin zor ve rıza unsurlarını görmek mümkündür.

4.2.2.3. Ekonomik Etkinlik Teması

Çanakkale'de kurulması planlanan termik santrale karşı başlatılan kömür karşıtı hareketin diğer bir nedeni, santralin yörenin ekonomik faaliyetini etkileyecek olmasıdır. Çanakkale'nin Yenice ilçesinin geçim kaynağının tarım, hayvancılık ve turizm olduğu değerlendiren kömür karşıtları için, kurulacak olan termik santralin bölge ekonomisini de etkileyecek olması endişe oluşturmuş, kömür karşıtlığının oluşmasına neden olmuştur. Bu konuda Hicri Nalbant termik santralin kurulmaya çalışıldığı bölgenin özel bir bölge olduğunu, bacalardan çıkacak kükürt dioksit gazının sülfürik asitle birlikte tarımı etkileyeceğini ve tarım ürünlerinin zarar göreceğini belirtmiştir (canakkaleolay, 2018).

Gramsci'nin iktidarın doğasına yönelik yaptığı analizler gibi, kömür karşıtları da hükümet politikalarını sorgulamıştır. Kömür karşıtı harekete katılanlar söylemleriyle hükümetin resmi politikalarının sorgulamışlardır. Aydınlar ortak bir kimlik olgusu oluşturup (Cox, 1994, s. 58), termik santral konusunda bir kanı oluşturmaya çalışmış ve örgütlenme için anahtar görevi görmüşlerdir. Kömür karşıtı eylemlerde yer alan Hicri Nalbant, bölgenin tarımsal açıdan önemini belirterek, ortak değer oluşturmaya çalışmıştır. Nalbant bölgenin ekonomik etkinliğini ve santralin tarıma etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

O bölge Agonya ovası olarak bilinen, etrafı ormanlarla çok özel bir yer. Dünyanın en değerli yerlerinden birisi. Ovada da kopya biberi yetişiyor. Kopya biberinin dünyada en kaliteli yetiştiği yer orası. Yunanlılar oraya bir tesis kurdular gelip, o biberden salçalık biber, közleme biber üretiyorlar ve Yunanistan'a götürüyorlar. Orda gölet var, Gönen barajı var, birçok gölet var oralardan sebze yetiştiriliyor, hayvan yemi olarak mısır yetiştiriliyor, hayvancılık yapılıyor, süt üretimi yapılıyor, hatta çilek, ahududu, böğürtlen üretimi yapılıyor. Siz oraya santral kurarsanız başlangıçta çevresindeki 10 bin dekarlık alan yok olur ordaki tarım biter (Hicri Nalbant, kişisel görüşme, Temmuz 2018).

Kömür karşıtı olan Çanakkale CHP üyesi'nin söylemlerinde ise Gramsci'nin rıza unsuru ve hakim sınıfın rıza oluşturmak için verdiği ödün öne çıkmaktadır. CHP üyesi "Köylü termik santrale kısa vadeli bakıyor, iş sahası olarak görüyor, ancak zararlarını gördükten sonra iş işten geçmiş olacak. Bize devletin buraya yatırım yaptığını söyleyip bize karşı çıkanlar da var. Orda yaşayan insanların geleceği gidiyor" (kişisel görüşme) sözleriyle köylünün santrale iş imkanı nedeniyle rıza gösterdiğinden bahsetmiştir. Ancak tarım alanlarında kullanılacak olan suyun santralde soğutma için kullanılacağını öğrenen, öncesinde termik santral projesini destekleyen köylüler santral karşıtı tavır almışlardır. Aydınlar termik santralin zararları konusunda hegemonya tarafından empoze edilmeye çalışılan algıyı, bölgenin ekonomik etkinliğine zarar verecek söylemleriyle değiştirmiş ve karşı hegemonya oluşmasında rol oynamışlardır.

Santralde soğutma için yılda 3,5 milyon metreküp suyun kullanılacak olması ve bu suyun tarımda sulama için kullanılan Çırpılar Göleti'nden çekilecek olması yörenin ekonomik etkinliğine zarar verecek olması, kömür karşıtlarının dikkat çektiği konular arasında yer almaktadır (350turkiye.org). Kömür karşıtı Fatma Soylu termik santralin tarıma vereceği zarardan bahsetmiş, termik santralin ekonomik büyüme getireceğini savunanlara karşı alternatif bir söylem geliştirmiş ve santralin zararlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

Binlerce yıllık bir doğa mirasının misafirleri olarak bizler, binlerce yıl sonrasına değer katarak, koruyarak taşıyacağımız bu mirası birkaç misafirin on binlerce yılın yanında kısacık kalan ömrünün vicdanına bırakarak ekonomik bir büyüme ve gelişme sağlanabileceğine inanmamalıyız. Bu ayak sesleri sert bir şekilde duyulan iklim felaketlerine doğru frene basmak yerine gaza basmaktır (yesilöfke.com, 2018).

İda Dayanışma Derneği'nden Pınar Bilir ise "Termik santraller büyük yatırımların parçalarıydı. Yaşamın en değerli arazilerinde dev bacalı binalar diktiler. Bunu yaparken Antik kent, tarım arazisi, insan yaşamı dinlemediler. O muhteşem

köprünün ve devamı otobanın kollarını termik santrallere bağladılar. Ahtapotun kolları şehrin etrafında sinsice ilerledi” (Bilir, 2017) sözleriyle termik santral projesinin büyük yatırımların bir parçası olduğunu iddia etmiştir. Fatma Soylu ve Pınar Bilir geliştirdikleri alternatif söylemlerde tarım, insan yaşamı, iklim konularında ortak değerler oluşturmaya çalışmışlardır.

Burhaniye Çevre Platformu’ndan Avukat Filiz Sonsuz ise maden şirketlerinin çoğunun yurt dışı kaynaklı olduğunu, uygulanan politikaların maden şirketinin çıkarlarına uygun olduğunu ve bu projenin tarıma zarar vereceğini şu şekilde ifade etmiştir:

Bunların pek çoğu da yurtdışı kaynaklı şirket. Ama tepki çekmemek için birçoğu kendine yerli firma süsü vererek çalışıyor. Doğayı, tarımı, hayvancılığı, insan sağlığını kısacası tüm ekosistemi yok edecek olan projeden tek karlı çıkan maden şirketi olacak. Vergilendirmeyi bile sadece beyanı üzerinden yapacak olan şirket, söylediği üretimin sadece yüzde 2’sini vergi olarak verecek. Burada dikkat çekici nokta ise beyan kısmı.Yani devletin herhangi bir denetlemesi olmaksızın şirketin üretim anlamında söylediği miktar kabul edilecek (birgün.net, 2018).

Fatma Soylu, köyde yaşayanların geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğunu, Yenice’ye yapılan bir yatırımın zararlı olabileceğini halkın anlamasının zor olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Köy sakinleri hayvanını otlatır, tarlasını sürer, işine gücüne bakar. Termik santralin zararını bilmez, yatırım yapıyor diye sevinir. Bu yatırımın toprağına, suyuna, kendine vereceği zararı bilemez, bilmek de görevi değildir. Bu görev, ülkesi ve halkı için en doğru yatırımı zaten yapmakla yükümlü devlet kurumlarıdır (yuva.org.tr, 2018).

Soylu, Bilir ve Sonsuz, söylemlerinde santralin tarıma vereceği zararlara değinmiş ve santrale yabancı sermaye ile yapılıyor olması nedeniyle karşı olduklarını açıkça belirtmişlerdir. Çırpılar Termik Santali’ne yönelik kömür karşıtı hareket, santralin çevreye, insan sağlığına ve yöre ekonomisine zararlı olduğunu düşünen ve devletin enerji politikalarını sorgulayan aydınlar tarafından desteklenmiştir. Değerlerin inşasında aydınlar, hakim söyleme karşı alternatif söylemle karşı hegemonya oluşturulmasına yardımcı olmuşlardır (Anderson, 1988, s. 9).

2015 yılında başlayan kömür karşıtı harekete katılanlar, eylemlerine devam edip farkındalık oluşturmaya ve santralin sağlığı, çevreye ve ekonomiye zararlı olduğunu anlatmaya çalışmaktadırlar. Kömür karşıtları facebook, twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanarak örgütlenmekte, eylemlerini barışçıl şekilde sürdürmekte ve süreci

devam ettirmektedirler. Harekete katılanlar, yaptıkları eylemlerde resmi söyleme alternatif bir söylem oluşturmuşlar ve oluşturulan alternatif söylem, aydınlar tarafından desteklenmiş, hegemonya karşıtı hareketi oluşturmada kullanılmıştır. Çalışmada, ortak değerler oluşturup, sınıfları birbirine bağlamada ve karşı hegemonyanın oluşmasında aydınların görev aldığı yaklaşımı ön plana çıkarılmış ve ortaya çıkan kömür karşıtı hareket hegemonya karşıtı hareketler olarak değerlendirilmiştir.

4.3. Hidroelektrik Santrali Karşıtı Mücadele: Fındıklı Direnişi

Rize'nin Fındıklı ilçesinde yer alan Arılı ve Çağlayan dereleri üzerine kurulmaya çalışılan 24 HES, çevreci hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yapılması planlanan santrallerle enerji ihtiyacını karşılamak, yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarına yönelmek amaçlanmıştır. Santrallere çevreye, yörenin ekonomik etkinliğine zarar vereceği, suyun ticarileştirip yaşam alanlarının işgal edildiğini düşünen köylüler ve STK'lar tarafından karşı çıkılmış, HES karşıtı hareket başlatılmıştır. Kurulması planlanan HES'lerin neoliberal ekonomi politikaları, enerji ve kalkınma söylemleri ile desteklendiği (Atvur, 2012, ss. 206-227) dikkate alındığında, ortaya çıkan HES karşıtı hareketin hegemonya karşıtı hareketler olarak incelenmesi uygun görülmüştür. Bu bölümde oluşan HES karşıtı Fındıklı Direnişi incelenecek ve karşıtların söylemlerine yer verilecektir.

4.3.1. Fındıklı'daki Hidroelektrik Santral Projeleri

Rize'nin Fındıklı ilçesinde bulunan Arılı ve Çağlayan vadilerine Zeki, Ayen, KZR ve Paren enerji şirketleri tarafından Hayat, Paşalar, Taşdibi, Çatak, Üstün 1 ve Üstün 2 Hidroelektrik Santralleri kurulması projelenmekte olup, toplamda ise 24 ayrı hidroelektrik santral projesi yapımı planlanmıştır (Adaman, et al., 2016, s. 326-329). Fındıklı'nın Arılı vadisindeki Büyükdere ırmağı üzerine Par-En enerji şirketi tarafından 12.811.291 TL maliyetle, 4.31 mw'lık Hayat Hidroelektrik Santrali, (enerjigünlüğü, 2017), Zeki Enerji Firması tarafından ise 10.40 MW'lık Çatak Hidroelektrik Santrali kurulması planlanmıştır.

Proje aşamasında olan ve Çağlayan Vadisi'ne kurulması planlanan diğer hidroelektrik santralleri ise Ayen Firması tarafından planlanmıştır. Ayen Enerji Firması Fındıklı'ya 40 megavat gücündeki Paşalar ve 14 mw'lık Taşdibi hes projelerini yapmayı ön görmüştür (enerjigünlüğü, 2015). Fındıklı'ya Arılı ve Çağlayan Vadileri'nin yanı

sıra, Ihlamlı Vadisi'ndeki Zuğu Deresi ve Yeşil Dere üzerine KZR Firması tarafından ise 5 megavat gücündeki Üstün 1-2 Regülatörleri ve HES projesi yapılması da projelendirilmektedir (evrensel, 2011).

Kurulacak olan santraller ekonomik kalkınma, enerji ihtiyacı, elektriğe kesintisiz erişim söylemleriyle desteklenmiş, topluma kabul ettirilmeye, toplumda Gramsci'nin rıza unsuru oluşturulmaya çalışılmıştır. Resmi söylemlerde ise, Cox'un hegemonyanın devamı için gerekli gördüğü fikirlerini bulmamız mümkündür. Resmi yetkililerin, Fındıklı'ya kurulması planlanan HES'lerle ilgili kalkınma, Türkiye için arzu edilen büyüme, enerji talebindeki artış söylemleri bunu destekler niteliktedir. Bu konuda AKP Rize Milletvekili Bayram Ali Bayramoğlu, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamada hidroelektrik santrallerin önemini, HES'lerin dışa bağımlılığı azaltacağını şu şekilde belirtmiştir:

Türkiye'de su kaynaklarından üretilebilecek enerjinin 50 ile 150 bin megavat arasında olduğunu söylendiğini, şu anda kurulu olan hidroelektrik santralleri ile 15 bin megavat enerji üretiliyor. Bu da kapasitenin ancak üçte birinin kullanıldığını gösteriyor. İkizdere Vadisinde yapılan hidroelektrik santrallerine (HES) birileri karşı çıkıyor. Dereyi korumak HESlere karşı çıkmakla değil, ona yönelik yatırım ve planlama ile olur. Vadide yapımı sorunlu bazı HES projelerini konuşabiliriz. Ama HES'ler yapılmazsa enerjiyi nereden bulacağız. Dışa bağımlılığımız devam edecek (evrensel.net, 2011).

Bakan Veysel Eroğlu ise Rize'ye yapılacak olan HES'lerin enerji elde etmedeki önemini "Bu santraller suyu yutmuyor. Su hem yer altından akıyor hem yer üstünden akıyor. Yer altındaki su tekrar yeryüzüne çıkıyor. Suyu yutmuyor yani. Burada elde edilen enerjiyi merak etmeyin. Rize'ye, Trabzon'a vereceğiz. Başka yerde elektrik kesilirse burada ampuller sürekli yanacak" (pazar53, 2008) sözleriyle vurgulamıştır. Berat Albayrak ise enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için heslerin gerekli olduğunu şu sözlerle belirtmiştir:

Tüm santralleri yapmak durumundayız. Hem elektrik enerji ihtiyacımızı azaltmak, hem dışa bağımlılığı azaltmak, hem de kaynak çeşitliliğini artırmak için bunları yapmalıyız. Hangi engel çıkarsa çıksın ülkemizi büyütmeye devam edeceğiz. Tabiatımıza zarar vermeden, çevreyi koruyarak bu adımları atmak, bu santralleri açmak zorundayız (ensonhaber, 2016).

Fındıklı halkı ise kurulması planlanan hidroelektrik santrallerin yaşam alanlarına ve çevreye zarar vereceği, yörenin ekonomik etkinliğini etkileyeceği, nedenleriyle hidroelektrik santrallere karşı çıkmışlardır. Fındıklı halkının karşı çıktığı diğer bir konu ise suyun ticarileşmesidir. Fındıklılar, suyun kullanım hakkının kendilerinden alınıp

şirketlere verilmesine karşı çıkmakta ve köylerindeki derelerden akan suyun şişelenip, belirli bir ücretle kendilerine satılacağını iddia etmiştir. Yapılacak olan santrallerin hem çevreye hem de ekonomiye zararlı olacağını düşünen Fındıklı halkı, şirketlere, devlete karşı bir mücadele başlatmışlardır. Bu bölümde Fındıklı'ya yapılması planlanan hidroelektrik santrali projesi ile başlayan Fındıklı Direnişi'ne, hidroelektrik santral karşıtı grupların nasıl ortaya çıktığına ve söylemlerine yer verilecektir.

4.3.2. Fındıklı'da Hidroelektrik Santral Karşıtı Hareket

Fındıklı direnişi, Fındıklı köylülerinin 2007 yılında şirket yetkililerinin bölgeye gelme nedenlerini araştırması ile başlamıştır. Şirketler tarafından Çağlayan ve Arılı dereleri üzerine 24 hidroelektrik santralinin yapılacağını öğrenen Arslandere köylüleri, Fındıklı'da HES karşıtı mücadelenin ortaya çıkmasında rol oynamışlardır. Kamuya ait olan suyun özelleştirilmesi, 49 yıllığına şirketlere devredilmesi, HES'lerin çevreye olan zararları ve köylünün geçimini etkileyecek olması Fındıklı'da hidroelektrik santrali karşıtı mücadelenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Fındıklı direnişini başlatan köylüler öncelikle santrallerin yapımını önlemek amacıyla bir toplantı düzenlemişler (Adaman ve diğerleri, 2016, ss. 326-329), toplantıya siyasi partileri, dernekleri, kooperatifler ve sendikaları dahil etmeye çalışmışlardır. Toplantı sonrasında alınan kararla HES karşıtları tarafından Dünya Su Günü 22 Mart 2007' de "Fındıklı Derelerini Koruma Platformu kurulmuştur (lazuri.com). "Fındıklı Derelerini Koruma Platformu" adı altında toplanmaya başlayan HES karşıtları, eylemlerini köy kahvelerinde toplantılar düzenleyerek, köylülerle görüşüp HES'lerin zararlarını anlatarak gerçekleştirmişlerdir.

Platformun amacı, Arılı ve Çağlayan derelerinin üzerine yapılması planlanan hidroelektrik santrallerine karşı, bölgenin ekolojik ve sosyal yapısını korumak, derelere sahip çıkarak, hukuki anlamda mücadele vermektir (lazuri.com). HES karşıtları, köylülerine santral yapılan köylülerini çağırıp, deneyimlerini anlattırmışlar ve bu süreç sonrasında hidroelektrik santrali karşıtı mücadele bir halk hareketine dönüşmüştür (Adaman ve diğerleri, 2016, s. 326). Bu konuda Arılı Köyü muhtarı Cengiz İnce, İkizdere, Senoz, Çayeli'ne yapılan HES'lerin zararlarını bilenlerin köylülerine geldiklerini, Fındıklı Derelerini Koruma Platform'u sayesinde hocaların da köylülerine gelerek bilgilendirildiklerini ve yörenin SİT alanı ilan edilmesinde rol oynadıklarını belirtmiştir (Milliyet, 2010).

Derelerin Kardeşliği Platformu (DEKAP)'nın da dahil olduğu HES karşıtı harekete katılanlar hukuki mücadele sonucu ÇED raporunun iptal edilmesini ve 2008 yılında Çağlayan vadisinin 1. Derece sit alanı ilan edilmesini sağlamışlardır (Adaman, ss. 325-326). Direnişe, Fındıklı köylülerinin, Derelerin Kardeşliği Platformu ve Fındıklı Derelerini Koruma Platformu üyelerinin yanı sıra milletvekilleri, öğretmenler, çocuklar, Karadeniz İsyandadır Platformu (KİP) da dahil olmuştur. KİP üyeleri de eylemlere katılarak bölgede yürütülen HES karşıtı mücadeleye destek vermişlerdir.

2009 yılında doğal yaşamın korunmasını sağlamak amacıyla kurulan Karadeniz İsyandadır Platformu, ekolojik yıkıma karşı, doğa ve yaşam mücadelesini savunmuş (karadenizisyandadır), Karadeniz'deki hidroelektrik santral karşıtı mücadelede rol oynamıştır. Platform üyeleri 2009 yılında hidroelektrik santrallere, nükleer santrallere karşı mücadele için “Yaşam Yolculuğu” adında iki hafta sürecek olan eylemler gerçekleştirmişlerdir. Eylemlerinin amacının, hidroelektrik santrallere, nükleere, termik santrallere, endüstriyalizm ve madencilik faaliyetlerine, ormansızlaştırmaya, insansızlaştırmaya, çay ve fındıktaki sömürüye, küçük çiftçi tarımının ve köylülüğün tasfiye edilmesine karşı doğaya ve yaşama sahip çıkmak olduğunu belirtmişlerdir (bianet, 2011).

2010 yılında ise Arılı Vadisi 1. Derece sit alanı ilan edilmiştir (Adaman, s. 325-326). Arılı Vadisinin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca 2010 yılında Doğal Sit Alanı ilan edilmesinin ardından, bölgede hidroelektrik santrali yapmak isteyen şirketler, 2011 yılında bu karara itiraz etmiş, ancak Danıştay Arılı'nın sit özelliğini koruması yönünde karar vermiştir (odatv.com, 2012). 2012 yılında ise Çağlayan Deresi üzerine yapılması planlanan yeni bir HES projesi gündeme gelmiştir. 19 megavat kurulu gücündeki Taşdibi Hidroelektrik Santrali projesi için yetkililer tarafından ÇED toplantısı düzenlenmiş, toplantıya katılan hidroelektrik karşıtları yörenin muhtarlarının toplantıda olmaması nedeniyle toplantıyı iptal ettirmek istemiş (haberler.com, 2012), “Fındıklı Dereleri Özgür Akacak” pankartları ve ısırgan otlarıyla eylem yapmışlardır.

HES şirketleri Çağlan ve Arılı vadilerinin sit alanı ilan edilmesinin ardından Fındıklı'nın Ihlamurlu Vadisi için yeni bir HES projesi ortaya koymuştur. Ihlamurlu Vadisi'nde bir firmanın 6 megavat kurulu gücünde Üstün 1-2 Regülatörü ve Hidroelektrik Santrali projesi için ÇED toplantısı yapılacağını öğrenen köylüler eylem çağrısı yaparak, bölgede yapılması planlanan santrallere karşı olduklarını belirtmişlerdir (ntv.com.tr). 2014 yılında ise Karadeniz İsyandadır Platformu üyeleri

termik santral, maden ocakları ve hidroelektrik santrallere karşı farkındalık oluşturmak için “Karadeniz Doğa ve Yaşam Yolculuğu” adıyla eylem başlatmışlardır (bianet, 2014). HES karşıtları, şirketlerin HES projeleri hakkında bilgi edindikçe, köylerine yeni bir HES yapılacağını öğrendikçe, meydanlarda toplanıp tulum eşliğinde horon çekmişler, basın açıklaması yapmışlar (Hamsici, 2011, ss. 117-145) ve dövizlerle yürüyüş yaparak eylemlerini barışçıl bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.

2017 yılında ise Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun vadiyi “Doğal sit” alanı ilan etmesine rağmen Zeki Enerji A.Ş tarafından yeni bir hidroelektrik santrali projesi gündeme getirilmiştir. Zeki Enerji tarafından “Doğal sit” alanı özelliğinin kaldırılması istemiyle Rize İdare Mahkemesine dava açılmış, ancak mahkeme bilirkişi raporu üzerine bu isteme ret kararı vermiştir. HES karşıtları bu kararı horonla kutlamıştır (Karadenizisyandadır.net, 2018).

2007 yılında başlayan ve 11 yıldır devam eden HES karşıtı Fındıklı Direnişine katılanlar DEKAP, Fındıklı Derelerini Koruma Platformu ve KİP üyelerinden, emekli öğretmenlerden, siyasi anlamda aktif olan kişilerden ve köylülerden oluşmaktadır. Üyeler, yapılması planlanan hidroelektrik santralilere karşı halkı bilgilendirmek için Fındıklı’da bulunan köyleri gezip köylülerle konuşarak, film gösterileri, mitingler ve toplantılar düzenleyerek ve köylüleri hidroelektrik santrali kurulan vadilere götürüp neden karşı olduklarını, hidroelektrik santrallerinden sonra köylülerin ne ile karşılaşacaklarını anlatarak eylemlerine devam etmektedirler.

HES karşıtları sosyal medya üzerinden, facebook ve twitter kullanarak, şirketlere karşı mücadele etmektedirler. Fındıklı İlçesi’ne yapılması planlanan 24 ayrı hidroelektrik santrali projesine karşı, köylüler, Fındıklı Derelerini Koruma Platformu, Derelerin Kardeşliği Platformu ve Karadeniz İsyandadır Platformu üyeleri “su hayattır, satılamaz”, “dereler özgürdür, özgür akacak”, “doğana, kültürüne, barışa sahip çık” sloganlarıyla hidroelektrik santrali karşıtı mücadeleye devam etmektedirler.

HES karşıtı hareket, Rize dışındaki diğer illerden sağlanan katılımı genişlemiştir. HES karşıtları eylemler ve paneller düzenleyerek, imza stantları açarak kamuoyu oluşturmaya ve toplumsal bilinçlenmeyi hızlandırmaya çalışmışlardır. Arılı ve Çağlayan dereleri üzerinde kurulmaya çalışılan HES’lere yönelik ortaya çıkan hareketin aktörleri, belirli temalar etrafında bir araya gelmişlerdir. HES karşıtları, eylemlerini gerçekleştirirken söylemlerinde yaşam alanı, çevre ve ekonomik etkinlik olmak üzere üç ana tema üzerine yoğunlaşmışlardır. Harekete katılanlar, söylemlerinde hükümetin

uyguladığı politikalara karşı olduklarını, Fındıklı direnişinin örgütlü bir mücadele olduğunu, seslerini siyasilere ve şirketlere duyurmaya çalıştıklarını da belirtmişlerdir (youtube.com.tr, 2018).

Çalışmada yer alan HES karşıtı hareket; çevre, yaşam, ekonomik etkinlik temaları etrafında örgütlenip, yöneticiler tarafından uygulanan neoliberal politikalara karşı olması nedeniyle hegemonya karşıtı gruplar olarak değerlendirilmiştir. Gramsci'nin belirttiği üzere karşı hegemonik hareketin aydınlarla desteklendiği, aydınların değerlerin, bilginin inşasında rol oynadığı argümanından yola çıkarak, HES karşıtı hareketin oluşmasında fikirlerin, değerlerin önemli olması, bu değerlerin inşasında, kamuoyu oluşturulmasında aydınların rol alması nedeniyle bu çalışmada aydınların söylemlerine sıklıkla yer verilmiştir.

4.3.2.1. Yaşam Alanı Teması

Fındıklı ve Çağlayan dereleri üzerine yapılması planlanan HES'lerle suyun ticarileştirilerek yaşam alanlarının işgal edildiğini düşünen HES karşıtları, eylemlerinde HES karşıtı mücadelenin nedenlerini oluşturmaktadır (Atvur, 2014, s. 291). Yaşam alanlarını savunacaklarını ifade eden Fındıklı köylüsü ve Fındıklı Derelerini Koruma Platformu sözcüsü Avni Ertaş, (haberler.com, 2012), Fındıklı direnişinin halkın, siyasi bir ayırım gözetmeksizin katıldığı örgütlü bir mücadele olarak değerlendirmiştir (youtube.com.tr, 2018). HES karşıtı harekete katılanlar eylemlerinin amacının yaşamı savunmak olduğunu ifade etmişlerdir. Karadeniz İsyandadır Platformu tarafından düzenlenen *Yaşam Yolculuğu* eylemlerine katılan Karadeniz İsyandadır Platformu sözcüsü Eren Dağistanlı yaşam alanlarına müdahale edildiğinde keşke dememek için müdahale etmeleri ve direnmeleri gerektiğini vurgulamıştır (rizedeyiz.com, 2010).

HES karşıtı harekette yer alanların santrale karşı enerji söylemi ile ikna edilmeye çalışılması Gramsci'nin rıza unsuruna işaret etmektedir. Kurulması planlanan santrale karşı harekete katılanlar, hükümetin enerji politikasını eleştirmiş, uygulanan politikalara, Cox'un da belirttiği gibi maddi gücü elinde bulunduran şirketlere, hükümete, yabancı sermayeli yatırıma karşı olduklarını belirtmişlerdir. Avni Ertaş, halkın enerji üzerinden halkın ikna edilmeye çalışıldığını, suyun satılarak, kullanım hakkının şirketlere devredilmesine karşı olduklarını şu sözlerle belirtmiştir:

Biz bu suyun ticarileşmesini istemiyoruz. Biz bu suyun satılmasını istemiyoruz. 49 yıllığına şahıslara ya da şirketlere devredilsin istemiyoruz. Bu su, bu doğada yaşayan canlılara aittir. Mesele enerji gibi çok önemli söylem üzerinden yöre

halkını ikna edebilmektir. Direniyoruz kullanım hakkı verilen şirketlerin kullanım hakkı iptal edilene kadar (youtube.com.tr, 2016).

Ertaş'ın suyun satılmasını, ticarileştirilmesini istemediğini belirterek, yapılması planlanan HES'lere karşı eylemlerinde kullandığı söylemleri ortak bilinç oluşturmaya, karşı hegemonya oluşturmaya çalıştığına işaret etmektedir. Ertaş'a göre iktidar, enerji söylemi ile rıza oluşturmaya, belli bir düşünceyi empoze etmeye çalışmıştır.

Derelerin Kardeşliği Platformu'ndan Avukat Remzi Kazmaz ise 11 yıldır süren hidroelektrik santrali mücadeleleri boyunca, hidroelektrik santrallerin egemen sınıfın lehine olduğunu, yasaların değiştirildiğini ileri sürmüş ve suyun ticarileşmesine karşı olduğundan şu şekilde bahsetmiştir:

Fındıklı'da Bakanlık halkı 11 yıldır dinlemiyor. Bir çivi dahi çakılamayacak sit alanına, Zeki enerji hidroelektrik santrali yapmak istiyor. Fındıklı'da 11 yıldır süren hidroelektrik santrali mücadelesini Fındıklı halkı yaptı. Hidroelektrik santralle ilgili olayın perde arkasında suyun ticarileşmesi var. 2030 yılında Dünyada var olan kuraklığı keşfeden burjuvazi ve emperyalizm önce hidroelektrik santrali ayağını öne koydu. Sonra dsi'den suyun kullanım hakkı alındı, sonra EPDK' dan enerji üretmeyi aldı ama, asıl alınan özelleştirme ile beraber suyun kullanım hakkını özel sektöre devrediyor. Su şu anda 50 kuruş, 1 lira yarın 2.5 lira olacak bunu köylü bilmiyor, köylü hidroelektrik santralle ilgili uyutuluyor. Onun altında suyun ticarileşmesi var, eğer hidroelektrik santraliler kurulursa, su paketlenen fabrikalar kurulacak, Kendi deremize uzaktan bakacağız. Türkiye de enerji olayı var. Bakanlığın kalkınma yapıyorum ya da, enerjiye önem veriyorum adı altında yasal mevzuata uymaksızın devam ettiği olaylar mahkemelere tosluyor. Bu kez mahkemeleri dizayn ediyorlar, biz eskiden davaları kazanıyorduk, davaları kazanamıyoruz çünkü çed yönetmeliğini değiştiriyorlar, hepsini kimin lehine yapıyorlar egemen sınıfların, sermayenin, emperyalizmin (youtube.com.tr, 2018).

Gramsci'nin belirttiği gibi, yönetici sınıfın değerleri halka benimsetilmeye çalışmıştır. Kazmaz HES projelerinde kalkınma ve enerji söylemi ile halkın ikna edilmeye çalışıldığından bahsetmektedir. Harekete katılanlar söylemleriyle ortak bilinç oluşturmaya çalışmış ve enerji ihtiyacına alternatif bir söylem geliştirmişlerdir. Bu çerçevede aydınların HES'lere karşı anahtar görevi gördüklerini söylemek mümkündür. Bu konuda Kazmaz'ın halkın uyutulduğu söylemini, Gramsci'nin savları ile değerlendirmek mümkündür. Kazmaz, "kalkınma yapıyorum" ya da "enerjiye önem veriyorum" söylemleriyle halkın uyutulduğunu iddia etmiştir. İktidar tarafından kullanılan kalkınma ve enerji söylemleri Cox'un hegemonyanın fikirlerle desteklendiği savına işaret etmektedir.

KİP üyesi Hatice Hacısalihoğlu ise, şirketlerin insanları kandırmak için veya bir yatırım yapabilmek için köylerin muhtarını ve bekleşisini araştırdığını, bazı ailelerin HES'e karşı olduğunu, bir ailenin oğlunun ise şirketten para aldığını ve HES'i desteklediğini iddia etmiştir (evrensel.net, 2010). Salihoğlu'nun köy muhtarlarının ve bekleşilerinin araştırıldığı söylemleri Gramsci'nin devletin sivil toplumu ve bireyleri, özel yaşamları da dahil olmak üzere, denetlediği ve düzenlediği argümanı ile örtüşmektedir. Bir ailenin şirketten para aldığı ve HES'i desteklediği iddiası ise Gramsci'nin hakim sınıf tarafından rıza sağlamak için verdiği ödüne işaret etmektedir.

Fındıklı Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanı Kadirhan Kadioğlu'nun söylemleri de, hegemonyanın fikirlerle desteklendiği argümanına işaret etmektedir. Hegemon sınıf tarafından uygulanmaya çalışılan politikalar, ıslah fikri ile desteklenmiştir. Kadioğlu, derelerimize sahip çıkma zamanı söylemiyle ortak bilinç, karşı hegemonya oluşturmaya çalışmıştır. Kadioğlu, halkın rant uğruna ıslah çalışması söylemiyle ikna edilmeye çalışıldığını şu sözlerle belirtmiştir:

İlçemizdeki siyasi partiler, muhtarlar, sivil toplum temsilcileri olarak ilçeye sahip çıkacaklarını kaydederek, “derelerdeki vahşeti durdurmak için, ıslah çalışması diyerek halkın ıslah edilerek HES'lere ikna edilmesine karşı hep birlikte dere yatağındaki ateşi yeniden yakıyoruz. Şimdi deremize, suyumuza yaşam alanlarımıza sahip çıkma zamanı. Şimdi Fındıklı derelerinin özgür akacağını dosta düşmana hep birlikte gösterme zamanı. Deremizin ve halkımızın rant uğruna ıslah edilmesini istemiyoruz. Halka rağmen hiçbir proje zorla kabul ettirilemez. Onurlu ve yürekli Fındıklı halkı deresinden suyundan asla vazgeçmez. Hayde şimdi hep birlikte el ele tutuşup derelerimize sularımıza sahip çıkmaya (muhalefet.org, 2012).

Cox, fikirlerin alternatif bir yapı için mevcut düzeni sorguladığı iddiasını Acar'ın söylemlerinde bulmak mümkündür. Fındıklı Direnişi'ne katılan Acar, neden rüzgâr, dalga ve güneş enerjisi gibi alternatif projelerin üretilmediğini sorgulamış, resmi politikaya alternatif bir politika geliştirerek, güneş enerjisini savunmuş ve şu alternatif söylemle HES karşıtı harekette yer almıştır:

Şirketler ilgili kurullardan suyun kullanma hakkını alabilirler ama bizlerden asla alamazlar. Alamayacakları da ortadadır. Bizler vadilerden aktık geldik ve burada toplandık. Dereleriyle, ormanlarıyla, dağlarıyla, yaylalarıyla, tarihi kemer köprüleriyle, dolmataş evleriyle, serenderleriyle, kültürü ile eşsiz güzelliğe sahip Fındıklı'ya doğasever vatandaşlar sahip çıkacaktır. Enerji deyince akla hemen sularımız geliyor. Neden bilimin ve Avrupa'nın kabul ettiği rüzgâr, dalga ve güneş enerjisi projeleri üretilmiyor? (birgün, 2008).

4.3.2.2. Çevre Teması

HES karşıtlarının, harekette yer almalarının diğer bir nedeni yapılacak olan santrallerin çevreye zarar verecek olmasıdır. Hidroelektrik santral kurulan derelerde suyun tamamının kullanılması, vadilere akan küçük dere kollarındaki suyun yok olmasına ve ekolojik dengenin bozulmasına karşı Fındıklı Direnişi'ni başlatmışlardır. Santrallerin, dereler ve vadilerdeki canlıların yaşamı için tehdit oluşturması ve endemik bir tür olan Deniz Alası balığının üreme alanının Çağlayan deresi olması da hidroelektrik karşıtlığında rol oynamaktadır (lazuri.com). Hidroelektrik santrallerinin vadilere akan suyun miktarını azaltarak, sulak alanlarda kuraklığa yol açması, yol açma çalışmaları için milyonlarca ağacın kesilmesi ve bunun ekolojik sistemi olumsuz etkileyecek olması (karadenizisyandadır.net) harekete katılanların karşı oldukları konular arasındadır. Kurulması planlanan santrallere çevreye vereceği zararlar nedeniyle karşı çıkanların söylemlerinde Gramsci'nin ve Cox'un argümanını bu söylemlerde görmek mümkündür. HES'lerin istihdam sağlayacak olması, elektriğin daha ucuza üretilecek olması rıza sağlamada verilen ödün olarak değerlendirmiştir. Harekete katılanlar ise Gramsci'nin hegemonya karşıtı mücadelesi içinde değerlendirilmiştir.

Santrallerin çevreye vereceği zararlara değinen CHP Rize il Sekreteri ve DEKAP üyesi Ömer Şan da çevre temasına odaklanmış ve kurulacak olan hidroelektrik santraller ile çevrenin tahrip edileceğini "Endemik türlerin ve koruma öncelikli alanların yer aldığı bir bölgede bu projeye izin vermek, katliama göz yummaktır. Yaşam alanlarımızın katledilmesine izin vermeyeceğiz" (odatv.com) sözleriyle ifade etmiştir.

Karadeniz İsyandadır Platformu'ndan Deniz Bayrak ise kurulması planlanan santrallerin çevreye olan zararlarına değinmiştir. Bayrak ifadesinde hem şirketlere karşı olduğuna, hem de yapılacak olan HES'lerin çevreye olan zararlarına ve halkın bu mücadeledeki önemine değinmiştir:

Hes projeleri ile vadiler, dereler şirketlere satılıyor, nükleer santral projeleri ile çöplüğe dönüştürülmek isteniyor. Artık yeter. Fındıklı'da vadileri başında nöbet tutanları, Senoz'da taş atan nineleri görmezden gelemezdik ve bütün bu yanlış projelere karşı çıkan Karadenizlilerin yanına geldik. Hes projeleri doğanın tahribatıdır. Suyumuzun ve toprağımızın şirketlere satılmasıdır. Karadeniz'in kültürel ve tarihi mirasının yok edilmesidir. Bugün direnişin olmadığı Karadeniz'in vadilerinde hukuksal kazanımlar bir işe yaramayacaktır. Bu yüzden hukuksal kazanımla birlikte esas olan halkın göstermiş olduğu direnişin

kendisidir”sözleriyle hukuksal mücadelenin yanında halkın direnişinin, eylemlerinin önemini belirtiyor (rizedeyiz.com, 2010).

Şan HES’lerin yapımını katliam olarak nitelendirirken, Bayrak HES’lerle bölgenin çöplüğe dönüştürüleceğini vurgulamıştır. Şan’ın ve Bayrak’ın kullandıkları katliam ve çöplük sözcükleriyle santrallere karşı ortak değer ve bilinç oluşturmaya çalıştıklarını ve hegemonya karşıtı mücadele olarak değerlendirilen HES karşıtı hareketin aydınlarla desteklendiğini söylemek mümkündür.

HES’ler için yapılacak olan kanal, yol ve tünel inşaatlarının ormanın bütünlüğünü bozacak olması, orman ve mera alanlarında yaşanacak tahribatın sele ve erozyona yol açacak olması da hidroelektrik santrallerin oluşturacağı sorunlar arasında yer almaktadır. Kurulu gücü 0,5 MW’ın altında olan HES projelerinin ÇED yönetmeliğine tabi olmaması, canlılar için yaşamın devamını sağlayacak su miktarının firmalarla yapılan anlaşmalarda net olarak yer almaması da hidroelektrik santrallerde tespit edilen sorunlardır (tema.org.tr). Nehirlerin tarım için sulama kaynağı, balıklar için ise yaşam kaynağı olması ve nehir sularının içme suyu olarak kullanılması, bölgede yaşayan insanlar için önem taşımaktadır. Bu nedenle hes projelerinde suyun ne kadarının kullanılacağı hes karşıtları için önemli olmuştur.

Karadeniz’de HES ve madenlere karşı mücadele eden Karadeniz İsyandadır Platformu üyesi Hatice Hacısalihoğlu ise çevre için verdikleri mücadele sonrasında kendilerine yönelik hukuksal baskı olduğunu, yandaş basın tarafından haklarında propaganda çalışması yürütüldüğünü belirtmiştir (journo.com, 2017). Hacısalihoğlu’nun belirtmiş olduğu hukuksal baskı Gramsci’nin zor kavramını simgelemektedir. Gramsci’nin hegemonik yapısında gönüllü bir kabul olan rıza baskın olsa da, zorun tamamen kaybolmadığı savı hukuksal baskı ile özdeşleştirilebilmektedir. Yandaş basın tarafından haklarında propaganda yapılması ise Gramsci’nin bahsettiği rıza aracı olan medyanın kullanılarak algı oluşturulmasına işaret etmektedir.

KİP üyesi Bahadır Kundakçı ise, Hatice Hacısalihoğlu ile birlikte 25 Nisan’da Kadıköy’de gerçekleştirilecek miting öncesinde HES’lerin çevreye zararları konusunda şu açıklamaları yapmıştır:

Kar maksimizasyonunu amaçlıyorlar. Doğal yaşamın varlığı, tarihin ve kültürün zenginliği ya da insanların temiz suya ulaşmasının onların için bir önemi olmamasını anlıyoruz. Onlar bu topraklarda doğup bu sınırların içinde yaşayan insanların haklarını üstlerine alarak hareket ediyorlar. Yatağından ayrılan her damla, toprağından sökülen her ağaç günü geldiğinde hesabını kitlelerden soracaktır. Dönüşü olmayan kırılmalar yaşanmaya başladığında bu işlerden rant

sağlayanlar köşelerinde rahat ederken, bizler doğal olan her şeyi parayla bile satın alamayacak hale geleceğiz. İşte yöneticilere bu vebalin altına girmeyin diyoruz (bianet.org, 2010).

Hacısalihoğlu ve Kundakçı'nın açıklamaları santralin çevreye olan zararları üzerine yoğunlaşmaktadır. Çevre temasıyla santrale ve uygulanan politikalara karşı duruş sergilemişler, hükümeti eleştirmişler ve hegemonya karşıtı hareketin içinde yer almışlardır. Fındıklı Derelerini Koruma Platformu aktivisti Osman Zorlucan da "ıslah" adı altında çalışmalara başladıklarını, derenin denize yakın yerlerinde duvar inşa ettiklerini, suyun kirlendiğini belirtmiştir (Milliyet, 2012). Zorlucan'ın "ıslah adı altında" ifadesi Cox'un fikirlerine işaret etmektedir. Cox'un belirttiği üzere hegemon sınıf tarafından uygulanmaya çalışılan politikalar rıza sağlamak için fikirlerle desteklenmeye çalışılmıştır.

4.3.2.3. Ekonomik Etkinlik Teması

Fındıklı'da ise köylülerin, Çağlayan ve Arılı derelerinin suyundan içme suyu olarak faydalanması, derelerin suyunun fındık, tütün, mısır gibi tarımsal ürünlerin üretiminde kullanılması ve köylülerin hayvanlarını bu derelerde otlatması HES karşıtı mücadelenin diğer bir nedenini oluşturmuş, Fındıklı'da yaşayan halk geçim kaygısıyla santrallere karşı çıkmıştır. Remzi Kazmaz, Fındıklı'daki halkın hidroelektrik santralilere karşı olmasında geçimlerini bölgede yaptıkları tarımsal etkinlikten sağlamalarına değinmiş ve hidroelektrik santralilerin yapılmasının bölgede göçe neden olacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

11 yıldır devam eden bu mücadele hukuki anlamda halkın örgütlü mücadelesi ile kazanıldı. Herkes 11 yıldır neden uğraşır, çünkü ineği orda otluyor, mısırı ordan yiyor, fasulyeyi orda büyütüyor ve çocukların geleceğini sağlayan çayın gelişimi o sular olmazsa Fındıklı yoktur. Göç etmek zorunludur (youtube.com.tr, 2018).

2014 yılında Karadeniz İsyandadır Platformu ile birlikte termik santral ve hidroelektrik santrallere karşı farkındalık oluşturmak için "Karadeniz Doğa ve Yaşam Yolculuğu" eylemlerinde yer alan CHP milletvekili Melda Onur ise HES'lerin yörenin ekonomik faaliyetlerini etkileyeceğine, HES ile birlikte insanların göç etmek zorunda kalacağına ve kadınların mücadeledeki önemine şu şekilde değinmiştir:

Erkekler biraz daha 'Bir bakalım'cı. Herhalde daha çok bir yerlerde ücretli olara çalışıyorlar. Onlar için maaşlı olarak çalışınca nerede çalıştıklarının çok da önemi olmayabiliyor. Ama kadın orada yaşamı, toprağı, suyu, çocuklarını, evini

ayakta tutmaya çalışıyor. Kadınlar bu durumu daha iyi anlıyor. Türkiye'nin her yerinde bu iş kadın hareketiyle özdeşleşmiş. Onun için kadınlar Tortum'da iş makinesinin önüne atıyorlar, İkizdere'dekiler dayak yiyorlar (bianet, 2014).

Onur “erkeklerin nerede çalıştığının bir önemi yok” sözüyle santral ile sağlanacak iş olanağını değerlendirebileceklerini belirtmek istemiştir. Onur'un “erkekler bir bakalımcı” sözüyle iş olanağını kasetmesi Gramsci'nin rıza unsuruna işaret etmektedir. Onur'a göre kadınların geçimlerinde tarımın önemli olması nedeniyle, kadınlar erkeklere kıyasla mücadele içinde daha aktif durumda olduklarını belirtmiştir.

Avni Ertaş da yapılacak olan hidroelektrik santrallerin kuraklığa ve göçe neden olacağına, yapılacak olan HES'lerle devletin halkı göçe zorladığını iddia etmiştir (youtube.com.tr). Ertaş, yapılması planlanan santraller konusunda ücretsiz elektrik ve iş imkanı söylemleri ile algı operasyonu yapıldığını şu sözlerle belirtmiştir:

Hidroelektrik santrali yapınca köylere bedava elektrik vereceklerdi, hidroelektrik santrali yapınca işsizlik ortadan kalkacaktı. Bütün yalanları masaya yatıralım tartışalım. Beş yıl önce bu halka hidroelektrik santraliler yapılacak, elektrik fiyatları ucuzlayacak deniyordu, ancak elektriğe 8.8 zam yapılıyor. Birileri algı operasyonu yapıyor. Bugün hidroelektrik santrali yapmak isteyen şirketler uluslar arası sermayeyi, ekonomik güçleri arkasına almış olabilir, ama bizim mücadelemizin defansı güçlüdür (youtube.com.tr).

Kazmaz'ın ve Ertaş'ın söylemleri değerlendirildiğinde, yaşam sorunumuz var ve geçim kaygısı söylemiyle kendilerine alan açmaya çalıştıkları görülmektedir. Yaşam sorununun yanı sıra, Acar ve Kazmaz, söylemlerinde bölgenin tarımsal üretim açısından önemini belirtmiş, şirketlere neden karşı olduğunu açıklamış ve tehdit unsuruna değinmiştir. Gramsci'nin aydınların örgütlenmede önemli olduğunu belirttiği gibi; Kazmaz ve Ertaş da söylemlerinde bölgenin tarım açısından önemini belirterek harekete katılanlar arasında ortak değer oluşturmaya çalışmışlardır. Kazmaz'ın söylemlerinde kullanmış olduğu “algı operasyonu” Gramsci'nin rıza unsuruna işaret ederken, “göçe zorlayacaklar” sözleri ise zor unsuru ile örtüşmektedir. İşsizliğin azalması ve elektriğin ucuzlayacağı söylemleri ise hegemonya sağlamada hakim sınıfın, alt sınıfın çıkarını dikkate alarak verdiği ödüne işaret etmektedir. Ertaş'ın HES yapımı için uluslar arası sermayenin desteğinin alındığı ifadesi Cox'un hegemonya'nın maddi güçlerle desteklendiği savına işaret etmektedir.

HES karşıtı harekette yer alan Hüseyin Acar'ın söylmelerinde Gramsci'nin zor unsurunu görmek mümkündür. Acar'ın söylemlerinde değindiği *silah tehditi* Gramsci'nin zor unsuruna işaret etmektedir. Acar ayrıca HES'lerin bölgenin ekonomik

etkinliğini etkileyecek olmasını, mahkemenin Arılı ve Çağlayan vadilerinin endemik bitki türleri, yaban hayatı, şelaleleri, mağaraları, buzul ve doğal gölleri, arıcılık ve tarım faaliyetlerini göz önüne alarak doğal sit statüsünün devamına karar verdiğini (kuzeyormanları, 2018), şu sözlerle ifade etmiştir:

Bizim hidroelektrik santrali diye bir sorunumuz yok, bizim yaşam sorunumuz var. Bu suyu Çağlayan deresi ile Arılı deresini birleştirme projeleri var. Dereleri birleştirip ne yapacaklar bilmiyoruz. DSİ 5 metre yükseklikte ıslah adı altında duvar örmeye başladı, su ile ilişkimizi kesmeye başladılar. Dereden istifade eden balıklar var, insanlar var, hayvanlar var. Buraları talan etmeye gelen şirketleri, mafyaları gördük, bizi silahla tehdit ediyorlar. Biz burada yaşıyoruz, biz buradaki ürünlerimizle Türkiye’yi dünyayı besliyoruz (youtube.com.tr, 2016).

KİP üyesi Hatice Hacısalihoğlunun söylemlerinde de Gramsci’nin rıza ve rıza sağlamada verilen ödün unsurlarını bulmak mümkündür. Hacısalihoğlu şirketlerin insanları kandırmak için veya bir yatırım yapabilmek için köylerin muhtarlarını ve bekçilerini araştırdığını, bazı ailelerin HES’e karşı olduğunu, bir ailenin oğlunun ise şirketten para aldığını ve HES’i desteklediğini iddia etmiştir (evrensel.net, 2010). Gramsci’nin devletin sivil toplumu ve bireyleri, özel yaşamları da dahil olmak üzere, denetlediği ve düzenlediği savını Salihoğlu’nun söylemlerinde bulmak mümkündür. Salihoğlu’nun ifadesinde yer alan para ise hakim sınıf tarafından rıza sağlamak için verilen ödün olarak değerlendirilmiştir.

Gramsci’nin iktidarın doğasına yönelik yaptığı analizler gibi, HES karşıtları da hükümetin desteklediği enerji politikalarını sorgulamış, bu politikalara yönelik hareket başlatmış, söylemleriyle ortak bir bilinç oluşturmaya ve alternatif bir enerji politikası ortaya koymaya çalışmışlardır. Fındıklılı Mehmet Bekaroğlu ise HES yapılmasının nedenin yalnızca enerji olup olmadığını, yatırım yapılmasının nedenini “Taştan taş atlamak, o derelerin yosun bağlaması... Bunlar buraların kültürü. Buradan kazanılacak para, bu kültürün karşılığı olamaz. Enerji kaçacağını önlemek için harcanacak para, HES’ler için harcanacak olanın beşte biri. Mesele sadece enerji olsaydı, böyle bir yatırıma gerek olmazdı” (Milliyet, 2012) sözleriyle ifade etmiştir.

Derelerin Kardeşliği Platformu üyeleri ise suyun ticarileştirilmeye çalışıldığını, Türkiye’nin enerjiye ihtiyacı olmadığını “Türkiye’deki HES projeleri suyu tünellere hapseden ve ticarileştiren projeler. Türkiye’nin enerjiye ihtiyacı yok. Trafo ve iletim hatları yenilenirse yüzde 17-25 tasarruf sağlanıyor, A sınıfı gereçler kullanılırsa yüzde 10, tasarruflu ampuller kullanılırsa da yüzde 17-18 tasarruf ediliyor” (Milliyet, 2012) sözleriyle ifade etmiştir. Bekaroğlu ve KİP üyeleri söylemlerinde hükümet tarafından

desteklenen enerji politikasını sorgulamış, alternatif enerji politikası oluşturmuş ve söylemlerinde bunu kullanarak ortak bir bilinç oluşturmaya çalışmışlardır. Oluşturulan bu alternatif söylem harekete katılanlar tarafından desteklenmiş ve kullanılmıştır.

Fındıklı direnişine katılan HES karşıtları, eylemlerine devam edip farkındalık oluşturmaya santralin çevreye ve yörede yaşayan halkın ekonomik etkinliğine zararlı olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Facebook, twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanarak örgütlenmeye, eylemlerini barışçıl şekilde sürdürmeye ve süreci devam ettirmeye çalışmışlardır. Harekete katılanlar, yaptıkları eylemlerde resmi söyleme alternatif bir söylem oluşturmuş ve oluşturulan alternatif söylemle ortak değerler oluşturulmuş, bu değerler aydınlar tarafından desteklenmiş, hegemonya karşıtı hareketi oluşturmada kullanılmıştır. Çalışmada, ortak değerler oluşturup, sınıfları birbirine bağlamada, karşı hegemonyanın oluşmasında aydınların görev aldığı yaklaşımı ön plana çıkarılmış ve ortaya çıkan HES karşıtı hareket hegemonya karşıtı hareketler olarak değerlendirilmiştir.

BÖLÜM V

ANALİZ VE SONUÇ

1980 sonrasında geçilen yeni ekonomik düzen, İngiltere’de Thatcher, Amerika’da ise Reagan dönemi ile başlamış ve uygulanan neoliberal ekonomi politikaları tüm dünyaya yayılmıştır. Bu politikalarla ticaretin serbestleşmesi, sermaye, üretim, işgücü ve teknolojinin uluslararasılaşması, uluslararası işbirliği, ulusal ekonomilerin bütünleşmesi ve serbest piyasa ekonomisi amaçlanmıştır. Türkiye’de ise neoliberal ekonomi politikalarına geçiş, 1980’li yıllarda 24 Ocak Kararları’yla olmuştur. Neoliberal politikalar ile esnek döviz kuru benimsenmiş, ekonomide devlet müdahalesi azaltılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi teşvik edilmiş ve özelleştirme uygulamalarına başlanmıştır. Neoliberal ekonomi politikaları enerji alanında da uygulanmaya başlanmış ve enerji alanında özelleştirmelere, yabancı yatırım ortaklığı projelerine yönelik politikalara yer verilmiş, böylelikle enerji alanı yerli ve yabancı sermayeye açılmıştır. Uygulanmaya çalışılan bu politikalar, yönetici sınıf tarafından artan enerji ihtiyacı, kalkınma ve istihdam söylemleriyle desteklenmiştir.

Enerji alanında uygulanan bu politikalar, olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Doğal kaynakların sermaye sahiplerinin kullanımına açılması, protestolara ve çevreci hareketlerin oluşmasına neden olmuştur. Enerjinin üç farklı alanında yapılan özelleştirmelere, yabancı yatırım ortaklığı ve yap-işlet-sahip ol projelerine; çevreye, insan sağlığına, yöre ekonomisine zarar verdiği gerekçesiyle çevreci gruplar tarafından karşı çıkmıştır. Akkuyu, Çırpılar ve Fındıklı direnişleri de bu gruplardandır. Bu kapsamda tezde yap- işlet sahip ol projesi olan Akkuyu nükleer enerji santraline yönelik oluşan nükleer karşıtı hareket, Çırpılar termik santral projesine karşı ortaya çıkan kömür karşıtı hareket ve Fındıklı’da kurulması planlanan hidroelektrik santrallere yönelik başlatılan HES karşıtı hareket incelenmiştir.

Daha önceki çalışmalarda nükleer, kömür ve HES karşıtı hareketlerin, ortaya çıkış nedenlerinin insan sağlığı, barışın ve çevrenin korunması olması, harekete katılanlara bir liderin önderlik etmemesi, farklı sınıflardan insanların bir araya geldiği hareketler olması ve siyasal taban özelliği taşınamaması nedeniyle bu hareketler Yeni Toplumsal Hareketler teorisi altında incelenmiştir. Ancak bu grupları açıklamak için Yeni Toplumsal Hareketler teorisi yetersiz kalmaktadır. Bu teori nükleer, kömür ve HES karşıtı grupların hakim sınıfa, uygulanan ekonomi politikalarına, resmi söyleme,

bilginin söylemle inşa edildiğine, bu grupların ekonomik nedenlerle ortaya çıkıp çıkmadığına odaklanmamakta ve yönetici sınıf tarafından uygulanmaya çalışılan politikaların fikirlerle ve ortaya çıkan hareketlerin aydınların inşa ettiği bilgi ve değerlerle desteklenip desteklenmediğini değerlendirmemektedir. Bu nedenle bu hareketleri açıklamak için çalışmada Gramsci'nin kavramlarından faydalanılmıştır.

Tezde incelenmiş olan Akkuyu Nükleer Santrali'ne karşı oluşan çevreci grupların ortaya çıkış nedeni, nükleer santralin çevreye, insan sağlığına ve yörenin ekonomik etkinliğine olacak zararlarıdır. 1976 yılında balıkçılık kooperatifi üyesi tarafından başlatılan ilk nükleer karşıtı hareketin, henüz Fukuşima ya da Çernobil felaketleri yaşanmadan Türkiye'de oluşması önem taşımaktadır. Nükleer karşıtı hareketi başlatan Arslan Eyce'nin 1974 yılında Fransa'daki nükleer karşıtı harekete tanıklık etmiş olması, Türkiye'de böyle bir harekete öncülük etmesinde etken olmuştur.

Çırpılar'a kurulması planlanan termik santrale karşı oluşan kömür karşıtı hareket ise, eski bir muhtar tarafından başlatılmış ve sivil toplum kuruluşları harekete dahil olmuştur. Yörede yaşayan köylüler tarafından oluşturulan harekete ivme kazandırılması amaçlanmıştır. Eski bir muhtar olan Hüseyin Soylu'nun köydeki evleri tek gezip, termik santralin zararlarını anlatması, Kazdağları Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği'nin, İda Dayanışma Derneği'nin harekete dahil olması ve Çırpılar köyüne bitişik olan Çan köyündeki Çan termik santralinin zararlarının köylülerce bilinmesi hareketin oluşmasında rol oynamıştır.

Fındıklı direnişi ise köylüler tarafından başlatılmış ve bölgedeki Derelerin Kardeşliği Platform'u tarafından direnişin büyümesi sağlanmıştır. Köylüler tarafından Fındıklı Derelerini Koruma Platform'u kurulmuştur. Hareketin oluşmasında Fındıklı ilçesinde bulunan köylülerin, köylere HES kurulan diğer köylüler ve çevreciler tarafından bilgilendirilmesi ve KİP ve DEKAP üyeleri etkili olmuştur.

Çevreci hareketlerin ortaya çıkış nedenleri değerlendirildiğinde, üç toplumsal hareketin de santrallerin çevreye ve yörenin ekonomik etkinliğine zararlı olması sebebiyle ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Nükleer karşıtı ve kömür karşıtı hareketlere katılanların söylemleri incelendiğinde, Fındıklı direnişinden farklı olarak insan sağlığı ön plana çıkmaktadır. Her iki harekette de, hem Akkuyu, hem de Çırpılar direnişinde, kurulacak olan santrallere insan sağlığına, çevreye ve yörenin ekonomik etkinliğine olası zararları nedeniyle karşı çıkılmıştır. Diğer iki örnekten farklı olarak, Fındıklı direnişinde kurulması planlanan hidroelektrik santrallerine karşı çıkılmasında,

köylünün yaşam alanlarının ellerinden alınmasıyla suyun ticarileşmesi etkili olmuştur. Bu nedenle çalışmada yer alan hareketler insan sağlığı, çevre, yaşam alanı ve ekonomik etkinlik temaları altında incelenmiştir.

Akkuyu, Çırpılar ve Fındıklı hareketlerinin katılımcıları değerlendirildiğinde ise, hem nükleer karşıtı harekette, hem de kömür ve HES karşıtı harekette, yöre halkı, sivil toplum kuruluşları ve köylüler tarafından oluşturulan platform üyeleri, muhalefet partisinin milletvekillerinin, avukatların, doktorların ve öğrencilerin yer aldığı görülmektedir.

Bu grupların eylem biçimleri değerlendirildiğinde; yürüme, pankart açma, oturma eylemleri ve bilgilendirme toplantıları, gece nöbetleri, şirket yetkililerinin fotoğraflarını yollara asmaları ve yol kesme, döviz taşıyarak eylem yapma, ÇED toplantısına katılarak protesto etme eylemleri bu üç toplumsal hareketin başvurduğu eylemlerdir. Nükleer, kömür ve hes karşıtı harekete katılanlar, hükümetin uyguladığı enerji politikalarını eleştirmiş, eylemlerinde döviz kullanarak yabancı yatırımcıya ve neoliberal politikalara karşı olduklarını ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu hareketler, örgütlenme biçimleri açısından değerlendirildiğinde ise hem nükleer karşıtlarının, hem de kömür ve HES karşıtlarının sosyal medyayı iyi kullandığını, sosyal medya üzerinden, facebook ve twitter üzerinden, bilgilendirme toplantıları yaparak örgütlendiklerini söylemek mümkündür. Her üç harekete de katılanlar arasında söylemlerinde çevre, insan sağlığı, yaşam alanı ve ekonomik etkinlik değerlerini kullanan yazarlar, milletvekilleri, bilim insanları, doktorlar, avukatlar yer almıştır. Böylelikle aydınlar, dili kullanarak ortak değerler oluşturarak örgütlenme sürecinde ve Gramsci'nin belirttiği hegemonya karşıtı hareketi oluşturmada rol almıştır.

Bu grupların etkileşimleri değerlendirildiğinde ise bu grupların hem nükleer, ve kömür karşıtı ve hem de HES karşıtı olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle nükleer karşıtları aynı zamanda termik santrallere ve HES'lere, kömür karşıtları nükleer enerjiye ve heslere, HES karşıtları da nükleer enerjiye ve termik santrallere karşıdır. Eylemleri kapsamında ise diğer çevreci grupların eylemlerine de katılmakta, etkileşim içinde davranmakta, alternatif olarak çevreye ve insan sağlığına zarar vermeyen, güneş ve rüzgar enerjini savunmaktadırlar.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri nükleer, kömür ve HES karşıtı hareketlerin hegemonya karşıtı hareketler olduğudur. Kurulması planlanan santrallere rıza göstermeyenler çevre, sağlık, ekonomi gibi nedenlerle karşı çıkanlar, devlet

tarafından desteklenen enerji politikalarına, gücü elinde tutan yönetici sınıfa karşı olmaları, hegemonyaya, hakim politikaya, hakim söyleme karşı olmaları nedeniyle Gramsci'nin karşı hegemonya kavramı ile özdeşleştirilmiştir. Bu çerçevede bu hareketler Gramsci'nin ve Cox'un argümanları çerçevesinde açıklanmıştır. Çalışmada öncelikle Gramsci'nin iktidarın doğasına ilişkin yaptığı analizler sonucu ortaya koyduğu hegemonya kavramından faydalanılmıştır. Hegemonyanın, zor ve rıza ile oluşturulan sosyal ve politik bir kontrol tarzı olduğundan ve sınıf, sivil toplum ve devlet ilişkilerinde zorun yanında rızanın hakim olduğu savından yola çıkarak, tezde incelenen hareketler, hegemonya karşıtı hareketler olarak ele alınmıştır.

Çalışmada elde edilen ikinci temel bulgu ise, tezde incelenen hareketlerin neoliberal politikalar sonucunda ortaya çıktığı ve hükümetin bu politikaları kalkınma, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gerektiği, enerji ihtiyacını karşılamak için bu santrallerin gerekli olduğu söylemleriyle desteklediğidir. Bu yaklaşım ise Cox'un hegemonyanın fikirlerle desteklendiği savı üzerinden değerlendirilmiştir. Toplumun yeniden inşa sürecinde, söylemin politikacılar tarafından güç sağlamak amacıyla kullanıldığı savından yola çıkarak; resmi yetkililerin nükleer, termik ve hidroelektrik santrallerin kurulmasında rıza sağlamak için kullandığı kalkınma, enerji ihtiyacı ve istihdam söylemlerine yer verilmiş ve bu söylemler, Cox'un fikirleri çerçevesinde incelenmiştir.

Diğer bir bulgu ise iktidar tarafından desteklenen santrallerin, yöre halkına iş imkanı sağlayacağı, elektrik fiyatlarının düşeceği, elektrikte kayıp kaçak bedelinin azaltılacağı söylemlerinin kullanılarak iktidarın kitleleri ikna etmeye çalıştığıdır. Tezde, hegemon sınıfın, Akkuyu, Çırpılar'a ve Fındıklı'ya kurulması planlanan santral projelerinde yönetilen sınıfın rızasını almaya çalıştığı, bunu yaparken ise, yönetilenlere çıkarları doğrultusunda ödün verdiği ortaya konulmuştur. Çalışmada, kurulacak olan santrallerin yörede yaşayan insanlara iş imkanı ve ucuz elektrik sağlayacak olması, şirket yetkilileri tarafından yörede yaşayanlara para ve bisiklet verilmesi; rıza sağlamak için verilen ödün olarak değerlendirilmiştir. Santrale karşı çıkan yani hegemonya karşıtı harekete katılanlara devletin polis ve kolluk kuvvetleri ile müdahale etmesi ise Gramsci'nin zor unsuru ile açıklanmıştır.

Çalışmadaki dördüncü temel bulgu harekete katılanların hegemonik söyleme alternatif söylem geliştirdiğidir. Hegemonya karşıtı harekete katılanlar, iktidarın enerji ihtiyacı, ekonomik kalkınma ve iş imkanı söylemlerine yönelik karşı söylem geliştirmişler, geliştirdikleri söylemlerle ortak değerler oluşturup, neoliberal

politikalarla desteklenen enerji politikalarına, bu politikaları destekleyen iktidara ve uygulayıcısı olan şirketlere karşı direniş başlatmışlardır. Bu kapsamda ortaya çıkan karşıt grupların ortak kültürel değerleri, sosyal ilişkileri ve ortak bilinci yansıttığını söylemek mümkündür. Aktivistler eylemlerini gerçekleştirirken söylemlerinde insan sağlığı, çevre, ekonomik etkinlik ve yaşam alanı gibi ortak değerlere değinmişlerdir.

Çalışmada yer alan beşinci bulgu ise hegemonya karşıtı olan nükleer, kömür ve HES karşıtı hareketlerin aydınlar tarafından desteklendiğidir. Hareketlerin içinde toplum tarafından kabul görmüş aydınların yer almış ve söylemlerinde insan sağlığı, çevre ve ekonomik etkinlik temalarına yer vererek ortak bilinç, ortak değer yargıları oluşturmaya çalışmışlardır. Akkuyu, Çırpılar ve Fındıklı direnişleri değerlendirildiğinde üç harekette de aydınlar olarak; platform üyeleri, dernekler, yazarlar ve milletvekilleri hareketin genişlemesinde, söylem yoluyla karşı hegemonya oluşturmada yardımcı olmuşlardır. Aydınların her üç harekette de çevre, insan sağlığı konularında ortak bir bilinç ve ortak değerler oluşturması, bu değerleri söylemlerinde kullanarak hareketin katılımcılarını örgütlemeye rol oynaması, Gramsci'nin organik aydınlar kavramı ile açıklanmıştır.

Cox'un belirttiği gibi aydınlar ortak bir kimlik olgusu oluşturup, sınıfları birbirine bağlamada ve örgütlenmede önemli bir rol oynamıştır. Nükleer karşıtı harekette CHP Milletvekili Aytuğ Atıcı, Dr.Ful Uğurhan, yazar Arif Künar ve Filiz Yavuz; kömür karşıtı harekette İda Dayanışma Derneğinden Hicri Nalbant ve Pınar Bilir, Kazdağları Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneğinden Süheyla Doğan, Troya Çevre Derneğinden Oral Kaya ve eski köy muhtarı Hüseyin Soylu ve kızı Fatma Soylu; HES karşıtı harekette CHP il sekreteri Ömer Şan, Derelerin Kardeşliği Platformu'ndan Avukat Avni Ertaş ve Fındıklı Derelerini Koruma Platformun'dan Hüseyin Acar ve KİP üyeleri aydınlar olarak örgütlenmede anahtar görevi görmüş ve karşı hegemonya oluşturmada rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, S., Kitson, L. & Bridle, R. (2015). Türkiye’de kömür ve yenilenebilir enerji teşvikleri. https://www.iisd.org/gsi/sites/default/files/ffsandrens_turkey_coal_tk.pdf. Erişim tarihi: 12.11.2017.
- Alagedik, Ö. (2017, Şubat 28). Enerji ihtiyacı söylemi çöktü. *Yeşil Gazete*. <https://yesilgazete.org/blog/2017/02/28/enerji-ihciyaci-soylemi-coktu-onder-algedik/>. Erişim tarihi: 8.11.2018.
- Akalın S. (2009). Neoliberal iktisadın gelişimi üzerine kısa bir not. Akalın, G. & Akalın S. (Ed.), *Neoliberal iktisadın marksist eleştirisi* içinde. (ss. 9-21). Kalkedon Yayınları.
- Akkuyu'da nükleer karşıtı mücadelenin tarihi. (2017, Ağustos 14). *Yenidüzen*. <http://www.yeniduzen.com/akkuyuda-nukleer-karsiti-mucadelenin-tarihi-92896h.htm>. Erişim tarihi: 1.08.2018.
- Akkuyu'nun müdürü istifa etti: Bu zihniyetle mi nükleer işleteceksiniz?. (2015, Eylül 3). *Diken*. <http://www.diken.com.tr/akkuyunun-muduru-istifa-edip-sirketi-bombaladi-bu-zihniyetle-mi-nukleer-isleteceksiniz/>. Erişim tarihi: 7.08.2018.
- Akkuyu Nükleer A.Ş. (t.y.). Projenin tarihçesi. <http://www.akkunpp.com/projenin-tarihcesi>. Erişim tarihi: 2.06.2018.
- Akkuyu Nükleer A.Ş. (t.y.). Şirket hakkında. <http://www.akkunpp.com/sirket-hakkinda>. Erişim tarihi: 31.07.2018.
- Akman F. & Eryılmaz, Ç. (2016). Kolektif bir çevre hareketi olarak Artvin'de maden karşıtı direniş. https://www.academia.edu/30832453/Kolektif_Bir_%C3%87evre_Hareketi_Olarak_Artvin_de_Maden_Kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1_Direni%C5%9F_Resistance_Against_a_Mining_Project_in_Artvin_as_a_Collective_Environmental_Movement_. Erişim tarihi: 10.07.2018.
- AKP'li vekil HES'leri yetersiz buldu!. (2011, Şubat 1). *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/175292/akp-li-vekil-hes-leri-yetersiz-buldu>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Aksoy, A. (2013). HES projeleri bağlamında, Türkiye’de toplumsal hareketlerin kamu politikalarına etkisi: Aksu deresi ve çevresi koruma birliği örneği. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Aksu, C., Erenşü, S. & Evren, E. (Ed.). (2016). *Sudan sebepler*. İletişim Yayınları.

- Akbulut, U. (t.y.). Nükleer enerji karşıtı toplumsal hareketler. <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/N%C3%9CKLEER-ENERJ%C4%B0-KAR%C5%9EITI-TOPLUMSAL-HAREKETLE1.12KASIM2010.pdf>. Erişim tarihi: 12.12.2017.
- Anderson, P. (1988). *Strateji, Gramsci hegemonya Doğu\Bati sorunu ve strateji* . (Günersel, T. Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Arı, M. (2013). Impact of environmental movements on energy policy- making process in Turkey: Case studies Loç movements and anti- nuclear movement. Yüksek lisans tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Arsel, M., Akbulut, B. & Adaman F. (2015). Environmentalism of the malcontent: anatomy of an anti-coal power plant struggle in Turkey, *The Journal of Peasant Studies*, 42:2, 371-395. <http://dx.doi.org/10.1080/03066150.2014.971766>. Erişim tarihi: 10.08.2018.
- Ataay F. & Kalfa C. (2009). Neoliberalizmin krizi ve AKP'nin yükselişi. Mütevellioğlu, N. & Sönmez, S. (Ed.), *Küreselleşme, kriz ve Türkiye'de neoliberal dönüşüm* içinde.(ss. 303-329). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atıcı, A. (2016, Aralık 19). Akkuyu Nükleer Santrali. (İ. Taşdemir, Röportaj Yapan)
- Atilla, H. (2017). Yeni toplumsal hareketler ve yeni bilgi ve iletişim teknolojileri: Türkiye'deki nükleer karşıtı platform örneği. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Atilla, H., & Bodur Ün, M. (2018). Ulus ve ulusötesi toplumsal hareketler ve yeni bilgi ve iletişim teknolojileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3: 787-809.
- Atvur, S. (2012). Küresel su politikalarına karşı küre-yerel toplumsal hareketlerin yarattığı sonuçlar. Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Atvur, S. (2014). Baraj politikalarına karşı toplumsal tepkiler: Hindistan ve Türkiye'deki toplumsal hareketlerin karşılaştırılması.. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21: 281-298. <http://dergipark.gov.tr/yonveek/issue/13700/165850>. Erişim tarihi: 12.11.2018.
- Augelli, E., & Murphy, C. N. (1994). Gramsci and international relations: A general perspective with examples from recent US policy toward the third world. Smith, S. (Ed.), *Gramsci, historical materialism and international relations* içinde. (ss. 127-147). Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Bagatır, B. (2018, Haziran 18). Çanakkale'nin Termik Santral ile Sınava: Kaz Dağları yaşam mücadelesini kazanabilecek mi?. *EkoIQ*.

<http://ekoioq.com/2018/06/18/canakkalenin-termik-santral-ile-sinavi-kaz-daglari-yasam-mucadelesini-kazanabilecek-mi/>. Erişim tarihi:18.06.2018.

Bakan az önce açıkladı! Tüm uyarıları yaptık. (2017, Ağustos 8). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bakan-az-once-acikladi-tum-uyarilari-yaptik-40547973>. Erişim tarihi: 22.10.2018.

Balaam, D. N., & Dillman, B. (2015). *Uluslararası ekonomi politiğe giriş*. (N. Uslu, Çev.) Adres Yayınları.

Balkan Şahin, S. (2018, Ağustos 22). Nuclear energy as a hegemonic discourse in Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1506282>. Erişim tarihi: 10.10.2018.

Bayraktar, E. (t.y.). Türkiye'de nükleer karşıtı hareket Mersin ve Sinop nükleer karşıtı hareketin yerel dinamikleri üzerine incelemesi. https://www.academia.edu/30235646/T%C3%9CRK%C4%B0YE_DE_N%C3%9CKLEER_KAR%C5%9EITI_HAREKET_MERS%C4%B0N_VE_S%C4%B0NOP_N%C3%9CKLEER_KAR%C5%9EITI_HAREKET%C4%B0N_YEREL_D%C4%B0NAM%C4%B0KLER_%C3%9CZER%C4%B0NDEN_%C4%B0CELENMES%C4%B0.docx. Erişim tarihi:31.12.2017.

Bayramoğlu Özuğurlu, S. (2009). Türkiye'de devletin dönüşümü: Parlamenter populizmden piyasa despotizmine. Mütevellioğlu, N. & Sönmez, S. (Ed.), *Küreselleşme, kriz ve Türkiye'de neoliberal dönüşüm* içinde. (ss. 261-297). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bazı yatırım ve hizmetlerin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yaptırılması hakkında kanun (1994). *Mevzuat bilgi sistemi*.(Sayı:21959) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3996.pdf>. Erişim tarihi:10.06.2018.

Berat Albayrak'ın 99 santral açılış töreni konuşması. (2016, Ocak 14). *Ensonhaber*. <http://www.ensonhaber.com/berat-albayrak-in-99-santral-acilis-toreni-konusmasi-2016-01-14.html>. Erişim tarihi: 22.10.2018.

Berberoğlu, G. (2005). Nükleer enerjide karşıt yaklaşımlar. Yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

5N1K. (2016, Ocak 3). HES Dosyası. [video dosyası]. https://www.youtube.com/watch?v=waN1TOS_pro&list=WL&index=14&t=0s. Erişim tarihi: 1.09.2018. Yayıncı: cnnturk.

Bieler, A., & Morton, A. D. (2004). A Critical Theory route to hegemony, world order and historical change:Neo-Gramscian perspectives in international relations. *Capital & Class*, 28:85, 85-113.

- Bilir, P. (2017, Aralık 15). Çanakkale işgal altında. *Yeşil Gazete*.
<https://yesilgazete.org/blog/2017/12/15/canakkale-iskal-altinda-pinar-bilir/>.
 Erişim tarihi: 20.08.2018.
- Bodur Ün, M. (2005). Modernity, social movements and democracy: Feminist Movements in Post-1980 Turkey. (Unpublished doctoral dissertation). Carleton Üniversitesi, Ottawa, Kanada.
- Bodur, M. & Timur, K. (2016). Kolektif siyasal şiddet ve İslami toplumsal hareket analizi: Hamas örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 565-597.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2008*. İmge Yayınları.
- Bozkurt, Y. & Bayansar, R. (2016). Yeni toplumsal hareketler çerçevesinde çevreci hareket ve Gezi Parkı olayları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2).
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M. ve diğerleri. (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. Küre Yayınları.
- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve devlet. *Praksis*,(3) 252-278. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/003-Carnoy.pdf>. Erişim tarihi: 12.12.2017.
- Change.org. (2017, Eylül 5). <https://www.change.org/p/%C3%A7anakkale-ye-sahip-%C3%A7%C4%B1k-csbgovtr>. Erişim tarihi:5.09.2017.
- CHP Enerji Komisyonu. (2012). AKP'nin nükleer macerasına hayır!. <http://www.nukleersiz.org/raporlar/akpnin-nuekleer-macerasina-hayir>. Erişim tarihi: 7.2.2017.
- Cohen, J. (1999). Strateji ya da kimlik: Yeni teorik paradigmlar ve sosyal hareketler. Çayır, K. (Ed.), *Yeni sosyal hareketler* (ss. 109-120). Kaknüs Yayınları.
- Cox, R. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations teory. *Millenium-Journal of International Studies*, 10: 126.
- Cox, R. & Sinclair, T. (2016). *Dünya düzenine yaklaşımlar*. (Çınar, E. & Çelik, S.Çev.). Röle Akademik Yayıncılık.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: İthal kömür gelmesine karşıyım. (2016, Nisan 24). *Hürriyet*.
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cumhurbaskani-erdogan-enerjisa-tufanbeyli-termik-40093834>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Çanakkale- Çırpılar- Yenice termik santrali. (t.y.). *Taşyapı*.
<http://www.tasyapi.com/tr/canakkale-yenice-cirpilar-termik-santrali-09468>.
 Erişim tarihi: 24.08.2018.

- Çanakkale'de Çırpılar termik santrali proje toplantısı 25 Haziran'da!. (2015, Haziran 12). *Emlakkulisi*. <https://emlakkulisi.com/canakkalede-cirpilar-termik-santrali-proje-toplantisi-25-haziranda/383691>. Erişim tarihi: 24.08.2018.
- Çanakkale Karabiga'ya yeni termik santral tehdidi. (2016, Ocak 6). *Yeşil Gazete*. <https://yesilgazete.org/blog/2016/01/06/canakkale-karabigaya-yeni-termik-santral-tehdidi/>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Çavuşoğlu, Ç. (2011). HES'e de ÇED'e de izin yok. *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/14256/hese-de-cede-de-izin-yok>. Erişim tarihi:3.09.2018.
- Çan Çevre Derneği Başkanı Hamza Yıldız. (t.y.). *Memleket*. <https://www.canakkalememleket.com/?Syf=18&Hbr=1046837&%2F%C3%87an-%C3%87evre-Derne%C4%9Fi-Ba%C5%9Fkan%C4%B1-Hamza-Y%C4%B1ld%C4%B1z--ODA%C5%9Ea-ait-Yaya-k%C3%B6yde-bulunan-termik-santral-%C3%87an-ve-%C3%A7evresini-cehenneme-%C3%A7evirdi%C4%9Fini-s%C3%B6yle>. Erişim tarihi:22.08.2018.
- Çayır, K. (1999). *Yeni sosyal hareketler*. Kaknüs Yayınları.
- Çevreciler Tepkili, Köylü Memnun. (2015, Haziran 28). *Gazete Değişim*. <http://gazetedegisim.com/cevreciler-tepkili-koylu-memnun>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Çırpılar termik santrali projesinde ÇED kararına itiraz. (2018, Temmuz 30). *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/cirpilar-termik-santrali-projesinde-ced-kararina-itiraz/>. Erişim tarihi: 19.08.2018.
- Çoban. B. (2018, Temmuz 24). Nükleer santral ile asıl amaç silah gücü elde etmek'. *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/357603/nukleer-santral-ile-asil-amac-silah-gucu-elde-etmek>. Erişim tarihi: 28.11.2018.
- Dalkılıç, D., & Hürtaş, S. (2000, Ağustos 5). Son kez Akkuyu'ya. *Evrensel*, <https://www.evrensel.net/haber/122343/son-kez-akkuyu-ya>. Erişim tarihi:7.08.2018.
- Danıştay o kararı iade etti. (2012, Kasım 9). *Odatv*. <https://odatv.com/danistay-o-karari-iade-etti-0911121200.html>. Erişim tarihi: 2.09.2018.
- Demiroğlu, E. T. (2014). Yeni toplumsal hareketler: Bir literatür taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2:1, 133-144.
- Doğa Derneği. (2011, Mart). <http://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2015/08/T%C3%BCrkiyenin-Ramsar-Alanlar%C4%B1nda-Sulak-Alan-Y%C3%B6netim-Planlar%C4%B1-De%C4%9Ferlendirme-Raporu-Bask%C4%B1.pdf>. Erişim tarihi: 7.08.2018.

- Doğan, R. (2017, Kasım 1). Çevre mücadelesi namlunun ucunda: Aktivistlere yönelik saldırılar arttı. *Journo*. <https://journo.com.tr/cevre-mucadelesi-aktivistlere-saldirilar>. Erişim tarihi: 15.11.2018.
- Doğan, S.(2018, Temmuz 5). Çırpılar termik santrali, Kazdağları Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Derneği. (İ. Taşdemir, Röportaj yapan).
- Dosya: Edremit Körfezi nasıl yok ediliyor? Kazdağları'nın imdat çıığı. *Birgün*.(2018, Temmuz 30). <https://www.birgun.net/haber-detay/dosya-edremit-korfezi-nasil-yok-ediliyor-kazdaglari-nin-imdat-cigli-224233.html>. Erişim tarihi: 2.08.2018.
- Duménil, G., & Lévy, D. (2009). Neoliberal iktisadın gelişimi üzerine kısa bir not. G. Akalın, G. & Akalın, S. (Ed.). *Neoliberal iktisadın marksist eleştirisi* içinde. (ss. Kalkedon Yayınları.
- Dura, C. (2007, Aralık 6). Sömürgeci Kaz Dağları'nda. <http://www.cihandura.com/tr/makale/SOMURGECI-KAZ-DAGLARI-NDA-539>. Erişim tarihi: 20.10.2018.
- Eğilmez, M. (2012, Mart 24). *Kapitalizm ve üç büyük krizi*. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapitalizm-ve-uc-buyuk-kriz.html>. Erişim tarihi: 10.03.2018.
- Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi. (2011). Ülgen, S. (Ed.), *Nükleer enerjiye geçişte Türkiye modeli*. <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2011/10/edamraporunukleer.pdf>. Erişim tarihi: 2.08.2018.
- Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi. (2012). Ülgen, S. (Ed.), *Nükleer enerjiye geçişte Türkiye modeli II* <http://edam.org.tr/wp-content/uploads/2012/12/edamraporu2012.pdf>. Erişim tarihi: 2.08.2018
- Elektrik piyasası kanunu. (2013). *Mevzuat bilgi sistemi*. (Sayı:28603). www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6446.doc. Erişim tarihi: 2.09.2018.
- Elteş, H. (2017, Mayıs 25). Prof. Dr. Yarman: "Nükleer enerji Türkiye için siyasi bir tercih". *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/prof-dr-yarman-nukleer-enerji-turkiye-icin-40469872>. Erişim tarihi: 7.08.2018.
- Enerji Atlası. (t.y.). Rize elektrik santralleri. <http://www.enerjiatlası.com/sehir/rize/>. Erişim tarihi: 2.09.2018.
- Enerji Günlüğü. (2015). <https://enerjigunlugu.net/icerik/11753/cayen-elektrik-rizeye-14-mwlik-hes-kuracak.html>. Erişim tarihi: 3.09.2018. adresinden alındı
- Enerji Günlüğü. (2017, Ocak 3). <https://enerjigunlugu.net/icerik/21201/rizeye-431-mwlik-hes-kurulacak.html>. Erişim tarihi: 3.09.2018
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2004, Mart 17). Elektrik enerjisi sektörü reformu ve özelleştirme strateji belgesi.

https://www.google.com/search?safe=active&client=firefox-b&ei=oyUiXP-mBObOrgTrjIuABQ&q=Enerji+bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1+elektrik+enerji+sekt%C3%B6r%C3%BC+%C3%B6zelle%C5%9Ftrime+belgesi&oq=Enerji+bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1+elektrik+enerji+sekt%C3%B6r%C3%BC+%C3%B6zelle%C5%9Ftrime+belgesi&gs_l=psy-ab.3...5410.7508..7965...0.0..0.185.809.0j5.....0....1..gws-wiz.....0i71j35i39.Sg2TKR76s_k. Erişim tarihi: 12.10.2018.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (t.y.). Hidrolik. <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik> Erişim tarihi: 2.09.2018.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (t.y.). <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Bakan-Albayrak-Rekabetci-Seffaf-Tuketicinin-Korundugu-Bir-Enerji-Sektoru-Onceligimiz>. Erişim tarihi: 22.10.2018.

Erdoğan gölgesi'nde Akkuyu duruşması: Savcı davanın reddini istedi. (2017, Kasım 21). *Diken*. <http://www.diken.com.tr/erdogan-golgesinde-akkuyu-durusmasi-savci-davanin-reddini-istedi/>. Erişim tarihi: 7.08.2018.

Ercan, F. (2010). Su üzerinden kapitalizmi anlamak, kapitalizm üzerinden suyun dönüşümünü anlamak. https://www.academia.edu/33242686/_Su_%C3%9Czerinden_Kapitalizmi_Anlamak_Kapitalizm_%C3%9Czerinden_Suyun_D%C3%B6n%C5%9F%C3%BCm%C3%BCn%C3%BC_Anlamak. Erişim tarihi:12.01.2018.

Erensü, S. & Özlüer, F. (2013). Sınıf, mekan ve müsterekler...HES karşıtı hareketin imkan ve sınırlarını tartışmak. TMMOB 9. sempozyumunda sunulan bildiri. Ankara.

Eroğlu, D. (2016, Nisan 2). *Erdoğan'a nükleer tavsiyesi için pişmanım*. *Birgün*. <https://www.birgun.net/haber-detay/erdogan-a-nukleer-tavsiyesi-icin-pismanim-107971.html>. Erişim tarihi:07.08.2018.

Eryılmaz, Ç. (2017). Çevrecilik analiz tablosu ve Karadeniz Bölgesi'nde HES karşıtı yerel hareket. https://www.researchgate.net/profile/Cagri-Eryilmaz/publication/319367710_CEVRECILIK_ANALIZ_TABLOSU_VE_KARADENIZ_BOLGESI_NDE_HES_KARSITI_YEREL_HAREKET/links/59aff065458515150e4ce4d1/CEVRECILIK_ANALIZ_TABLOSU_VE_KARADENIZ-BOELGESI-NDE-HES-KARSITI-YEREL-HAREKET.pdf. Erişim tarihi: 12.03.2018.

ESM: "Akla ve bilime aykırı, çevre düşmanı nükleer santral ısrarından vazgeçilmelidir". (2018, Nisan 4). *Birgün*. <https://www.birgun.net/haber-detay/esm-akla-ve-bilime-aykiri-cevre-dusmani-nukleer-santral-ısrarından-vazgeçilmelidir-210768.html>. Erişim tarihi:19.10.2018.

- Evin, M. (2010, Ağustos 13). Burası kurtlar vadisi mi?. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/burasi-kurtlar-vadisi-mi--gundem-1276336/>. Erişim tarihi: 3.09.2018.
- Fındıklı'da HES direnişi yeniden başladı. (2012, Ocak 4). *Muhalefet*. <http://www.muhalafet.org/haber-findiklida-hes-direnisi-yeniden-basladi-0-967.aspx>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Fındıklı Dereleri Koruma Platformu Sözcüsü Acar:"Fındıklı halkı, HES'lere karşı daha büyük birlik". (2013, Nisan 30). *Haberler*. <https://www.haberler.com/findikli-dereleri-koruma-plattformu-sozcusu-acar-4577751-haberi/>. Erişim tarihi: 27.08.2018.
- Fındıklı HES'e karşı direniyor. (2008, Mart 1). *Birgün*. <https://www.birgun.net/haber-detay/findikli-hes-e-karsi-direniyor-39115.html>. Erişim tarihi:22.10.2018.
- Fındıklı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği. (t.y.). <http://findikliderneği.org/>. Erişim tarihi: 2.09.2018.
- Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği. (2012). *Nükleer enerjinin sonu mu?*. [http://www.fes-tuerkei.org/media/Webversion%20\(TUR\)%20Nukleerin%20sonu%20mu.pdf](http://www.fes-tuerkei.org/media/Webversion%20(TUR)%20Nukleerin%20sonu%20mu.pdf). Erişim tarihi: 2.08.2018.
- George, S. (2009). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. G. Akalın, & U. S. Akalın (Ed.) *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi* içinde. Kalkedon Yayınları.
- Gezen, B. & Suiçmez, M. (2017, Ocak 16). Kazdağları'nda termik santral endişesi. *Halkınhabercisi*. <http://www.halkinhabercisi.com/kazdaglarinda-termik-santral-endisesi>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Gilpin, R. (2017). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği*. Kripto Yayınları.
- Google'dan dere bulup HES yapıyorlar! (2013). *Odatv*. <https://odatv.com/googledan-dere-bulup-hes-yapiyorlar-1201131200.html>. Erişim tarihi: 27.08.2018.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane defterleri*. (Cemgil, A. Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Gramsci, A. (1984). *Modern prens*. (Esin, P. Çev.). [Elektronik versiyon]. Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Güzelsarı, S., Kendir H. & Koç, T. (t.y.). 2000'li yıllarda Türkiye'de kamu politikaları. *Praksis*, sayı: 30-31.
- Halktv.(2018, Ocak 18). Rize Fındıklı'da 11 yıllık HES mücadelesi. [video dosyası]. https://www.youtube.com/watch?v=IqBg5n_iveQ. Erişim tarihi: 2.08.2018.
- Hamsici, M. (2011). *Dereler ve isyanlar*. Nota Bene Yayınları.
- Hasgüler, M., & Uludağ, M. B. (2012). *Uluslararası örgütler*. Alfa Yayınları.

Harvey, D. (t.y.). Neo-liberalism and the restoration of class power <https://gsnas.files.wordpress.com/2007/10/harvey080604.pdf>. Erişim tarihi: 12.01.2018.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (t.y.). http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Portfoy/Portfoy_Detay/Elektrik_%C3%9Cretim_A%C5%9E%60ye_Ait_Elektrik_%C3%9Cretim_Santralleri/1488900223.html?. Erişim tarihi:12.10.2018.

Heinrich Böll Stiftung Derneği (2017, Mayıs 30). *Kömür atlası*. <https://tr.boell.org/tr/2017/05/30/komur-atlasi>. Erişim tarihi: 12.10.2018.

HES'e ısırğan otlu protesto. (2012, Temmuz 24). *Haberler*. <https://www.haberler.com/hes-e-isirgan-otlu-protesto-3809804-haberi/>. Erişim tarihi:2.09.2018.

HES'lere hayır. (2011, Eylül 23). *NTV* https://www.ntv.com.tr/turkiye/hidroelektriksantralilere-hayir,kG5Mi616_Em74jnBYcYorA?_ref=infinite. Erişim tarihi: 2.08.2018.

Hürtaş, S. & Dalkılıç, D. (2000, Ağustos 5). Son kez Akkuyu'ya. *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/122343/son-kez-akkuyu-ya>. Erişim tarihi:7.08.2018.

International Monetary Found. (t.y.). Nisan 20, 2018. <https://www.imf.org/external/about/histcoop.htm>. Erişim tarihi: 20.04.2018.

2 Bakan Rize'de HES'leri inceliyor. (2008, Temmuz 4). *Pazar53*. <http://www.pazar53.com/2-bakan-rizede-hesleri-inceliyor-7744h.htm>. Erişim tarihi:22.10.2018.

Johnston, H., Larana, E., & Gusfield, J. R. (1999). Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır (Ed.). *Yeni sosyal hareketler-teorik açılımlar* içinde. (ss. 131-158). Kaknüs Yayınları.

Joseph, J. (2003). Two types of hegemony structural hegemony and hegemonic projects. Joseph, J. (Ed.). *Hegemony a realist analysis* içinde (ss. 125-145). London: Routledge .

Kamu İhale Kanunu. (2002). *Mevzuat bilgi sistemi*. (Sayı: 24648). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4734.pdf>. Erişim tarihi:11.06.2018.

Karadeniz'de HES'lere karşı direniş artıyor. (2010, Haziran 21). *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/186048/karadeniz-de-hes-lere-karsi-direnis-artiyor>. Erişim tarihi: 1.11.2018.

- Karadeniz İsyandadır Platformu. (2018, Mart 4). Fındıklı halkı HES için bakanlıktan gelen heyeti vadiye sokmadı. <http://karadenizisyandadir.net/findikli-halki-hes-icin-bakanliktan-gelen-heyeti-vadiye-sokmadi/>. Erişim tarihi: 2.09.2018.
- Karadeniz İsyandadır Platformu. (t.y.). Biz kimiz. <http://karadenizisyandadir.net/biz-kimiz/>. Erişim tarihi:3.09.2018.
- Karadeniz İsyandadır Platformu. (t.y.). HES nedir?. <http://karadenizisyandadir.net/hes-nedir/>. Erişim tarihi: 30.09.2018.
- Karadeniz İsyandadır Platformu. (t.y.). Termik santral nedir? <http://karadenizisyandadir.net/termik-santral-nedir/>. Erişim tarihi: 20.08.2018.
- Karadeniz yaşam yolculuğu başladı. (2010, Temmuz 13). *Rizedeyiz.com*. <http://www.rizedeyiz.com/Haber/Karadeniz-Yasam-Yolculugu-Basladi-395.html>. Erişim tarihi: 3.09.2018.
- Karluk, R. (2009). *Uluslararası ekonomi teori ve politika*. Beta Yayınları.
- Kaya, A. Y. (2014). Piyasanın görünmez eli: Enerji piyasası kurulu acele kamulaştırma kararları (2004-2012). *Kampfplatz Dergisi*, 13-45.
- Kaya, R. (2009). Neoliberalizmin Türkiye'ye siyasal etkileri üzerine değerlendirmeler ve tartışma öğeleri. Mütevellioğlu, N. & Sönmez, S. (Ed.), *Küreselleşme, kriz ve Türkiye'de neoliberal dönüşüm* içinde. (ss. 235-257). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, O. (2018, Temmuz 3). Çırpılar termik santrali. Troya Çevre Derneği. (İ. Taşdemir, Röportaj yapan).
- Kazdağı'nda planlanan termik santralin ÇED kararı mahkemeye taşındı. (2018, Temmuz 30). *Birgün*. <https://www.birgun.net/haber-detay/kazdagi-nda-planlanan-termik-santralin-ced-karari-mahkemeye-tasindi-225250.html>. Erişim tarihi: 28.11.2018.
- Kazdağı'ndan kül dağına. (t.y.). *Yeşil Öfke*. <https://yesilofke.com/guncel/kazdagindan-kul-dagina-canakkale-direniyor/>. Erişim tarihi: 20.08.2018.
- Kazdağları'na termik santrale karşı eylem: Çocuklarımız için mücadele veriyoruz. (2016, Haziran 5). *Diken*. <http://www.diken.com.tr/kazdaglarina-termik-santral-projesine-karsi-eylem-cocuklarimiz-icin-mucadele-veriyoruz/>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Kazmaz, R. (2012). *Vatandaş Mustafa*. <https://www.youtube.com/watch?v=FzyF-y4ID1E>. Erişim tarihi: 25.08.2018.
- Kepenek, E. (2010, Nisan 20). Hayde Potamyalı HES'e de one minute de!. *Bianet*. <https://m.bianet.org/biamag/siyaset/121443-hayde-potomyali-hes-e-de-one-minute-de>. Erişim tarihi: 1.11.2018.

- Kilim, E. (2010, Mart 2). Madencilik sektöründe taşeronlaştırma ve özelleştirme yöntemi: Rödövens. *Sendika.org*. <http://sendika62.org/2010/03/madencilik-sektorunde-taseronlastirma-ve-ozellestirme-yontemi-rodovans-esra-erguzeloglu-kilim-esrakilim-blogcu-com-41292/>. Erişim tarihi: 12.10.2018.
- Koçoğlu, Y. (t.y.). Elektrik sektöründe özelleştirme. http://www.emo.org.tr/ekler/dd8817990ef209f_ek.pdf?dergi=268. Erişim tarihi: 12.02.2018.
- Korkut, T. (2008). <http://bianet.org/kurdi/ekonomi/109957-doc-dr-uyar-nukleer-santral-sirketlere-de-pahali-tavsiye-etmem>. Erişim tarihi: 7.08.2018.
- Kural, B. (2014, Eylül 3). *Bianet*. Melda Onur Ereğli'den Fatsa'ya doğa mücadelesini anlattı. <https://bianet.org/bianet/ekoloji/158285-melda-onur-eregli-den-fatsa-ya-doga-mucadelesini-anlatti>. Erişim tarihi: 4.09.2018.
- Kurt, Ö. (t.y.). Ekmeğini ve doğayı savunmak: HES karşıtı mücadeleler. https://www.academia.edu/3315681/Ekme%C4%9Fini_ve_Do%C4%9Fay%C4%B1_Savunmak_HES_Kar%C5%9F%C4%B1t%C4%B1_M%C3%BCadeleler. Erişim tarihi: 10.08.2018.
- Kurt, Ö. (t.y.). Bir müşterek olarak suyu savunmak: Direnişe kuşbakışı bakış. https://www.academia.edu/35738003/B%C4%B0R_M%C3%9C%C5%9ETERE_K_OLARAK_SUYU_SAVUNMAK_D%C4%B0REN%C4%B0C5%9EE_K_U%C5%9EBAKI%C5%9EI_B%C4%B0R_BAKI%C5%9E. Erişim tarihi: 10.08.2018.
- Kuyucu, T. (2017). Two crises, two trajectories: The impact of 2001 and 2008 economic crises on urban governance in Turkey. F. Adaman, M. Arsel, & Akbulut, B. (Ed.), *Neoliberal Turkey and its discontent* içinde. I.B.Tauris Yayınları.
- Kuzey Ormanları Savunması. (2018, Ocak 12). Rize Fındıklı'da HESçi şirket kaybetti. <http://www.kuzeyormanlari.org/2018/01/12/rize-findiklida-hesci-sirket-kaybetti-11-yildir-direnen-findikli-halki-zaferini-turku-ve-horonlarla-kutladi/>. Erişim tarihi: 23.10.2018.
- Künar, A. (2002). *Don Kişot'lar Akkuyu'ya karşı; anti-nükleer hikayeler*. [Elektronik Kaynak]. https://www.google.com/search?client=firefox-b&ei=48EkXK3sPKurrgSBgYWwBQ&q=Arif+K%C3%BCnar+Donki%C5%9Fotlar+Akkuyua+kar%C5%9F%C4%B1+&oq=Arif+K%C3%BCnar+Donki%C5%9Fotlar+Akkuyua+kar%C5%9F%C4%B1+&gs_l=psy-ab.3...15032.20591..20767...0.0..0.167.3646.0j27.....0....1..gws-wiz.....0j0i22i30j33i160j0i13i30.E6sTQFRCJk4. Erişim tarihi: 2.10.2017.
- Meluccia A. (1999). Çağdaş hareketlerin sembolik meydan okuması. Çayır, K. (Ed.), *Yeni sosyal hareketler* içinde. (ss. 88-107). Kaknüs Yayınları.

- Mercan, K. (2011). Nükleer enerjinin maliyeti. Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Mermer, A. (2016). Yeni sosyal hareketler bağlamında Bergama Mücadelesi. <http://adudspace.adu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11607/2813/1/10100071.pdf> Erişim tarihi:18.01.2018.
- Milletlerarası andlaşma. (2010, Ekim 6). *Resmi Gazete*. (Sayı: 27721). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101006-6.htm>. Erişim tarihi:1.07.2018.
- Müsiad Araştırma Raporları. (t.y.). 2000'li yıllarda Türkiye'nin enerji politikası <http://www.musiad.org.tr/download/Yayinlar/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/GAP%27%C4%B1n%20Y%C4%B1ld%C4%B1z%C4%B1/14-2000%27li%20Y%C4%B1llarda%20T%C3%BCrkiye%27nin%20Enerji%20Politikas%C4%B1/2000%27li%20Y%C4%B1llarda%20T%C3%BCrkiye%27nin%20Enerji%20Politikas%C4%B1.pdf>. Erişim tarihi: 11.11.2017.
- Nalbant, H. (2018, Temmuz 3). Çırpılar termik santrali. İda Dayanışma Derneği. (İ. Taşdemir, Röportaj yapan).
- Nussbaum, R. H. (2009). Childhood Leukemia and Cancers Near German Nuclear. *International Journal of Occupational and Environmental Health*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/oeht.2009.15.3.318Reactors>. Erişim tarihi:16.08.2017.
- Nükleersiz.org. (t.y.). <http://nukleersiz.org/dr-uemit-sahin>. Erişim tarihi: 1.08.2018.
- Nükleersiz.org. (t.y.). <http://nukleersiz.org/ansiklopedi/arslan-eyce>. Erişim tarihi:1.08.2018.
- Nükleersiz.org. (t.y.). <http://nukleersiz.org/haber/chp-de-akkuyuya-hayir-dedi>. Erişim tarihi: 12.03.2018.
- Offe, C. (1999). Yeni sosyal hareketler: Kurumsal politikanın sınırlarının zorlanması. Çayır, K. (Ed.), *Yeni sosyal hareketler* içinde. (ss. 56-81). Kaknüs Yayınları .
- Okur, M. A. (2015). Eleştirel Gramsci, Cox ve hegemonya:Yerelden küresele, iktidarın sosyolojisi üzerine. *Uluslararası ilişkiler*, 12(46), s. 131-151.
- Okur, M., & Ongur, H. Ö. (2017). Uluslararası ilişkilerde eleştirel teori. (Gözen, R. (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri* içinde. (ss. 291-322)İletişim Yayınları.
- Öniş, Z., & Kutlay, M. (t.y.). Nisan 25, 2018 tarihinde Academia: https://www.academia.edu/7167307/Ziya_%C3%96ni%C5%9F_Mustafa_Kutlay_Uluslararası%C4%B1_Politik_Ekonomi. Erişim tarihi: 25.04.2018.

- Özcan, E. (2008). *Bianet*. <http://bianet.org/kurdi/cevre/105864-bakan-yalan-soyluyor-ondan-baska-nukleer-santral-isteyen-yok>. Erişim adresi:7.08.2018.
- Özen, H. (2018). Yerellik-popülerlik ekseninde Türkiye'de çevre mücadeleleri. *Alternatif Politika*, 181-209.
- Özkartal, M. (2012, Eylül 4). Fındıklı'da en şenlikli direniş. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/findikli-da-en-senlikli-direnis-gundem-1590898/>. Erişim tarihi:22.10.2018
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve tarihsel blok*. (Somer, K. Çev.) Ankara: Savaş Yayınları.
- Pusula67. (2016, Mart 4). Bakan Berat Albayrak'tan termik santral açıklaması. [video dosyası]. <https://www.youtube.com/watch?v=tZ6w0WIrvaM>. Erişim tarihi: 20.08.2018.
- Rize Günlüğü. (2015, Ocak 9). Fındıklı Dereleri, Rize HES projesi. [video dosyası]. <https://www.youtube.com/watch?v=MuHrBWX2Y4U>. Erişim tarihi: 15.08.2018.
- Rosengarten, F. (t.y.). *An Introduction to Gramsci's life and thought*. Marxist.org: <https://www.marxists.org/archive/gramsci/intro.htm>. Erişim tarihi: 28.01.2018.
- Sağlam B. (2018, Temmuz 16). *Çanakkale Olay*. Çırpılar termik santrali tepki çekiyor. <http://www.canakkaleolay.com/Cirpilar-Termik-Santrali-tepki-cekiyor--43760>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Sander, O. (1991). *Siyasi tarih*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sönmez, S. (2009). Türkiye ekonomisinde neoliberal dönüşüm politikaları ve etkileri. Mütevellioğlu, N. & Sönmez, S. (Ed.), *Küreselleşme, kriz ve Türkiye'de neoliberal dönüşüm*. (ss. 25-63) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sönmez, S. (2016). Bretton Woods, fordizm ve hegemonya. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 34, 43-62.
- Staggenborg, S. (2016). Theories of social movements and collective action.). *Social movements* içinde. Oxford University Yayınları.
- Sudagezer, E. (2018, Mart 7). Akkuyu nükleer santrali en az 12 bin istihdam sağlayacak. *Sputnik Türkiye*. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201803071032532757-akkuyu-nukleer-santrali-istihdam-uluslararası-nukleer-santraller-zirversi-sputnik-rosatom-gorus/>. Erişim tarihi: 4.09.2018.
- Şahin, Ü. (2007). *Nükleer Karşıtı Platform Deneyimi*. https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/sahin_sav_6.pdf. Erişim tarihi: 1.08.2018.

- Şendeniz, Ö. (2012). Toplumsal hareketler repertuarının dönüşümü: Fındıklı HES muhalefeti örneği. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- TMMOB: Nükleer yasa tasarısını geri çekin. (2007, Ocak 19). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tmmob-nukleer-yasa-tasarisini-geri-cekini-5803703>. Erişim tarihi: 19.10.2018.
- Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. <https://www.jstor.org/stable/pdf/40970397.pdf>. Erişim tarihi: 5.11.2017.
- Touraine, A. (1992). Beyond social movements. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/026327692009001007>. Erişim tarihi: 3.08.2018.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği-Elektrik Mühendisleri Odası (2012). Bildiriler Kitabı, küresel enerji politikaları ve Türkiye. http://www.emo.org.tr/ekler/49895dc8cac4df4_ek.pdf. Erişim tarihi: 2.10.2017.
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (t.y.). <http://www.taek.gov.tr/tr/kurumsal/services.html>. Erişim tarihi: 1.06.2018.
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (t.y.). <http://www.taek.gov.tr/tr/hizmetlerimiz/nukleer-guvenlik/lisans/akkuyu-nukleer-santrali-lisanslamasi.html>. Erişim tarihi: 25.07.2018.
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu. (t.y.). <http://www.taek.gov.tr/tr/kurumsal/services.html>. Erişim tarihi: 1.06.2018.
- Türkiye Erezyonla Mücadele, Doğal Varlıkları Koruma Vakfı. (2017, Ocak 9). Çanakkale'nin havası bozulmasın. http://tema.org.tr/web_14966-2_1/entitiefocus.aspx?primary_id=1682&target=categorial1&type=2&detail=single. Erişim tarihi: 19.08.2018.
- Türkiye Erezyonla Mücadele, Doğal Varlıkları Koruma Vakfı. (t.y.). Büyük yanlış Akkuyu. http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/entitiefocus.aspx?primary_id=1340&target=categorial1&type=2&detail=single. Erişim tarihi: 8.08.2018.
- Türkiye Erezyonla Mücadele, Doğal Varlıkları Koruma Vakfı. (t.y.). Tema vakfından Akkuyu santraline dava. http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/entitiefocus.aspx?primary_id=518&type=2&target=categorial1&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortial. Erişim tarihi: 2.08.2018.
- Türkiye ve Rusya ortak insan altyapısı için harekete geçti. (2015, Nisan 1). *Haberler*. <https://www.haberler.com/turkiye-ve-rusya-ortak-insan-altyapisi-icin-7144189-haberi/>. Erişim tarihi: 22.10.2018.

- Udum, Ş. (2010). Understanding the nuclear energy debate in Turkey: Internal and external contexts. Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Uşarer, S. (2014). Energy policy in Turkey; a critical assessment of nuclear alternative. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Uzmanlar uyardı: Kaz Dağları'nda planlanan termik santraller nefes aldirmayacak.(2015, Mayıs 24). *Diken*. <http://www.diken.com.tr/uzmanlar-uyardi-kaz-daglarinda-planlanan-termik-santraller-nefes-aldirmayacak/>. Erişim tarihi: 8.11.2018.
- 350 Türkiye. (2018, Temmuz 30). <https://350turkiye.org/kazdaginda-planlanan-termi%cc%87k-santralin-ced-karari-mahkemeye-tasindi/>. Erişim tarihi: 24.08.2018.
- Vardar, N. (2011, Temmuz 8). Karadeniz yaşam yolculuğu başlıyor. *Bianet*. <http://bianet.org/kurdi/cevre/131311-karadeniz-yasam-yolculugu-basliyor>. Erişim tarihi: 3.09.2018
- Yağmur, A. Mersin'de kurulacak nükleer santrale akademik veto. *T24*. <http://t24.com.tr/haber/mersinde-kurulacak-nukleer-santrale-akademik-veto,206460>. Erişim tarihi: 20.07.2018.
- Yardımcı, M. E., İnce, M. R., & Ekiz, R. (t.y.). 1929 dünya ekonomik krizinin sebepleri ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. <http://library.ecoei.org/wp-content/uploads/articles/1929-D%C3%BCnya-Ekonomik-Krizinin-Sebepleri-ve-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-%C3%9Czerine-Bir-De%C4%9Ferlendirme.pdf>. Erişim tarihi: 11.03.2018.
- Yaşam savunucuları Yenice'deydi. (2016, Haziran 4). *Sendika.org*. <http://sendika62.org/2016/06/yasam-savunuculari-yenicedeydi-kazdaglarina-nefes-ol-termigi-durdur-355178/>. Erişim tarihi: 22.10.2018.
- Yavuz, F. (2015). *Beni "Akkuyu"larda merdivensiz bıraktın- Türkiye'nin nükleerle imtihanı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Yavuz, Ş. & Şendeniz, Ö. (2013). HES direnişinde kadınların deneyimleri: Fındıklı örneği. *Fe Dergi* 5. no. 1, 43-58.
- Yeldan, E. (2001). Neoliberalizmin ideolojik bir söylemi olarak küreselleşme. Yeldan, E., & Şenses, F. & Köse, H. (Ed.). *İktisat üzerine yazılar I küresel düzen: Birikim, devlet ve sınıflar içinde*. (427-453). İletişim Yayınları.
- Yenice Çırpılar köyü termik santral ÇED toplantısı yapıldı. (2015, Haziran 25). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/yenice-cirpilar-koyu-termik-santral-ced-toplantisi-yapildi-37133695>. Erişim tarihi: 5.09.2018.

- Yeşil Düşünce Derneği. (2016). Türkiye'nin kömür hikayeleri. <http://yesildusunce.org/dl/uploads/TURKIYENIN-KOMUR-HIKAYELERI-WEB-DESING.pdf>. Erişim tarihi: 12.07.2018.
- 22 Mart 2007 dünya su günü kuruluş deklarasyonu. (t.y.). *Lazuri*. http://www.lazuri.com/tkvani_ncarepe/lazuri_basin_aciklama_su_gunu_kurulus_deklarasyonu.html. Erişim tarihi: 30.08.2018.
- Yöney, Y. (2012, Mart 7). *Objektif değil, santrali kolaylaştırmaktan ibaret*. *Bianet*. <http://bianet.org/kurdi/cevre/136761-objektif-degil-santrali-kolaylastirmaktan-ibaret>. Erişim tarihi: 7.08.2018.
- Yöre halkı istemiyor ama bakanlık termik santrale onay vermek üzere. (2017, Eylül 13). *Gazete Değişim*. <http://gazetedegisim.com/yore-halki-istemiyor-ama-bakanlik-termik-santrale-onay-vermek-uzere>. Erişim tarihi: 22.10.2018.

